

JEVREJSKO-ŠPANSKI JEZIK: KOMENTARISANA BIBLIOGRAFIJA LITERATURE I PERIODIKE*

Abstrakt. Cilj ovog članka je da pruži bibliografske podatke i omogući bolje snalaženje u literaturi o jeziku i kulturi sefardskih Jevreja na Orijentu. Naročita pažnja posvećena je jevrejsko-španskom jeziku u sefardskim zajednicama sa prostora bivše Jugoslavije. U pregled su uvrštena i dela koja se bave sefardskom kulturom, kao i podaci o jezičkoj građi koju pružaju knjige na jevrejsko-španskom štampane hebrejskim pismom i zbirke sefardskih poslovice, priča, romansi i drugih pesama prikupljenih krajem XIX i tokom XX veka. Posebnu pažnju posvetili smo sefardskoj periodici i monografijama sa područja bivše Jugoslavije do 1941. godine zbog njihovog izuzetnog značaja za razna lingvistička i kulturološka istraživanja. Podaci koje rad sadrži, osim istraživačima, mogu biti od interesa i svima onima koji su zainteresovani za sefardske studije.

Ključne reči: Sefardi, lingvistika, Jugoslavija, jevrejsko-španski.

UVOD

U ovom članku objedinjeni su bibliografski podaci o radovima koji se odnose na jezik sefardskih Jevreja na Orijentu, sa posebnim osvrtom na jezik sefardskih zajednica koje su delovale na prostorima bivše Jugoslavije. Komentarima koje donosimo uz bibliografske podatke želimo da omogućimo čitaocima bolji uvid u postojeću literaturu o jevrejsko-španskom jeziku.

Imajući u vidu da se nijedan jezik ne može posmatrati izvan svog sociološkog konteksta, u pregled smo uvrstili i dela koja se bave sefardskom kulturom uopšte. Budući da je danas za proučavanje jevrejsko-španskog, kao jezika koji polako iščezava, u velikoj meri neophodna ranije zapisana jezička građa, mesto u našem radu pronašli su i podaci o knjigama na jevrejsko-španskom jeziku, štampanim hebrejskim pismom u Beogradu i

* Pod nazivom "Komentarisana bibliografija literature i periodike na jevrejsko-španskom i o jevrejsko-španskom" ovaj rad je dobio drugu nagradu 1999. godine, na 43. nagradnom konkursu Saveza jevrejskih opština Jugoslavije.

zbirke sefardskih poslovice, priča, romansi i drugih pesama prikupljenih među Sefardima na različitim područjima krajem XIX i u toku XX veka.

Posebnu pažnju posvetili smo sefardskoj periodici i monografijama sa područja bivše Jugoslavije do 1941. godine, zbog obilja i raznolikosti građe koju ona pruža za lingvistička i kulturološka istraživanja. Uz najvažnije podatke o listovima koji su objavljivani u Beogradu, Sarajevu, Skoplju, Zemunu, Zagrebu i Vršcu do 1941. godine, na jevrejsko-španskom i na srpskohrvatskom (ali koji su objavljivali priloge na jevrejsko-španskom i priloge o sefardskoj kulturi), donosimo i tematski pregled relevantnih članaka, koji ilustrujemo komentarima odabranih članaka. U želji da ne izostavimo neke od podataka koji bi mogli biti od koristi, u tematski pregled članaka uvrstili smo i pojedine članke koji nemaju direktne veze sa Sefardima.

Rad čine tri velike celine: 1. **Jezik sefardskih Jevreja na Orijentu**; 2. **Sefardske zajednice na Orijentu i njihova kulturna baština**; 3. **Nastanak i razvoj sefardske periodike**.

U okviru celine posvećene jevrejsko-španskom jeziku odrednice su organizovane prvo prema aspektu iz kojeg se posmatra ovaj jezik, a tamo gde je bilo potrebno, podaci su složeni i prema teritorijama na koje se odnose citirani radovi. Unutar pojedinih poglavlja radovi su poređani po hronološkom redosledu radi boljeg uvida u razvoj izučavanja određenih tema, a na kraju donosimo kompletnu bibliografiju po abecednom redosledu prezimena autora.

1. JEZIK SEFARDSKIH JEVREJA NA ORIJENTU

Prognani iz Španije 1492. godine, Sefardi¹ su se naselili širom Sredozemlja: u Portugalu (odakle ih je 1496. god. prognao Manuel Veliki), Severnoj Africi (Maroku, Fesu, Alžiru, Kairu), Francuskoj, italijanskim zemljama, Otomanskom carstvu, kao i u Holandiji (Kanchev, 1991, 46; Nezirović, 1992, 17-20). Najveći broj Sefarada našao je utočište u urbanim centrima tadašnjeg Otomanskog carstva, u Carigradu, Solunu i u gradovima Male Azije, koji su ubrzo postali veliki sefardski kulturni centri (Baruh, 1972, 293). Kasnije, u vreme Sulejmana Veličanstvenog (1520-1566), sa širenjem Turskog carstva prema zapadu i severu, Sefardi su se selili u potrazi za što boljim životnim uslovima (Nezirović, 1992, 33). Tako su osnovali svoje zajednice najpre u Makedoniji, a zatim u Bugarskoj, Srbiji, Rumuniji i Bosni (Vidaković, 1986, 10-14).

1 Na španskom *sefardí*, nastalo je od *Sefarad* (ספראד), biblijskog toponima (Ovadija/Avdija 1:20), koji je u ranom srednjem veku postao hebrejski naziv za Španiju. (Verber, 1979, 11)

Brojna dokumenta i imena sinagoga koje su podizali svedoče o tome da su Sefardi naseljeni na Orijentu poticali iz različitih krajeva Iberijskog poluostrva. U Solunu su sinagoge nosile nazive: Kastilja, Portugal, Lisabon, Saragosa, u Carigradu ima dokaza o postojanju kastiljanske, aragonske, portugalske, kordovanske i lisabonske sinagoge, dok je u Bitolju zabeleženo delovanje aragonske i portugalske sinagoge (Baruh, 1972, 269, 294-295). Prirodno je da su Sefardi govorili onim geografskim i socijalnim varijetetom španskog ili portugalskog jezika koji su sa sobom poneli sa Iberijskog poluostrva, tj. među njima je bilo znatnih dijalekatskih razlika. Međutim, budući da se socijalni odnosi koji su postojali na Iberijskom poluostrvu nisu mogli nastaviti u neizmenjenom obliku nakon izгона, mnoge dijalekatske razlike su se izgubile usled zajedničkog života u novonaseljenim zemljama (Baruh, 1972, 269; Penny, 1992). Jezik sefardskih Jevreja u velikoj meri pokazuje sličnosti sa kastiljanskim, mada nisu retkost ni jezičke odlike drugih područja Iberijskog poluostrva, kao što su Portugal, Andaluzija, Leon, Aragon i Katalonija (Penny, 1993, 22-24). U Otomanskom carstvu jezik Sefarada razvijao se odvojeno od poluostrvskih hispanskih dijalekata, budući da su od XVI veka prestali svi kontakti sa Iberijskim poluostrvom.²

Dolaskom na Balkan, Sefardi su nametnuli svoj hispanski jezik i kulturu zatečenom jevrejskom stanovništvu koje su prevazilazili i po broju i po obrazovanju (Šlang, 1926, 18; Kamhi, 1966, 105-122). Sefardi na Orijentu bili su, poput drugih nemuslimanskih etničkih skupina u Turskom carstvu, upućeni sami na sebe, a kontakt sa širom zajednicom ispoljavao se kroz trgovačke veze. Ovakve okolnosti omogućile su da se sefardska kultura i jezik sačuvaju tokom pet vekova (Vidaković, 1986, 10). Sa modernizacijom života Sefarada, otpočinje i njihova asimilacija, a jevrejsko-španski jezik postepeno ustupa mesto zvaničnim jezicima zemalja koje su naseljavali. Stradanjem velikog broja Sefarada tokom Drugog svetskog rata, proces asimilacije je u znatnoj meri ubrzan, tako da danas ovaj jezik govore još samo pripadnici starijih generacija i poneki pripadnik srednje generacije. Posle viševekovne aktivne upotrebe, jezik sefardskih Jevreja je na putu da nestane kao govorni jezik (Nezirović, 1992, 92-93; Penny, 1993, 24-25).

Kako u nauci, tako i među samim govornicima, ovaj jezik je različito nazivan³: *espanjol / espanyol, španjol / shpanyol, đudezmo / djudezmo, ladino / ladino, đudeo - espanjol /*

2 Španci su se tek početkom XX veka zainteresovali za ove "Špance bez domovine" (*españoles sin patria*), kako Sefarde naziva Anhel Pulido, ugledni španski profesor i poslanik, u istoimenoj knjizi, objavljenoj u Madridu 1905. godine.

3 Imajući u vidu da su čitaoci sa srpskohrvatskog jezičkog područja naviknuti na latiničnu srpskohrvatsku grafiju, termine na jevrejsko-španskom prvo navodimo tako, a uz to dajemo i odgovarajuću transkripciju koju predlaže časopis *Aki Yerushalayim* iz Izraela, a koja je danas mahom prihvaćena među Sefardima u sves-tu (o zapisivanju jevrejsko-španskog jezika v. u odeljku 1.2.2.2.).

*djudeo- espanyol*⁴. Termin *đudeo- espanjol / djudeo- espanyol* (tj. na srpskohrvatskom *jevrejsko-španski*) je učenog porekla i predstavlja prevod nemačkog termina *Judenspanische* koji su početkom XX veka koristili autori prvih obimnih radova posvećenih ovom romanskom varijetetu: Jozef Subak (Josef Subak) i Maks Leopold Vagner (Max Leopold Wagner) (Subak, 1906 ; Wagner, 1914, 1930, itd.). Termin *jevrejsko-španski* (kao i njegovi prevodi na francuski *le judéo-espagnol*, španski *el judeoespañol*, engleski *Judeo-Spanish*, itd.), koji su sefardski intelektualci prihvatili u prvoj polovini XX veka, najčešće se koristi da označi govorni jezik Sefarada. Mada sami govornici često svoj jezik nazivaju i *ladino*, u sefardskim studijama ovaj termin je rezervisan (po odluci Prvog simpozijuma sefardskih studija, održanog u Madridu 1964. godine) za jezik doslovnih prevoda biblijskih tekstova sa hebrejskog na jevrejsko-španski (Hassán, 1970; Nezirović, 1992, 113-123). Uprkos pokušaju da se razgraničavanjem pisanog i govornog varijeteta dâ jasnija slika o jeziku sefardskih Jevreja, i jedan i drugi termin se odnose na prilično heterogene jezičke sisteme. *Jevrejsko-španskim* naziva se govorni jezik, a *ladinom* pisani, bez obzira na varijacije koje svaki od ovih jezičkih sistema pokazuje. Umesto termina *jevrejsko-španski* među istraživačima u Izraelu u upotrebi je *đudezmo / djudezmo* (eng. *Judezmo*), a jevrejsko-španski na Orijentu naziva se *istočni đudezmo / djudezmo* (eng. *Eastern Judezmo*) (Bunnis, 1996).

1.1. DESKRIPTIVNE STUDIJE ZASNOVANE NA KORPUSU I REČNICI

1.1.1. Jevrejsko-španski jezik na Orijentu

Buđenje interesovanja kod filologa i lingvista za jevrejsko-španski podudara se, nažalost, sa početkom iščezavanja ovog jezika u sefardskim zajednicama na Orijentu. Ipak, prvi istraživači susreli su živ jezik, a mnogi od njih transkribovali su usmeni materijal koji su imali prilike da čuju od izvornih govornika, najčešće su to bile tradicionalne pesme i priče. Opis ovog jezičkog sistema bio je prvi korak u istraživanju, a najveću pažnju su privlačile one osobine jevrejsko-španskog koje ovaj varijetet odvajaju od savremenog španskog jezika, tj. brojni arhaizmi, nekastiljanski elementi ili pozajmljenice, naročito kada su u pitanju fonetika, fonologija, morfologija i leksika.

SUBAK, Josef, 1906, "Zum Judenspanischen", *Zeitschrift für Romanische Philologie*, 30, str. 129-185.

4 Jevrejsko-španski u Maroku naziva se *hakitija* i znatno se razlikuje od jevrejsko-španskog na Orijentu zbog velikog uticaja arapskog i savremenog španskog jezika (Varol, 2000).

Predmet ove studije o jevrejsko-španskom jeziku u Carigradu i Bosni čine morfologija glagola i fonetska i fonološka pitanja. Sa posebnom pažnjom opisane su specifičnosti vokalskog i konsonantskog sistema, kao i određeni fonetski fenomeni zabeleženi u ovim varijetetima. Uz studiju objavljen je i korpus koji sačinjavaju transkribovane poslovice, pesme i odlomci iz prevoda biblijskih tekstova.

WAGNER, Max Leopold, 1914, *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften und Balkankommission, Linguistische Abteilung 11*, Wien, Alfred Hölder, 186 str.

Ova studija o jevrejsko-španskom jeziku u Carigradu podeljena je na tri velike celine. U poglavlju posvećenom fonetskim i fonološkim osobinama, autor izlaže detaljan opis specifičnosti jevrejsko-španskog kada su u pitanju akcenat, vokalski i konsonantski sistem, kao i različite glasovne promene. Morfološka pitanja obrađena su u poglavlju u kome se nalazi i osvrt na određene sintaksičke probleme. Posebna pažnja posvećena je tvorbi reči i leksici. U okviru te analize autor pravi razliku između hispanskih elemenata i leksičkih jedinica portugalskog, italijanskog, francuskog, grčkog, turskog i hebrejskog porekla. Dodatak čini tekst o načinu zapisivanja jevrejsko-španskog jezika hebrejskim pismom, što je autor ilustrovao objavljivanjem fotokopije jednog teksta zapisanog u tri različite verzije raši kurziva (dva rukopisa i jedan štampani tekst) i njegove transkripcije. Uz studiju objavljen je i transkribovani usmeni materijal (četnaest priča i jedan dijalog).

WAGNER, Max Leopold, 1923, "*Algunas observaciones generales sobre el judeo-español de Oriente*", *Revista de filología española*, tomo X, julio-septiembre 1923; str. 225-244.

Mada predstavljen u formi odgovora na komentare i ispravke izložene u Jahudinom članku (Yahuda, 1915, "Contribución al estudio del judeo-español", *RFE*, 339-370) a povodom Vagnerove publikacije iz 1914, ovaj članak je za Vagnera prilika da razvije nekoliko opštih teza o jevrejsko-španskom na Balkanu, naročito kada je reč o leksici i uticaju balkanskih jezika na jevrejsko-španski.

WAGNER, Max Leopold, 1930, *Caracteres generales del judeo-español de Oriente*, Madrid, *Revista de filología española – Anejo XII*.

Tri su teme obuhvaćene ovim delom (svaka od njih odgovara jednom predavanju koje je autor održao u *Centru za istorijske studije (Centro de Estudios Historicos)* u Madridu 1925. godine): uspostavljanje sefardskih zajednica u Otomanskom carstvu i opšte karakteristike jezika kojim su se ove zajednice služile, zatim ispoljavanje socijalnih i verskih uslovljenosti u jevrejsko-španskom, naročito kroz upotrebu hebrejskih reči ili specifičnu upotrebu hispanskih, turskih, slovenskih ili grčkih leksičkih jedinica; i književni stil

jevrejsko-španskog. Primećujući brojne neusaglašenosti u jevrejsko-španskom, autor sugerira neophodnost standardizacije ovog jezika. Ova publikacija sadrži i korpus koji sačinjavaju transkribovani usmeni materijal iz Soluna (Grčka) i Ruščuka (Bugarska), i transkribovani članci dva sefardska časopisa *El Ÿugetón* iz Istambula i *El Mundo Sefardi* koji su u Beču objavljivali bosanski Sefardi.

CREWS, C. M., 1935, *Recherches sur le judéo-espagnol dans les pays balkaniques*, Paris, Société de publications romanes et françaises (sous la direction de Mario Roques), Librairie E. Droz.

Ova studija, nastala kao plod istraživanja koje je autorka realizovala u balkanskim zemljama tridesetih godina XX veka, nudi kratak opis osobnosti jevrejsko-španskih varijeteta u Bukureštu, Solunu, Bitolju i Skoplju, kome prethodi opšti uvod o jevrejsko-španskom jeziku. Delo donosi i korpus u obliku transkribovanog usmenog materijala iz Bukurešta, Soluna, Bitolja i Skoplja, koji je praćen detaljnim beleškama o određenim leksičkim jedinicama.

BARUH, Kalmi, 1936, "Jevreji na Balkanu i njihov jezik": *Knjiga o Balkanu*, I, Beograd / *Eseji i članci*, 1952, Sarajevo, Svjetlost, str. 175 -182.

Baruh u ovom članku posmatra kulturu i jezik sefardskih Jevreja u okviru balkanskih studija, dajući sumarni pregled okolnosti u kojima se sefardska kultura, a sa njom i jezik, razvijala na Balkanu. U članku je, Kalmi Baruh istakao da je španski jezik uz jevrejsku veru osnovno obeležje Sefarada kao etničke grupe. Stoga je izložio najvažnije osobine tog jezika i okolnosti koje su dovele do stvaranja književnog i govornog jevrejsko-španskog. Posebnu pažnju Baruh poklanja pozajmljenicama iz balkanskih jezika (turskog, grčkog, srpskohrvatskog) i iz italijanskog, a naglašava da ih je moguće podeliti na one koje Sefardi povremeno koriste i one koje su potisnule odgovarajuće hispanse reči. Baruh je ukazao i na bogatu sefardsku usmenu tradiciju (priče, romanse, poslovice) koja sadrži kako španske tako i istočnjačke elemente. Na kraju članka dao je svoje zapažanje o postepenom nestanku jezika i kulture Sefarada i o njihovom sve većem utapanju u društveni i kulturni život okolne sredine.

RÉVAH, I. S., 1938, "Notes en marge du livre de Mrs Crews", *Bulletin Hispanique* t. XL, str. 78-95.

Ovaj članak, nastao kao komentar na delo M. C. Crews (1935), pored kritika upućenih autorki kada je u pitanju izbor informanata i objašnjenja značenja nekih jezičkih konstrukcija u solunskom jevrejsko-španskom, bavi se problemom konsonanata /b, d, g/ u međuvokalnoj poziciji.

CREWS, C. M., VINAY, J. P., 1939, "Quelques observations supplémentaires sur le parler judéo-espagnol de Salonique", *Bulletin Hispanique*, vol. XLI, juillet-septembre 1939, N°3, str. 209-235.

U formi odgovora na članak I. S. Revaha (1938), Crews i Vinay analiziraju okluzivne konsonante na osnovu materijala koji je pružio jedan izvorni govornik iz Soluna, nastanjen u Londonu. Članak sadrži i opis fonetskih i fonoloških osobina istog varijeteta.

WAGNER, Max Leopold, 1950, "Espiguelo judeo-español", *Revista de filología española*, tomo XXXIV, str. 9-106.

Ovaj obimni članak o leksici jevrejsko-španskog ima oblik rečnika koji pruža objašnjenja o mnogim leksičkim jedinicama.

WAGNER, Max Leopold, 1954, "Calcos lingüísticos en el habla de los sefarditas de Levante", *Homenaje a Fritz Krüger*, t. II, Universidad nacional de Cuyo, Facultad de filosofía y letras Mendoza, República Argentina, str. 269-281.

Autor analizira lingvističke kalkove koji su nastali, u najvećoj meri, na osnovu turskih, ali i grčkih i slovenskih izraza.

CREWS, C. M., 1955, "Notes on Judaeo-Spanish": *Proceedings of the Leeds Philosophical Society (Literary and Historical Section)*, Vol. VII, Part 3-4, str. 192-199, 217-230.

Članak sadrži kratke komentare o određenim leksičkim jedinicama jevrejsko-španskog koje pripadaju usmenoj ili pisanoj tradiciji.

SALA, Marius, 1968, "Elementos balcánicos en el judeo-español": QUILIS, Antonio (ed.), *Actas del XI congreso de lingüística y filología románicas*, Madrid, *Revista de filología española*, Anejo LXXXVI, str. 2151-2159.

U ovom članku Sala izlaže svoje zapažanje o leksičkoj komponenti turskog porekla u jevrejsko-španskom koju ovaj romanski jezik deli sa drugim balkanskim jezicima. U pitanju su reči vezane za materijalni život, koje pripadaju istim semantičkim poljima kao i reči arapskog porekla u savremenom španskom jeziku. Autor smatra da je termin *balkanski elementi* pogodniji nego *turski elementi*, jer se veliki broj ovih reči raširio po Balkanskom poluostrvu upravo posredstvom balkanskih jezika (srpskohrvatski, rumunski, bugarski, grčki).

GABINSKI, Mark A., 1968, "Qué revelan los comienzos de la pérdida del infinitivo en sefardí", *Sefarad*, XXVIII, fasc. 2, str. 412-413; apstrakt.

Autor analizira pojavu da se u jeziku Sefarada na Balkanskom poluostrvu infinitiv često zamenjuje subjuntivom, smatrajući ovo uticajem balkanskih jezika */kale ke faga*, 'debe hacer'; *puede ser ke faga*, 'puede hacer'.

CREWS, C. M., 1970, "Some data concerning medical nomenclature in sixteenth-century Judeo-Spanish": HASSÁN, I. (ed.) *Actas del primer simposio de estudios sefardíes*, Madrid, str. 233-242.

Članak predstavlja komentar na nekoliko medicinskih termina koji se pojavljuju u jednom hebrejskom rukopisu bez vokalizacije iz XVI veka, nastalom verovatno u Turskoj.

SALA, Marius, 1971, *Phonétique et phonologie du judeo-espagnol de Bucarest*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Mouton.

Ova detaljna studija fonetskih i fonoloških osobina bukureštanskog varijeteta napravljena je na osnovu upitnika koje je za ovu priliku izradio sam autor. Pored fonetskog opisa i fonološke analize realizovane na osnovu kontrasta minimalnih parova, autor nudi i dijahronijski prikaz fonetike i fonologije jevrejsko-španskog u Bukureštu. Za razliku od mnogih drugih članaka i studija o fonetičkim i fonološkim pitanjima u jevrejsko-španskom, Sala uzima u obzir sveukupnost fonetskih i fonoloških osobina varijeteta, i ne ograničava se samo na osobenosti koje imaju dijalekatski ili istorijski značaj.

MALINOWSKI, Arlene, 1983, "The Pronouns of Address in Contemporary Judeo-Spanish", *Romance Philology*, XXVIII, August 1983, str. 21-35.

Autorka izlaže rezultate svog istraživanja o ličnim zamenicama drugog lica u jevrejsko-španskom, realizovanog sa izvornim govornicima nastanjenim u Izraelu. Dok je upotreba ličnih zamenica rezervisanih za neformalno ophođenje, *tu* i *vosotros*, uglavnom homogena, informanti pokazuju veliku neujednačenost prilikom upotrebe deferenčijalnih ličnih zamenica za drugo lice, *vos*, *el/eya* i *su mersed*.

SCHWARZWALD, Ora (Rodrigue), 1985, "The fusion of the Hebrew-Aramaic lexical component in Judeo-Spanish": Benabu, I.; J. SERMONETA, (eds.), *Judeo-Romance Languages*, 1985, Jerusalem, The Hebrew University of Jerusalem, Misgav Yerushalayim, str. 139-159.

Autorka ispituje hebrejsko-aramijske pozajmljenice i njihovu adaptaciju u jevrejsko-španskom, kada su u pitanju fonologija, morfologija i semantika.

BUNIS, David M., 1985, "Plural formation in Modern Eastern Judezmo": Benabu, I.; J. SERMONETA, (eds.), *Judeo-Romance Languages*, 1985, Jerusalem, The Hebrew University of Jerusalem, Misgav Yerushalayim, str. 41-67.

Tema članka je formiranje množine kod imenica u jevrejsko-španskom, a istraživanje je zasnovano na intuiciji samih govornika i na korpusu koji sačinjavaju opisi jevrejsko-španskih varijeteta, periodične publikacije iz prve polovine XX veka i rabinska literatura objavljena u XIX veku. Autor ukazuje na to da hispanske morfeme za označava-

nje množine postoje uporedo sa morfemama za množinu hebrejskog i aramejskog porekla.

KANCHEV, Ivan, 1991, "Hacia el ocaso de una lengua", *Anuario*, vol. XXVI, prevod na španski: Ludmila Petrakieva, Sofía, Organización de los judíos en Bulgaria »Shalom«, str. 46-55.

Nakon osvrta na istorijske okolnosti u kojima se jevrejsko-španski jezik razvijao, autor daje interesantan prikaz unutrašnje strukture jezika sefardskih Jevreja na Balkanu. S jedne strane uočava arhaičnost ovog jezika, u pogledu fonetike i fonologije, morfologije i leksike, a sa druge strane poklanja pažnju promenama u jeziku koje su nastale u dijaspori, podelivši ih na vlastite (*propias*) koje su rezultat unutrašnjih tendencija dijalekata koji su doneseni sa Iberijskog poluostrva (na primer, *el seseo*, *el yeísmo*) i pozajmljene (*impropias*, *préstamos*) koje se zasnivaju na spoljnim uticajima na jezik. Kada su u pitanju promene nastale pod uticajem drugih jezika Kančev ih dalje deli na one koje su nasledene (*inherentes*) – tendencije unutar jezika koje su pod uticajem drugih jezika našle potporu (na primer, fonološka razlika između palatalnih konsonanata /d/ i /ž/ koje su u pretklasičnom španskom bile različite varijante jedne foneme) i one koje nisu nasledene (*no inherentes*), tj. leksičke pozajmice. Kančev takođe razmatra uzroke za odumiranje jevrejsko-španskog jezika, tj. zamenjivanje ovog jezika balkanskim jezicima.

BORNES-VAROL, Marie-Christine, 1992, *Le judéo-espagnol d'Istanbul (étude linguistique)*, doktorski rad u rukopisu (kopija na mikrofilm u Univerzitetskoj biblioteci u Bordou).

Zamišljeno kao studija izražajnih mogućnosti jevrejsko-španskog, ovo delo sadrži obiman korpus u obliku transkribovanog usmenog materijala istambulskog varijeteta.

SCHWARZWALD, Ora (Rodrigue), 1993, "Morphological aspects in the development of Judeo-Spanish", *Folia Linguistica*, XXVII/1-2, str. 27-44.

Članak pokušava da pokaže da se u morfologiji jevrejsko-španskog mogu primetiti uticaji jezika sa kojima dolazi u dodir, što dokazuje, prema autorkinim rečima, "fuzionirani" karakter ovog jezika.

ŠTULIĆ, Ana, Ivana VUČINA, Gorana ZEČEVIĆ, (u štampi), "Quince canciones judeoespañolas provenientes de Sarajevo y Salónica: análisis fonético y fonológico": *Actas del II Congreso Nacional de la Asociación de Jóvenes Investigadores de Historiografía e Historia de la Lengua Española (Salamanca, 11-13 de abril de 2002)*.

Autorke upoređuju fonetske i fonološke odlike dva varijeteta jevrejsko-španskog, solunski i sarajevski, na osnovu petnaest snimljenih pesama iz usmene sefardske tradicije. Osim utvrđivanja dijalekatskih razlika, cilj rada je i poređenje rezultata dobijenih auditiv-

nim metodom sa podacima koje pružaju vodeće studije na temu jevrejsko-španskog jezika na Orijentu. U dodatku, dat je, u tabelarnom obliku, pregled tekstova pesama u skladu sa grafijom koju predlaže časopis *Aki Yerushalayim* (Izrael), kao i odgovarajuća fonetska transkripcija tih tekstova prema *Međunarodnoj fonetskoj azbuci* (IPA).

1.1.2. Jevrejsko-španski jezik na tlu bivše Jugoslavije

Na prostore bivše Jugoslavije Sefardi su došli sa juga Balkana i iz Italije. Za izučavanje njihovog jezika i usmene i pisane književnosti interesantne su sefardske zajednice u Makedoniji, Srbiji i Bosni, dok u Dalmaciji takve građe nema, iako je bilo Sefarada, naročito u Splitu i Dubrovniku (Vidaković, 1986, 14).⁵ Najznačajniji centri sefardske kulture na jugoslovenskom tlu bili su Sarajevo, Beograd, Bitolj i Skoplje (Vidaković, 1986, 14-22).

STANKIEWICS, Edward, 1964, "Balkan and Slavic Elements in Judeo-Spanish of Yugoslavia": *Hommage Weinreich!* „Balkanski elementi u judeo-španskom jeziku Jugoslavije”, *Jevrejski almanah* 1965-1967, Beograd, str. 84-91, prevod na srpskohrvatski M. Flajšer-Dimić.

Autor analizira uticaj balkanskih jezika na govorni jezik jugoslovenskih Sefarada i ističe da je potrebno razlikovati adaptaciju stranih leksičkih jedinica u gramatičku celinu jevrejsko-španskog jezika od potpuno integrisanih pozajmljenica. Insistira da se za turcizme u jevrejsko-španskom koristi termin *balkanski elementi*, jer su mnogi od njih arapskog, persijskog i grčkog porekla. Za te leksičke jedinice nije moguće utvrditi da li su u jevrejsko-španski dospеле neposredno iz turskog ili njegovim posredstvom, jer takvi termini postoje i u drugim balkanskim jezicima i na teritorijama koje su bile izvan turske dominacije. Kada je u pitanju usvajanje ovih *balkanskih elemenata*, autor podvlači sličnost između jevrejsko-španskog i srpskohrvatskog jezika. Stankijević ukazuje i na prisustvo slovenskih pozajmljenica i ograničenog broja slovenskih sufiksa u jevrejsko-španskom.

1.1.2.1. Bosna

BARUCH, Kalmi, 1930, "El judeo-español de Bosnia", *Revista de Filología Española* 17: 113-154 ; 1976, "Jevrejsko-španjolski jezik u Bosni", *Radio Sarajevo Treći program* 15, str. 281-312, prevod na srpskohrvatski Muhamed Nezirović.

U ovom tekstu koji predstavlja sažeto izdanje autorove doktorske disertacije *Die Lautstand des Judenspanischen in Bosnien*⁶, opisane su fonetske i fonološke osobine je-

5 Dalmacija se izdvajala od ostalih pokrajina po tome što su se njeni centri nalazili pod uticajem italijanskih sefardskih centara, a manje pod uticajem Soluna i Carigrada. Za Sefarde u Dalmaciji je karakteristično da su brže gubili svoj jezik u korist italijanskog (Vidaković, 1986, 14-16).

6 Ovaj podatak pronalazimo u bibliografiji Baruhovih radova u izdanju: Baruh, K., 1972, *Izabrana djela* koje je priredio Vojislav Maksimović, Sarajevo, Svjetlost, str. 369.

vrejsko-španskog u Bosni. Oslanjajući se u velikoj meri na Vagnerove studije o jeziku carigradskih Sefarada (Wagner, 1914, 1924), autor opisuje regionalne razlike sefardskog govora u Bosni i Carigradu⁷. Uvod obiluje osnovnim podacima o jevrejsko-španskom, a rad sadrži i korpus koji sačinjavaju transkribovani usmeni materijal, jedan tekst iz časopisa *Jevrejski život* (1927, Sarajevo) i jedan odlomak iz knjige Moše Almosnina *Regimiento de la vida iz XVI veka (1564, Solun)*. Primeri su dati u latiničnoj transkripciji koju je predložio Vagner (Wagner, 1914).

ROMANO, Samuel, 1933, *Dictionnaire judéo-espagnol parlé – français – allemand*, Sarajevo, rukopis/ 1995, Jerusalem, Misgav Yerushalayim.

U uvodu ovog dragocenog rečnika, autor je izneo svoja zapažanja koja se tiču fonetike i tvorbe reči svakodnevnog govornog jevrejsko-španskog jezika u Sarajevu.

KAMHI, Samuel, 1966, "Jezik, pjesme i poslovice bosansko-hercegovačkih Sefarada": *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, Odbor za proslavu 400-godišnjice od dolaska Jevreja u BiH, 368 str.

U ovom članku, autor opisuje okolnosti u kojima je u Bosni osnovana i razvijala se zajednica sefardskih Jevreja, ali i njihov jezik. Naglašava da je prilikom analize jezika bosanskih Sefarada potrebno praviti razliku između pisanog i govornog jezika i daje opšte informacije o jeziku oslanjajući se na Baruhove tekstove. Govori i o pojavi dekadencije ovog jezika još početkom XX veka usled asimilacije bosanskih Jevreja na duhovnom planu.

PAPO, Isak, 1981, *Hebraizmi u govoru sarajevskih Sefarada /Hebraisms in the Vernacular of the Sephardim in Sarajevo*, 76 str, rukopis u biblioteci SJOJ (Saveza jevrejskih opština Jugoslavije).

Autor je pokušao da skupi i objasni hebraizme koje su Sefardi iz Bosne upotrebljavali u svakodnevnom govoru, poslovicama, obredima, u hramu i u drugim područjima života. Sadrži oko 450 reči od kojih 150 postoje i u jidišu. Značajan je i broj reči koje su izgubile prvobitno značenje ili doživele promenu u izgovoru. Svi hebraizmi su podeljeni na 18 grupa prema njihovoj primeni u odgovarajućim područjima života. Odrednice su navedene u latiničnoj transkripciji, uz prevod na srpskohrvatski i engleski, a reč je navedena i na hebrejskom jeziku, kvadratnim pismom. Interesantno bi bilo uporediti ovu studiju sa studijom o hebraizmima u govoru Sefarada u Bugarskoj koju je napravio Isak Moskona (Isak Moscona) "About one of the components of the language »Djudezmo«" (*Annual*, vol.VI, 1971, Sofia, Social Cultural and Educational Association of the Jews in the People's Republic of Bulgaria, str. 179-220).

7 Na primer, dok u Carigradu postoji kolebanje u izgovoru nenaglašanih vokala /e/ i /o/, u Bosni se primećuje tendencija da se nenaglašeni vokali -e i -o menjaju u -i i -u.

KNEZOVIĆ, Alica, 1986, *Fonetika i fonologija židovsko-španjolskog govora u Sarajevu*, 153 str; magistarski rad u rukopisu u Biblioteci JO Sarajevo.

Ova studija ima za osnovu anketu sprovedenu među govornicima u Sarajevu 1983/1984. godine. Upitnik sadrži oko 2000 pitanja, a proveravane su i reči koje su upotrebljene u drugim radovima o jevrejsko-španskom. U postupku opisa autorka je prvo odredila foneme, a potom opisala njihovu distribuciju uz navođenje primera (impresionistički opis izgovora). Na kraju je foneme fonološki opisala i tabelarno ih prikazala.

NEZIROVIĆ, Muhamed, 1992, *Jevrejsko-španjolska književnost*, Sarajevo, Svjetlost, 656 str.

U okviru svoje studije o jevrejsko-španskoj književnosti, autor u poglavlju "Jevrejsko-španjolski jezik u Bosni" (str. 73-93) posvećuje pažnju leksičkim promenama u jevrejsko-španskom koje su nastale u dodiru sa drugim jezicima, pre svega ističući da je upliv pozajmljenica iz turskog i srpskohrvatskog jezika daleko veći nego što to u svojim radovima tvrde Baruh (1930) i Stankijević (1964). Prve pozajmljenice bile su iz turskog, preko kojeg su došle i poneke grčke reči (na primer, *bar* i *bre*). Za neke od turcizama (na primer, *birkač* - uopšte, *dinliri* - nipošto) Nezirović smatra da su ušli u jevrejsko-španski pre doseljavanja Sefarada u Bosnu, u onom periodu u kom su živeli u istočnim turskim zemljama. Autor naglašava prisustvo i italijanskih pozajmljenica (na primer, *alora* - tada, *kalsonis* - čarape), usled dobrih trgovačkih veza bosanskih Sefarada sa Dalmacijom i Mlecima. Nemačke reči (*bircauz* - krčma, *kuglita* - kuglica) ulaze u jevrejsko-španski u periodu od Bečkog kongresa, i to preko srpskohrvatskog, već prilagođene srpskohrvatskoj fonetici. Neke reči i izrazi prešli su iz francuskog (*regretar* - žaliti, *desvelopamijento* - razvoj), ali u mnogo manjoj meri nego u drugim krajevima u kojima su delovale Alijansin škole (na primer, Bitolj, Solun...), a neke od njih i posredstvom srpskohrvatskog jezika. Srpskohrvatske pozajmljenice su po broju odmah iza turskih, kako tvrdi autor, a uticaj ovog slovenskog jezika počinje krajem austrougarske vladavine i postaje veoma jak u periodu između dva svetska rata. Nezirović svoje tvrdnje potkrepljuje primerima koje je pronašao u štampi bosanskih Jevreja između dva svetska rata.

PAPO, Isak, 1995, „Turcizmi u jevrejsko-španjolskom Sefarada Bosne i Hercegovine“: *Sefarad '92, Zbornik radova*, Sarajevo, Institut za istoriju-Sarajevo, Jevrejska zajednica Bosne i Hercegovine, str. 241-252.

Nakon uvoda u kome opisuje egzodus španskih Jevreja dajući neke osnovne primedbe o jeziku sefardskih Jevreja, Papo izdvaja sedam uobičajenih primera turskih pozajmljenica i analizira ih. Takođe obrađuje i promenu turskih reči sa fonetskog i morfološkog aspekta.

ZINATO, Andrea, 1998, "Documenti in giudeo-spagnolo dalla rivista »Jevrejski glas« (Sarajevo)", *Annali di Ca' foscari rivista della facoltà di lingue e letterature straniere dell'università di Venezia*, Estratto XXXVII, 1-2.

Pored osnovnih podataka o časopisu Jevrejski glas, autor donosi lingvističku analizu četiri teksta na jevrejsko-španskom koja su objavljena u njemu 1928. godine: dveju priča, jedne dečje pesme i nekolikih poslovice, kao i prevod ovih tekstova na italijanski jezik.

1.1.2.2. Makedonija

LURIA, Max A., 1930, *A study of the Monastir dialect of Judeo-Spanish based on oral material collected in Monastir, Yugoslavia*, New York, Paris, reprint iz *Revue Hispanique*, vol. LXXIX, str. 323-583.

Na osnovu usmenog materijala prikupljenog među sefardskim Jevrejima u Bitolju (u to vreme Monastir) tokom 1927. godine, Lurija je pokušao da opiše njihov jezik i da ga uporedi sa savremenim španskim jezikom. Studija je podeljena na delove koji se bave fonologijom, morfologijom, sintaksom i leksikom, a sadrži i usmeni materijal na osnovu koga je napravljena, tj. priče, dijaloge, zagonetke, poslovice i romanse, u transkripciji koju je autor pokušao da približi španskom pravopisu, a koja odslikava fonetske specifičnosti jevrejsko-španskog. Oblici reči koje daje praćeni su ekvivalentima u savremenom španskom jeziku, obično i prevodom na engleski, a kada je to bilo moguće i primerima iz književnih dela na starošpanskom jeziku. U okviru poglavlja koje je posvećeno leksici, autor, pored arhaizama i reči koje imaju promenjeno značenje u odnosu na savremeni španski jezik, opisao je i pozajmljenice iz drugih jezika, podelivši ih na reči portugalskog, italijanskog, francuskog, grčkog, hebrejskog, turskog, arapskog, slovenskog i germanškog porekla.

KOLONOMOS, Žamila, 1962, *Les parlers judéo-espagnols de Bitola (Monastir) et Skopje (Üsküb)*, Skopje, rukopis u Biblioteci SJOJ.

U radu se opisuju i pored jevrejsko-španski varijeteti iz Bitolja i Skoplja kada su u pitanju fonetska, fonološka i morfološka pitanja. Autorka je svoja zapažanja poredila sa rezultatima prethodnih istraživača koji su se bavili jevrejsko-španskim, a ova obimna studija sadrži i rečnik i značajan korpus na jevrejsko-španskom koji se sastoji od poslovice i priča.

KOLONOMOS, Žamila, 1963, "Quelques observations sur les éléments français dans les parlers judéo-espagnols de Bitola et Skopje", *Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје / Annuaire de la Faculté de philosophie de l'Université de Skopje* 15, str. 385-388.

Tema članka je uticaj francuskog jezika na govor sefardskih Jevreja u Bitolju i Skoplju, koji počinje u XIX veku. Autorka ovu pojavu objašnjava pre svega delovanjem škole u Bitolju u kojoj je nastava bila na francuskom, a koju je osnovala *Alliance Israélite Universelle*⁸ 1895. i koja je radila sve do 1916. godine. Druge okolnosti koje su podstakle uvođenje galicizama su prisustvo brojnih francuskih reči u prevodima sa francuskog jezika, kao i težnja mladih sefardskih intelektualaca za evropskim obrazovanjem. Reči francuskog porekla podeljene su na one koje su u opštoj upotrebi i one koje su se koristile u obrazovanim sefardskim krugovima, uglavnom učene i apstraktne reči. Mnoge reči francuskog porekla iz govora ove dve zajednice doživele su fonetske promene koje su karakteristične za govorni jevrejsko-španski. Autorka navodi i različite varijante pojedinih reči iz govora Skoplja i iz govora Bitolja.

KOLONOMOS, Žamila, 1965, "Observations sur les différences entre les parlers judéo-espagnols de Vitola (Monastir) et Skopje (Üsküb, Macedonie)", *Sefarad*, XXV, *Noticiario sefardí*, fasc. 2, str. 469-470, apstrakt rada koji je predstavljen na XI međunarodnom kongresu romanske lingvistike i filologije, održanom 1965. u Madridu.

Kolonomos se bavi u ovom radu razlikama, pre svega fonetskim, koje postoje između govora sefardskih Jevreja u Bitolju i u Skoplju. Jedna od pojava koju je ona analizirala je da se u govoru Bitolja latinsko finalno -a transformiše u -e /fiže, 'hija' dok u govoru Skoplja, ne samo da se bez izuzetka čuva finalno -a /fiža/, već se ono pojavljuje i u rečima koje se u savremenom španskom jeziku završavaju na -e /dota, 'dote'; činča, 'chinche'/. Druge razlike koje autorka uočava: alternacija naglašenih vokala o (Sk.) i u (Bi.) /sodru-sudru, 'sordo'/; konzervacija (Bi.) ili redukcija (Sk.) diftonga ei /azeyti - azeti, 'aceite'/ konzervacija (Bi.) i aspiracija (Sk.) inicijalnog f- ispred labiovelarnog semikonsonanta /fwenti - hwenti, 'fuente'/, etc. Svi primeri su ilustrovani poslovicama koje žive u govoru Sefarada Skoplja i Bitolja.

1.1.3. Rečnici

ROMANO, Samuel, 1933, *Dictionnaire judéo-espagnol parlé – français – allemand, avec une introduction sur la phonétique et sur la formation des mots dans le judéo-espagnol*; u Biblioteci SJOJ je rukopis doktorskog rada napisanog u okviru romanskog seminara Univerziteta u Zagrebu, pod rukovodstvom prof. dr Petra Skoka. Ovaj rečnik je objavila izdavačka kuća Misgav Yerushalayim 1995. godine u Izraelu.

⁸ *Alliance Israélite Universelle* je organizacija osnovana 1860. godine u Parizu sa ciljem da brani interese Jevreja širom sveta. U drugoj polovini XIX veka ustanovila je veliki broj škola na tlu nekadašnjeg Otomanskog carstva čije je delovanje veoma uticalo na jezik Sefarada budući da je nastava bila na francuskom jeziku. Na tlu bivše Jugoslavije Alijansina škola delovala je samo u Bitolju (1895-1916) (Sepiha, 1979; Baruh, 1976).

Romano je opisao fond reči iz svakodnevnog života sefardskih Jevreja, kao i reči iz poslovice i okamenjenih izraza. Značajan broj reči koje su poreklom iz srpskohrvatskog jezika nije uključen jer njihov broj, po rečima samog autora, nije stalan i njihova upotreba varira od govornika do govornika. Romano upotrebljava latiničnu fonetsku transkripciju za koju kaže da je koriste Jevreji iz Bosne kada pišu na jevrejsko-španskom. U odrednici pored reči na jevrejsko-španskom data je i reč od koje je nastala, ili reč sa istim korenom, španskog ili drugog porekla, pri tom su reči na stranim jezicima date u savremenoj transkripciji, a potom sledi i prevod na francuski i nemački jezik. U uvodu je autor opisao fonetske i fonološke osobine ovog varijeteta jevrejsko-španskog kao i tvorbu reči.

NEHAMA, Joseph, 1977, *Dictionnaire du judéo-espagnol*, avec la collaboration de Jesús Cantera, CSIC, Instituto Benito Arias Montano, Madrid.

U ovom, po obimu dosta velikom, jevrejsko-špansko – francuskom rečniku, osim samog rečničkog dela za čitaoce mogu biti od značaja i objašnjenja sistema korišćenog u rečniku za zapisivanje jevrejsko-španskih reči, kao i opis konsonanata, polukonsonanata i vokala u solunskom varijetetu jevrejsko-španskog jezika.

MOSCONA, Isak, 1987, "Diccionario judeo-español /Aa-Ag", *Годишник / Annual, Vol. XXII, Sofía, Organización de los judíos en Bulgaria »Shalom«, str. 81-93.*

Godišnjak Bugarske jevrejske organizacije »Shalom«, od 1987. godine objavljuje jevrejsko-špansko – bugarski rečnik koji je prikupio Isak Moskona.

MOSCONA, Isak, 1991, "Extracto del Diccionario Judeo-español – búlgaro /C/", *Годишник / Anuario, Vol. XXVI, Sofía, Organización de los judíos en Bulgaria »Shalom«, str. 56-80.*

TUTUNOVIĆ, Drita, 1992, *Dikcionario ladino – serbo / Ladino – srpski rečnik*, Beograd, Nova, 165 str.

Ovaj rečnik je veoma značajan kako zbog toga što je novijeg datuma, tako i zbog činjenice da osim Romanovog rečnika iz 1933. godine na prostorima bivše Jugoslavije takvo delo nije postojalo. Autorka daje i pregled gramatike jevrejsko-španskog, a prilikom pisanja samih odrednica, uz radove drugih autora, služila se sopstvenim znanjem jezika što znatno doprinosi autentičnosti ovog rečnika. Grafija korišćena za odrednice na jevrejsko-španskom je latinična i oslanja se u velikoj meri na srpskohrvatsko latinično pismo, sa izuzetkom dve grafeme: ñ i ğ.

PERAHYA, Klara; Elie Perahya, 1998, *Dictionnaire français - judéo-espagnol*, Langues & Mondes – L'Asiathèque, Paris, 299 str.

U uvodu autori izražavaju svoju želju da ovaj rečnik da svoj doprinos nastojanjima istraživača poput profesora Sefihe (Sephiha) da očuvaju jezik svojih predaka, navodeći

osnovne karakteristike jevrejsko-španskog jezika, sa posebnim osvrtom na turski varijetet. Posebno su dati pregled konjugacija onih glagola koji su iz turskog prešli u jevrejsko-španski jezik i rečnik jevrejsko-španskih reči i izraza koji se koriste u svakodnevnom govoru. Zatim sledi sam francusko – jevrejsko-španski rečnik. Grafija za koju su se autori odlučili za jevrejsko-španske reči je ona koju koriste Sefiha i udruženje *Vidas Largas*.

1.1.4. Komentarisane bibliografije

SALA, Marius, 1976, *Le judéo-espagnol*, The Hague – Paris, Mouton, 117 str.

Ova komentarisana bibliografija literature o jeziku sefardskih Jevreja predstavlja izuzetan vodič kroz sefardske studije. Sadrži tematski i geografski razvrstane podatke o velikom broju studija koje su objavljene o jevrejsko-španskom.

1.2. JEVREJSKO-ŠPANSKI JEZIK: PREDMET PROUČAVANJA U OKVIRU RAZLIČITIH LINGVISTIČKIH DISCIPLINA

1.2.1. Jevrejsko-španski jezik u studijama hispanista

Jevrejsko-španski, kao jezik koji je nastao u specifičnim okolnostima – formiran od hispanskih dijalekata XV veka, od kojih je odvojen nakon progona čime je uticaj hispanске matice prestao – privukao je veliku pažnju hispanista.

1.2.1.1. Jevrejsko-španski jezik posmatran kao jedan od savremenih hispanских varijeteta

ZAMORA VICENTE, Alonso, 1967, *Dialectología española*, II ed. aumentada, Madrid, Gredos, 587 str.

Samora Visente opisuje osnovna obeležja jezika sefardskih Jevreja ističući regionalne razlike u pogledu fonologije, morfologije i leksike na osnovu deskriptivnih studija koje su objavljene o ovom jeziku (Wagner, 1914, 1930, 1954; Luria, 1930; Baruh, 1930; Besso, 1964; etc.). Ilustruje leksički fond ovog jezika analizom oko 80 reči.

AZEVEDO, Milton M., 1992, *Introducción a la lingüística española*, Edgewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 416 str.

Pored opštih obeležja ovog jezika, po kojima se jezik sefardskih Jevreja razlikuje od savremenog španskog, a to su arhaičnost kao i neki elementi nastali u samostalnom razvoju jezika i u kontaktu sa drugim jezicima, Azevedo razmatra i aktuelno stanje jezika, navodeći i neke uzroke opadanja broja govornika, uz procenu da je njihov ukupan broj oko 350 hiljada.

1.2.1.2. Jevrejsko-španski jezik iz perspektive istorije španskog jezika

Naročito je u domenu istorije španskog jezika posvećivana pažnja jevrejsko-španskom, kao nosiocu mnogih arhaičnih hispanjskih obeležja koja su se u savremenim španskim dijalektima izgubila.

HANSEN, Federico, 1966, *Gramática histórica de la lengua*, (faksimil izdanje dela iz 1913, I izdanje, na nemačkom: 1910, *Spanische Grammatik auf historischer Grundlage*, Halle, Niemayer).

Autor uzima izgovor Sefarada sa Orijenta kao jedno od svedočanstava o izgovoru starošpanskih konsonanata.

ALONSO, Amado, 1967, *De la pronunciación medieval a la moderna en español I*, 1969, *De la pronunciación medieval a la moderna en español II*, ultimado y dispuesto para la imprenta por Rafael Lapesa, Madrid, Gredos, *Biblioteca Románica Hispánica*.

Izgovor sibilanta u jevrejsko-španskom uzima se kao jedan od nesumnjivih dokaza o evoluciji ovih konsonanata u hispanjskim varijetetima sa Iberijskog poluostrva.

LAPESA, Rafael, 1968, *Historia de la lengua española*, Madrid, Escelicer, 423 str.

U okviru istorije španskog jezika, autor posvećuje jedno poglavlje jeziku sefardskih Jevreja, u kome opisuje u kratkim crtama njegove arhaične osobine, poredeći ga sa španskim jezikom koji u svojoj gramatici opisuje Nebriha (Nebrija) 1492. godine. Lapesa navodi i neke osobine koje su proistekle iz samostalne evolucije ovog jezika.

PENNY, Ralph, 1993, *Gramática histórica del español*, Barcelona, Editorial Ariel, [traducción de J. I. Pérez Pascual y M. E. Pérez Pascual, *A History of Spanish Language*].

U poglavlju koje se bavi španskim jezikom izvan Iberijskog poluostrva (el español extrapeninsular), Peni daje opšti pregled osobina jevrejsko-španskog jezika u oblasti Sredozemlja i na Balkanu.

1.2.1.3. Sociolingvistički aspekt jevrejsko-španskog jezika

PENNY, Ralph, 1992, "Dialect Contact and Social Networks in Judeo-Spanish", *Romance Philology*, vol. XLVI, 2, November 1992, str. 125-140.

Autor pokušava da identifikuje nekastiljanske fonološke karakteristike jevrejsko-španskih varijeteta. Suprotstavljajući se uobičajenom stavu da ti *nekastiljanski* elementi predstavljaju arhaične osobine kastiljanskog (postojanje prednjonepčanih frikativa, postojanje zvučnog dentala /z/, fonološka razlika između /b/ i /v/), autor pripisuje njihovo

uvrščivanje u jevrejsko-španski jezik rezultatu kontakata između različitih iberijskih dijalekata i nestajanju mreže socijalnih odnosa u periodu nakon izгона iz Španije (1492).

DÍAZ Más, Paloma, 1993, *Los sefardíes: historia, lengua y cultura*, Barcelona, Rieopiedras Ediciones, 316 str.

U ovoj studiji sociolingvističke orijentacije, autorka ukazuje na specifičnosti govora Jevreja na Iberijskom poluostrvu u srednjem veku. Na osnovu naziva koji Sefardi koriste da označe svoj jezik, ona zaključuje da su Sefardi bili veoma svesni svog hispanskog porekla. Dijaz Mas insistira na razlici između ladina i govornog jezika, a razmatra i opšta obeležja jezika sefardskih Jevreja: osnova jezika je kastiljansko-andaluzijski govor XV i XVI veka, u kome su prisutni izvesni hispanski elementi koji nisu kastiljanskog porekla, kao i elementi nastali samostalnom evolucijom jezika i oni nastali u dodiru sa drugim jezicima. Takođe ističe da se, imajući u vidu različite nivoe jezika, mogu uočiti i četiri društvene grupe: 1) obrazovani, rabinski, sloj u čijem govoru se može pronaći najviše reči iz hebrejskog i aramejskog jezika; 2) viši sloj koji obuhvata najimućnije članove zajednice, čije je obrazovanje bilo dosta visoko; 3) niži srednji sloj čije je obrazovanje uglavnom predstavljala usmena narodna tradicija – u jeziku ovog stanovništva ima mnogo turško-balkanskog uticaja zbog intenzivnih kontakata sa nejevrejskom populacijom i 4) *los sefardíes franqueados* – određena grupa čije obrazovanje nije bilo ni tradicionalno jevrejsko, ni pod uticajem usmene tradicije, već je formirano u Alijansinim školama u kojima je jezik nastave bio francuski. Autorka kao posebnu grupu navodi i sefardske žene, čiji je izolovan položaj i ne baš visok stepen obrazovanja dugo uticao i na njihov jezik. Jedan deo studije posvećen je i aktuelnom stanju jezika sefardskih Jevreja u svetu. Na kraju se Dijaz Mas bavi problemom zapisivanja ovog jezika kroz njegovu istoriju objašnjavajući niz poteškoća koje nastaju kada se jedan romanski jezik zapisuje semitskim pismom. Naime, poznato je da su Jevreji još u vreme kada su naseljavali Iberijsko poluostrvo zapisivali tekstove na španskom jeziku svojim semitskim pismom, a u većini sefardskih zajednica se i nakon izгона nastavio ovaj običaj.

1.2.1.4. Doprinos jevrejsko-španskog jezika saznanjima opšte lingvistike

SALA, Marius, 1998 [1986], *Lenguas en contacto*, Madrid, Gredos, *Biblioteca Románica Hispánica*.

Studija se bavi fenomenima koji su nastali u dodiru različitih jezika na svim jezičkim nivoima: fonetskom i fonološkom, morfološkom, tvorbenom, sintaksičkom i leksičkom. Autor izlaže veliki broj primera iz veoma različitih jezičkih situacija, a naročito su brojni oni koji se odnose na pojave nastale u jevrejsko-španskom u Bukureštu, zbog kontakata sa drugim jezicima.

1.2.2. Jevrejski karakter jevrejsko-španskog jezika

Neki autori posmatrali su jevrejsko-španski iz perspektive koju nudi istovremeni pristup različitim specifično jevrejskim jezicima kao što su jidiš, jevrejsko-arapski, itd. Bilo je pokušaja da se ovim pristupom utvrde ona obeležja koja su uslovljena socio-kulturnim kontekstom u kojem su se Sefardi nalazili.

MARCUS, Simón, 1962, "A-t-il existé en Espagne un dialecte judéo-espagnol?", *Sefarad*, XXII, str. 129-149.

Markus pokušava da rasvetli u kojoj meri se jezik Jevreja u Španiji pre njihovog izгона razlikovao od jezika hrišćana, na osnovu dokumenata koji su sačuvani iz ovog perioda. Kao specifičnosti jezika Jevreja, on navodi između ostalog veliki broj hebrejskih reči, veći broj reči arapskog porekla, kao i pojavu da su se neke španske reči upotrebljavale na specifičan način (na primer, *el Dyó*).

VERBER, Eugen, 1979, "O jeziku, pismu i knjizi Jevreja": *Izložba Jezik, pismo i knjiga Jevreja Jugoslavije*, Beograd, str. 7-21.

Autor u ovom članku navodi osnovne podatke o jezicima koje su Jevreji koristili tokom svoje istorije, a najveća pažnja posvećena je hebrejskom, aramejskom, jevrejsko-španskom i jidišu. Autor se posebno osvrće na najznačajnija dela književnosti religijskog karaktera.

ALVAREZ-PREYRE, Frank, 1996, "Description des langues juives et histoire des modèles linguistiques", *Histoire Épistémologie Langage*, 18/1, str. 21-39.

Imajući u vidu naučne modele koji dominiraju u opisu jezika kojima govore Jevreji, autor ispituje pojam *jevrejskog jezika* koji se uobičajeno primenjuje na sasvim heterogene jezičke sisteme i dovodi u pitanje mogućnost transverzalnog pristupa.

RABIN, Haïm, 1996, "De la spécificité des langues juives", *Histoire. Epistémologie. Langage*, tome XVIII, fascicule 1, str. 11-19.

Autor postavlja nekoliko opštih problema kada su u pitanju *jevrejski jezici*, naročito njihov odnos prema hebrejskom jeziku i njihovo formiranje kao deo izgradnje nacionalnog identiteta.

1.2.2.1. Ladino – pisani varijetet jevrejsko-španskog jezika

Potreba za prevodjenjem svetih knjiga sa hebrejskog i aramejskog na govorni romanski jezik postojala je još u vreme kada su Sefardi živeli na Iberijskom poluostrvu⁹. Iako je

⁹ Mada ostaje jezik bogoslužjenja, hebrejski prestaje da bude jezik svakodnevnog opštenja među Jevrejima još u III veku (Verber, 1979, 9).

moguće pretpostaviti njihovo postojanje i u vremenu pre izгона iz Španije, prvi prevodi biblijskih tekstova objavljeni su 1547. godine u Carigradu (*Petoknjžje*, štampano hebrejskim pismom) i 1553. godine u Ferari (štampano latiničnim pismom). Međutim, prevodioci Biblije na jevrejsko-španski više su nastojali da njihov prevod doslovno prati original, nego da bude u duhu romanskog jezika na koji su prevodili. Tako je red reči ostao hebrejski, jedna leksička jedinica zamenjivana je hispanskom leksičkom jedinicom, brojni su kalkovi, a ponekad je hebrejska reč prevedena hispanskim homofonom (Révah, 1970). U ovim prevodima primetan je uticaj rabinske literature u tumačenju tekstova, prisutne su brojne hebrejske neprevedene reči, kao i mnogi hispanski arhaizmi, čije se prisustvo objašnjava tradicionalnim prenošenjem ranijih verzija (Révah, 1970). Prevodima iz Carigrada i iz Ferare postavljene su osnove za sve kasnije prevode (Baruh, 1923/1972), a oponašanjem jezika ovih prevoda nastao je *ladino* – književni jezik Sefarada koji je imao religijsku upotrebu.

BARUH, Kalmi, 1972 [1923], „O jeziku i knjizi Sefarada”: *Izabrana djela*, Sarajevo, Svjetlost, str. 254-264.

KAMHI, Samuel, 1966, „Jezik, pjesme i poslovice bosansko-hercegovačkih Sefarada”: *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, Odbor za proslavu 400-godišnjice od dolaska Jevreja u BiH, 368 str.

RÉVAH, I. S., 1970, „Hispanisme et judaïsme des langues parlées et écrites par les séfardim”: Hassán, I. (ed.) *Actas del primer simposio de estudios sefardíes*, Madrid, str. 233-242.

Članak postavlja u dijahronijsku perspektivu pisani (*ladino*) i govorni varijetet jevrejsko-španskog. Pogledi na govorni jevrejsko-španski identični su sa onima koje je autor izložio 1961. godine (Révah, 1961).

SEPHIHA, Haïm Vidal, 1972, „Ciclo de conferencias sobre el judeoespañol, el ladino y la lingüística de las lenguas judías, en el Institut des langues et civilisations orientales”, *Sefarad*, XXXII, fasc.1, str. 241-243.

Autor daje neku vrstu plana koji bi trebalo slediti u proučavanju jezika sefardskih Jevreja i to kako *ladina*, tako i govornog jevrejskog-španskog, kao i u proučavanju interakcije između ova dva varijeteta jezika. Hajim Vidal Sefiha postavlja na osnovu postojanja jevrejsko-grčkog kalka i interesantnu hipotezu o jevrejskim jezicima, koja bi se mogla prikazati opštom formulom: *jevrejsko-x kalk jezik naspram jevrejsko-x govornog jezika*.

SEPHIHA, Haïm Vidal, 1973, *Le ladino – judéo-espagnol calque, Deutéronome, versions de Constantinople (1547) et Ferrare (1553)*, édition, étude linguistique et lexicque, Centre de Recherches Hispaniques, Institut d'Études Hispaniques, Paris.

Transliterovanom izdanju dve verzije prevoda *Pete knjige Mojsijeve* na ladino ili jevrejsko-španski kalk (termin koji koristi autor), iz Konstantinopolja (1547) i Ferare (1553) prethodi analiza jezičkih osobina pisanog varijeteta jevrejsko-španskog i poređenje ove dve verzije teksta. Autor postavlja i pitanje odnosa govornog jevrejsko-španskog i *ladina* i razmatra mogućnost postojanja uticaja *ladina* na govorni jezik. Izdanje sadrži i rečnik pojedinih leksičkih jedinica sa objašnjenjima i komentarima.

BENABU, Isaac, 1985, "On the transmission of the Judeo-Spanish translation of the Bible: the eastern and western traditions compared": BENABU, I.; J. SERMONETA (eds.), *Judeo-Romance Languages*, Jerusalem, The Hebrew University of Jerusalem, Misgav Yerushalayim, str. 1-25.

Poredeći izabrane odlomke prevoda biblijskih tekstova na *ladino* iz Ferare (1553) i Konstantinopolja (1547), autor ispituje mogućnost postojanja prevoda Biblije na jevrejsko-španski jezik (*ladino*) u periodu pre izгона Jevreja iz Španije. Ortografske, fonološke i leksičke karakteristike ovih tekstova navode autora na zaključak da je sasvim osnovano pretpostaviti postojanje zajedničke tradicije koja im je prethodila.

SCHWARZWALD, Ora (Rodrigue), 1990, "The Venice 1601 ladino translation of *Pirke Aboth*", *Folia Linguistica Historica*, XII/1-2, str. 131-145.

U ovom članku, autorka analizira ortografske i jezičke osobenosti prevoda na ladino dela *Pirke Aboth* (Venecija, 1601) (*Izreke otaca*), koje sadrži izreke mudraca, poslovice i moralne pouke. Poredeći ovaj prevod sa drugim verzijama, ona zaključuje da je u pitanju arhaičan tekst nastao nezavisno od ostalih i koji najverovatnije pripada usmenoj tradiciji.

DÍAZ MAS, Paloma, 1993[1986], "El ladino": *Los sefardies: historia, lengua y cultura*, Barcelona, Riopedras Ediciones, 316 str.

SCHWARZWALD, Ora (Rodrigue), 1996, "Linguistic variations among ladino translations as determined by geographical, temporal and textual facteurs", *Folia Linguistica Historica*, XVIII/1-2, str. 57-72.

Autorka ispituje uticaj ekstralingvističkih faktora na jezičke karakteristike različitih prevoda biblijskih tekstova na ladino, kao što su mesto (Italija, Holandija naspram Balkana), publika kojoj su tekstovi namenjeni (Jevreji proterani 1492 naspram tzv. "marraños", Jevreja koji su se iz Španije iselili docnije), datum objavljivanja (od XVI do XX veka).

1.2.2.2. Sistemi zapisivanja jevrejsko-španskog jezika

a. Zapisivanje jevrejsko-španskog jezika hebrejskim pismom

Sve do XX veka, tekstovi na jevrejsko-španskom (bilo da je u pitanju ladino ili jezik koji se približava govornom) štampani su skoro isključivo hebrejskim - kvadratnim ili raši¹⁰ pismom (Vidaković, 1986, 26). Nije neobična pojava da se neko pismo, nastalo kao sredstvo zapisivanja jednog određenog jezika, prilagodi upotrebi za drugi jezik koji je potpuno drugačije fonetsko-fonološke i morfološke strukture. Tako je hebrejsko pismo bilo reinterpretirano i prilagođeno za potrebe jevrejsko-španskog jezika (Hary, 1996). Jevrejsko-španski na Orijentu se sve do početka XX veka zapisivao hebrejskim pismom.

FOULCHÉ-DELBOSC, R., 1894, "La transcription hispano-hébraïque", *Revue Hispanique*, 1 (reprinted with the permission of the original publishers by Kraus Reprint Corporation, New York, 1961), str. 22-33.

Članak je posvećen zapisivanju jevrejsko-španskog jezika hebrejskim pismom. Pravila za čitanje koja autor izlaže odnose se na publikacije iz Carigrada, a ilustrovana su originalnim tekstovima i njihovim transkripcijama. U pitanju su jedan odlomak iz *Knjige postanja* (Carigrad, 1873) i jedan članak iz sefardskog dnevnog lista *El telegrafo* (Carigrad, 1894).

PASCUAL RECUERO, Pacual, 1988, *Ortografía del ladino*, Granada, Universidad de Granada, Departamento de los Estudios Semíticos.

Studija *Ortografía del ladino* bavi se razvitkom adaptacije hebrejskog pisma u jevrejsko-španskim tekstovima. U delu je objavljen i korpus koji sačinjavaju izabrani odlomci iz devet različitih dela na jevrejsko-španskom sa potpunom vokalizacijom, iz perioda od 1547. do 1898. godine, kao i indeks reči koje se pojavljuju u korpusu, praćen prevodom na savremeni španski jezik.

HARY, Benjamin, 1996, "Adaptations of Hebrew Script": *The World's Writing Systems*, ed. by Peter T. Daniels, William Bright, New York, Oxford, Oxford University Press, str. 727-734.

Autor analizira vrednost koju hebrejsko pismo ima za uspostavljanje etničkog identiteta prilikom zapisivanja tekstova na drugim jezicima kojima su se Jevreji služili. Posebna pažnja je posvećena adaptaciji hebrejskog pisma u jevrejsko-arapskim tekstovima.

¹⁰ Raši pismo predstavlja stilizaciju hebrejskog kvadratnog alef-beta, koja se uslovno može nazvati kurzivom, a naziva se još i rabinskim pismom (Verber, 1979, 10-11). Raši pismo nazvano je po inicijalima Rabina Štoma Jichaka (1040-1105) jednog od najpoznatijih komentatora Mikre i Talmuda, rođenog u istočnoj Francuskoj, koji je ovim pismom zapisivao svoje komentare (Lebl, 1990, 7).

b. Drugi načini zapisivanja jevrejsko-španskog jezika

Za potrebe lingvističkog istraživanja, filolozi već početkom XX veka počinju da zapisuju usmeni materijal na jevrejsko-španskom različitim verzijama fonetske transkripcije. Međutim, za zapisivanje jevrejsko-španskog u druge svrhe bilo je pokušaja da se pronađe neki ekonomičniji sistem pisanja, a najčešće je biran onaj koji je bio u upotrebi u zemljama u kojima su Sefardi živeli. Mada zapisivanje jevrejsko-španskog i dalje odlikuje velika raznolikost, među samim govornicima je u znatnoj meri prihvaćen sistem koji koristi izraelski časopis na jevrejsko-španskom *Aki Yerushalayim*¹¹.

Od velikog je značaja i sistem transkripcije koji koristi španski Institut Arias Montano iz Madrida. Ovaj sistem transkripcije ima za osnovu španski pravopis, a namenjen je pre svega španskoj publici i objavljivanju dela sefardske književnosti (Hassán, 1968, 1978). Njegov autor, Jakob M. Asan, za obeležavanje glasova kojih nema u savremenom španskom, predlaže upotrebu dijakritičkih znakova uz grafeme kojima se reč istog porekla piše u savremenom normativnom španskom pravopisu. Španskoj publici se na taj način omogućava čitanje jevrejsko-španskih tekstova bez ikakvih poteškoća, dok se dijakritičkim znakovima čuva specifičnost jevrejsko-španske fonetike i fonologije (Hassán, 1968, 1978).

HASSÁN, Iacob M., 1968, "Problemas de transcripción del judeo-español", *Sefarad*, XXVIII, str. 411-412. [Apstrakt rada sa grafičkim ilustracijama predstavljen na *XII međunarodnom kongresu romanske lingvistike i filologije* održanom 1968. u Bukureštu].

U ovom radu izloženi su osnovi sistema transkripcije jevrejsko-španskog koji je u upotrebi u publikacijama Instituta Arias Montano (Instituto Arias Montano)

HASSÁN, Iacob M., 1978, "Transcripción normalizada de textos judeoespañoles", *Estudios Sefardíes*, 1, Madrid, CSIC, Instituto Arias Montano, str. 147-150.

Autor izlaže unapređenu verziju transkripcije jevrejsko-španskog.

1.3. JEVREJSKO-ŠPANSKI JEZIK DANAS

Sa prestankom tradicionalnog načina života Sefarada, u drugoj polovini XIX veka, neizbežno je otpočeo i proces njihove asimilacije. Jevrejsko-španski jezik postepeno je ustupao mesto zvaničnim jezicima zemalja koje su Sefardi naseljavali. Taj proces je na žalost znatno ubrzan tragičnim stradanjem njihovog velikog broja tokom Drugog svet-

¹¹ Pravila pisanja i čitanja objavljuju se u svakom broju, i data su u tabeli u kojoj uz svaku grafemu stoji njen odgovarajući IPA simbol.

skog rata, tako da danas ovim romanskim varijetetom govore još samo pripadnici starijih generacija i poneki pripadnik srednje generacije. Posle pet vekova aktivne upotrebe, jezik sefardskih Jevreja na putu je da nestane kao govorni jezik (Nezirović, 1992, 92-93; Penny, 1993, 24-25). Ipak, već nekoliko decenija u mnogim zemljama sveta intelektualci raznih struka ulažu velike napore na očuvanju i popularisanju jevrejsko-španskog jezika među Sefardima. Naročito su aktivni časopisi *Aki Yerushalayim* iz Izraela, koji je u potpunosti na jevrejsko-španskom, *La Lettre Sépharade* iz Francuske i *Los Muestrros* iz Belgije koji objavljuju priloge na jevrejsko-španskom. Takođe se organizuju razni skupovi, od naučnih konferencija do festivala, koji doprinose međusobnom povezivanju svih zainteresovanih za očuvanje jevrejsko-španskog jezika i sefardske kulture.

1.3.1. Članci

SHAUL, Moshe, 1993, "Le judéo-espagnol – situation actuelle et perspectives d'avenir", *Los Muestrros*, Bruxelles, septembar, str. 43-45.

Urednik uglednog izraelskog časopisa *Aki Yerushalayim*, koji izlazi dva puta godišnje od 1979. godine, navodi podatak da u Izraelu živi oko 100 hiljada aktivnih govornika jevrejsko-španskog i još 200 hiljada onih sa pasivnim znanjem ovog jezika. Uredništvo časopisa *Aki Yerushalayim* osnovalo je i radio program na ladinu Kol Israël koji je 1985. godine dobio nagradu "España" za emisiju na jevrejsko-španskom. U Izraelu je 1991. godine u jednoj gimnaziji počela nastava iz jevrejsko-španskog jezika i iz književnosti na jevrejsko-španskom.

Na jugoslovenskom tlu tekstove o jevrejsko-španskom ili na jevrejsko-španskom pronalazimo povremeno u *Biltenu* Jevrejske opštine u Sarajevu.

PARDO, David, 1993, *In memoriam za svakodnevni govorni bosanski đudeo-espanjol*, Sarajevo, *Bilten – glasnik jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine*, Jevrejska zajednica BiH, 46 str.

Tekst sadrži pregled od oko 2000 jevrejsko-španskih reči iz govora sarajevskih Sefarada, napravljen na osnovu materijala sakupljenog putem ankete. Ovaj pregled nije teorijskog karaktera i po rečima samog autora, napravljen je u cilju da se ne izgubi bosanski „đudeo-espanjol“. Reči su podeljene na vrste reči, a odrednice su date latiničnim pismom srpskohrvatskog jezika.

VAROL, Marie-Christine, 2000, "La lengua judeoespañola, presente y porvenir", Madrid, *Ínsula*, año LV, 647, str. 23-25.

Ovaj članak daje kratak sociolingvistički pregled najvažnijih etapa u razvoju jevrejsko-španskog jezika i o njegovoj sadašnjoj situaciji. Autorka ukazuje na činjenicu da je-

jevrejsko-španski jezik, uprkos lošim prognozama mnogih stručnjaka tokom sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka, uspešno odoleva predviđenoj propasti već više od jednog veka. Iako je uočena znatno manja upotreba ovog jezika u porodičnom okruženju i u jevrejskim zajednicama, primetno je sve veće interesovanje za učenje i proučavanje jevrejsko-španskog jezika u akademskim krugovima u mnogim zemljama sveta.

1.3.2. Udžbenici za učenje jevrejsko-španskog jezika

Važan aspekt u očuvanju jevrejsko-španskog jezika danas predstavlja kako individualno tako i organizovano učenje ovog jezika. Stoga ćemo u nastavku nabrojati nekoliko udžbenika novijeg datuma.

VAROL, Marie-Christine, 1998, *Manuel de judéo-espagnol. Langue et culture*, Paris, Langues & Mondes, *L'asiathèque*, 320 str.

Ovaj udžbenik jevrejsko-španskog napisan je kako s namerom da pokaže da je jevrejsko-španski kao jezik vredan pažnje, tako i da omogući njegovo učenje onima koji su zainteresovani za očuvanje ovog jezika. Lekcije prate objašnjenja na francuskom i snimci na kompakt disku.

KOEN SARANO, Matilda, 1999, *Tabelas de Verbos en Djudeo-Espanyol (Ladino)*, Yerushalayim, Ed. de la Autora.

KOEN SARANO, Matilda, 2000a, *Kurso de Djudeo-Espanyol (Ladino) para Principiantes*, Beer-Sheva, Merkaz Eliachar, Ben-Gurion University.

KOEN SARANO, Matilda, 2000b, *Kurso de Djudeo-Espanyol (Ladino) para Adelantados*, Beer-Sheva, Merkaz Eliachar, Ben-Gurion University.

KOEN SARANO, Matilda, Maymon BENCHIMOL, 2000, *Vocabulario Djudeo-Espanyol (Ladino) et viceversa*, Beer-Sheva, Merkaz Eliachar, Ben-Gurion University.

1.3.3. Književna dela na jevrejsko-španskom danas

PAPO, Eliezer, 1999, *La Megila de Saray*, Yerushalayim, Edision del Autor, 243 str. Autor romana *La Megila de Saray* je mladi rabin poreklom iz Sarajeva koji živi i radi u Jerusalimu. Ovaj roman predstavlja jedan nsvakidašnji poduhvat budući da je napisan na jevrejsko-španskom jeziku, pa samim tim daje veliki doprinos nastojanjima pobornika za očuvanje jevrejsko-španskog jezika, koji žele pokazati da ovaj jezik još nije mrtav i da bi mogao da se revitalizuje.

BAHAR, Beki L., 2001, *Doña Gracia Nasi*, Istanbul, Isis, 114 str.

ANA ŠTULIĆ, IVANA VUČINA

Komad sa pevanjem na jevrejsko-španskom čija glavna junakinja je Sefartkinja Gracija Nasi (1510-1569), poznata u istoriji po veštom bavljenju trgovinom i mnogobrojnim reformama koje je sprovela u Turskom carstvu.

JAK ALBUHAYRE, Gracia, 2002, *Poezia en djudesmo espanyol*, Sofija, 17 str. (neobjavljena zbirka pesama)

Ova nevelika zbirka pesama bugarske autorke, koja već dugo piše pesme na jevrejsko-španskom, svedoči o činjenici da je jevrejsko-španski još prilično vitalan.

2. SEFARDSKE ZAJEDNICE NA ORIJENTU I NJIHOVA KULTURNA BAŠTINA

Budući da je jezik jedne zajednice neraskidivi deo kulture kojoj pripada, u ovoj komentarisanoj bibliografiji posvećenoj jevrejsko-španskom jeziku nisu mogla biti izostavljena ni dela koja se bave sefardskom kulturom.

PULIDO Fernández, Ángel, 1905, *Españoles sin patria y la raza sefardí*, Madrid, Establecimiento tipográfico de E. Teodoro, 661 str.

Ovo delo pruža značajna obaveštenja o Sefardima uopšte, ali i o sefardskim zajednicama na Balkanu na početku XX veka. Autor, Anhel Pulido Fernandes, predstavnik Univerziteta u Salamanci u španskom Senatu, bio je prevashodno vođen idejom o uspostavljanju odnosa između sefardskih Jevreja i Španije.

LEVI, Moric, 1969 [1911], *Sefardi u Bosni, prilog istoriji Jevreja na Balkanskom poluostrvu*, Beograd, Savez jevrejskih opština Jugoslavije; naslov originala: *Die Sephardim in Bosnien*, 1911.

Bogat izvor podataka o sefardskim zajednicama u Bosni je knjiga Morica Levija, čiji je prevod prvi put objavljen 1926. u listu *Židovska svijest*. Izvori kojima se autor služio su *sidžile* (protokoli šerijatskih sudova) i *Pinkas* ili *Pinakes* (beležnice Jevrejske opštine u Sarajevu).

NOVAK, Grgo G., 1920, *Židovi u Splitu*, Split, Knjižara Morpurgo, 65 str.

ŠLANG, Ignjat, 1926, *Jevreji u Beogradu*, Beograd, Štamparija M. Karića, 143 str.

Mnoštvo podataka o naseljavanju Sefarada u Beograd i o beogradskoj sefardskoj zajednici može se pronaći u delu Ignjata Šlanga, uglednog rabina aškenaske opštine u Beogradu.

ALKALAJ, Isak, 1927-28, 1928-29, 1929-1930, "Arhivska građa o Jevrejima u Srbiji", *Jevrejski almanah*, III-V, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 21-44, 28-40, 101-123.

Tekstovi Isaka Alkalaja pružaju značajnu građu o Sefardima u Srbiji.

BARNETT, Richard D. (ed.), 1971, *The Sephardi Heritage. Essays on the history and cultural contribution of the Jews of Spain and Portugal*, vol. I: *The Jews in Spain and Portugal before and after the expulsion of 1492*, London, Vallentine, Mitchell, 640 str.

Ovaj zbornik radova obuhvata članke eminentnih stručnjaka na temu Jevreja u Španiji i Portugalu pre i posle izгона 1492. godine.

CARO BAROJA, Julio, 1978, *Los Judíos en la España Moderna y Contemporánea*, 2^a ed, 3 vols, Madrid, Ediciones Istmo, *Colección Fundamentos* 60, vol. I: 557 str.

Autor prati u ovoj obimnoj studiji socijalnu istoriju španskih Jevreja od njenih početaka do savremenog doba. Naročito se osvrće na fenomen "kripto-jevrejstva" (*criptojudaísmo*) i time značajno doprinosi rasvetljavanju jedne oduvek aktualne teme u španskoj istoriji.

SEPHIHA, Haïm Vidal, 1979, *L'agonie des judéo-espagnols*, Paris, Editions Entente, 134 str.

U ovoj knjizi, autor donosi aktuelne informacije o sefardskim zajednicama u drugoj polovini XX veka.

VIDAKOVIĆ, Krinka, 1986, *Kultura španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu*, Sarajevo, Svjetlost, 318 str.

Autorka daje obilje podataka o organizaciji kulturnog života među Sefardima, jevrejskim glasilima i o narodnoj sefardskoj književnosti. U ovoj studiji pokrivene su sve sefardske zajednice na tlu bivše Jugoslavije.

NEZIROVIĆ, Muhamed, 1992, *Jevrejsko-španjolska književnost*, Sarajevo, Svjetlost, 656 str.

Prevashodni cilj ove knjige je osvetljavanje sefardske književnosti, ali u njoj pronalazimo i podatke kako o istorijskim okolnostima pod kojim su stvarane i razvijane sefardske zajednice u Bosni, tako i o samom jevrejsko-španskom jeziku i o odnosu koji su sefardski intelektualci imali prema njemu.

BUNIS, David M., 1996, "Yisrael Haïm of Belgrade and the History of Judezmo Linguistics", *Histoire Épistémologie Langage*, 18/1, str. 151-166.

Osvrćući se na pedagoška i religiozna dela koja je u Beogradu i Beču u prvoj polovini XIX veka objavio Jisrael Haim iz Beograda, autor ispituje određene ortografske i jezičke novine koje se mogu pronaći u ovim knjigama.

STOJANOVIĆ, Jasna, 1999, "Hajim Davičo, traductor y crítico de Cervantes en las letras serbias", Madrid, Separata de la revista *Anales Cervantinos*, t. XXXV, str. 501-510.

Članak govori o Hajimu Daviču (1854-1916), jednom od prvih hispanista na tlu Srbije, i o njegovom zanimanju za Servantesova dela s aspekta prevođenja i književne kritike.

MIHAJLOVIĆ, Milica, 2000, *Jevreji na jugoslovenskom tlu*, Podgorica, Beograd, Centar za toleranciju i dijalog, Forum za etničke odnose.

U ovom delu mogu se pronaći brojna obaveštenja o jevrejskim zajednicama na tlu bivše Jugoslavije kao i dragocena bibliografija.

2.1. KNJIGE NA JEVREJSKO-ŠPANSKOM JEZIKU ŠTAMPANE HEBREJSKIM PISMOM

Jevrejske knjige štampane su u Beogradu počev od osnivanja Knjaževske štamparije 1837. godine. Skoro sve knjige koje su bile objavljivane u Beogradu, bile su na jevrejsko-španskom ili dvojezične, sa tekstovima uporedo na hebrejskom i jevrejsko-španskom. Tekst na jevrejsko-španskom je uglavnom zapisivan raši pismom, a hebrejski tekst kvadratnim pismom sa punom interpunkcijom. Pored knjiga religioznog karaktera na jevrejsko-španskom su objavljivani i moralno-pravni propisi, poezija, prosvetni i istorijski spisi (Alkalaj, 1925-26; Lebl, 1990).

ALKALAJ, Isak, 1925-1926, "Jevrejske knjige štampane u Beogradu. Prilozi za kulturni život beogradskih Jevreja u prošlom veku", *Jevrejski almanah*, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 132-144

Ovaj članak predstavlja bogat izvor podataka o knjigama koje su štampane u Beogradu od osnivanja Knjaževske štamparije 1837.

LEBL, Ženi, 1990, *Jevrejske knjige štampane u Beogradu 1837-1905*, Gornji Milanovac, Dečje novine, 150 str.

TIKUN HACOT¹² / *Ponoćne molitve*; 5597/ 1837, molitvenik, prva knjiga štampana hebrejskim pismom u Beogradu, na hebrejskom i jevrejsko-španskom, kvadratno i raši pismo; sakupio, priredio i izdao Hajim ben David Hajim, 72 str.

ZEMIROT JISRAEL / *Poezija Jisraela*; 5597-5599/ 1837-1839; zajedno ukoričene tri knjige pesama Jisraela ben Moše Nađara, jednog od najpoznatijih jevrejskih pesnika; na hebrejskom i jevrejsko-španskom; kvadratno i raši pismo, 324 str.

12 Naslovi su na hebrejskom, ovde ih navodimo onako kako ih zapisuju Alcalaj i Lebl.

DARHE NOAM / *Putevi ugodni*, 5599/ 1839, gramatika hebrejskog jezika na jevrejsko-španskom sa hebrejskim rečnikom, autor: Jehuda ben Šlomo Haj Alkalaj, izdao Hajim ben David Hajim, 188 str.

TIKUN ŠOVAVIM / *Odeljci Petoknjižja*; 5600/ 1840; delo pisano na italijanskom, na jevrejsko-španski preveo Jakov ben David Pardo, tada glavni dubrovački rabin, na hebrejskom i jevrejsko-španskom, 40 str.

HEMED ELOHIM / *Milost Božja*; 5601/ 1841; molitve za sedam dana praznika Sukot; na jevrejsko-španski preveo Reuven ben Moše Farhi; hebrejski i jevrejsko-španski, 254 str.

SEDER TIKUN HACOT / *Ponoćna molitva*; 5611/ 1851; priredio Jehuda ben Josef Finči, na kraju knjige slovoslagač Jakov Šalom Kalderon objavio svoju pesmu na jevrejsko-španskom, hebrejski i jevrejsko-španski, 96 str.

SEFER HATIKUNIM / *Knjiga reformi, iz Zohara*; 5611/ 1851; sadrži kabalističke formule iz knjige *Tikune hazohar* rabina Šimona bar Johaja, priredio Jichak ben Šlomo Farhi, hebrejski i jevrejsko-španski, 418 str.

SEDER AVODAT HAŠANA / *Molitve*; 5616/1856; priredili i izdali David ben Moše Alkalaj i sin Moše Alkalaj, hebrejski i jevrejsko-španski, 345 str.

SEFER ŠEVET JEHUDA / *Jehudino pleme*; 5619/ 1859, prevod istorijskog moralističkog spisa o proterivanju Jevreja iz Španije 1492., po originalu iz pera braće Ibn – Verga (Šlomo, Jehuda i Josef) iz XVI veka; na hebrejskom i jevrejsko-španskom, preveli i izdali: David ben Moše Alkalaj i sin Moše, 210 str.

DAMESEK ELIEZER / *Orah hajim*; 5621/ 1861; autor Eliezer ben Šem-tov Papo, rabin sarajevske opštine iz sredine XIX veka; odredbe i zakoni prema *Shulhan aruh*¹³; hebrejski i jevrejsko-španski, 458 str.

DAMESEK ELIEZER / II deo, *Jore deal*; 5625/ 1865; autor Eliezer ben Šem-tov Papo, rabin sarajevske opštine iz sredine XIX veka; hebrejski i jevrejsko-španski; 220 str.

HOK LEJISRAEL / II deo, *Šemot*; 5629/ 1869; zasnovano na *Drugoj knjizi Mojsijevoj, Knjizi imena ili izlaska*, priredio David Alkalaj, hebrejski i jevrejsko-španski, 236 str.

13 "Postavljen sto" je kodeks, priručni zbornik normativa (Lebl, 1990, 112).

2.2. ZBIRKE PESAMA, PRIČA I POSLOVICA IZ SEFARDSKE USMENE TRADICIJE

Krajem XIX i početkom XX veka, kada su Sefardi u Srbiji i Bosni sve više prelazili na srpskohrvatski jezik, da bi nakon faze dvojezičnosti prihvatili srpskohrvatski i kao govorni i kao književni jezik, pojavljuje se i težnja za očuvanjem jevrejsko-španskog kao i interesovanje za folklorno nasleđe koje je već bilo u procesu odumiranja (Vidaković, 1986, 122-123).

KAYSERLING, M., 1889, *Refranes o proverbios españoles de los judíos españoles*, Budapest, Imprenta de Sr. C. L. Posner e hijo.

U ovoj zbirci poslovice objavljena je i zbirka poslovice koju je prikupio Hajim Davičo (Vidaković, 1986, 122).

„Iz folklor bosanskih Sefarada”, 1966: *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, Odbor za proslavu 400-godišnjice od dolaska Jevreja u BiH, str. 321-326.

Pod ovim naslovom objavljen je jedan broj romansi i poslovice koje pripadaju usmenoj tradiciji bosanskih Sefarada.

ALVAR, Manuel, 1969, *Endechas judeo-españolas*, con anotación de melodías tradicionales por María Teresa Rubiato, Madrid, Instituto Arias Montano, 236 str.

U ovoj zbirci autor je objavio tužbalice na jevrejsko-španskom jeziku.

ARMISTEAD, S. G., SILVERMAN, J. H., 1971, *Judeo-Spanish Ballads from Bosnia*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 129 str, with the collaboration of B. Šljivić-Šimšić.

U delu posvećenom sefardskim romansama iz Bosne autori donose pet bosanskih romansi iz XVIII veka, tekst Kalmija Baruha o sefardskim romansama i romanse koje su objavljene u časopisu *Jevrejski glas* tokom 1939. i 1940. godine.

KOLONOMOS, Žamila (ur.), 1976, *Poslovice i izreke sefardskih Jevreja Bosne i Hercegovine*, Beograd, Savez jevrejskih opština Jugoslavije.

U knjizi je obuhvaćeno 1187 sefardskih poslovice i izreka iz zbirki Samuela Pinte, Daniela Danona i Avrama Pinte (navode se i njihovi biografski podaci), kao i iz zbirki nepoznatih skupljača. Pored svake poslovice navedena je i skraćunica koja označava njen izvor. Uvod je napisala urednica, Žamila Kolonomos, a predgovor je napisan u Institutu Ben - Cvi iz Izraela. U knjizi je dat i prevod na engleski i hebrejski jezik.

KOLONOMOS, Žamila, 1978, *Poslovice, izreke i priče sefardskih Jevreja Makedonije*, Beograd, Savez jevrejskih opština Jugoslavije.

Autorka u uvodu govori o istoriji sefardske zajednice u Makedoniji i o karakteristikama jevrejsko-španskog jezika u Bitolju i Skoplju. Uvod je dat i u prevodu na engleski i hebrejski jezik. Zbirka sadrži 1000 poslovice i izreka i 18 priča.

KOEN SARANO, Matilda, 1986, *Kuentos de folklor de la famiya djudeo-panyola*, Yerushalayim, Kana.

U članku „O jeziku i knjizi Sefarada” Kalmi Baruh kaže: „...narodna priča je uvek bila živa među Sefardima. Šteta što ih do danas nije niko kupio...” (Baruh, 1972, 263). Tog obimnog posla se poduhvatila Matilda Koen Sarano koja je u Izraelu sakupila građu iz usmene tradicije među sefardskim doseljenicima (znatan broj tih kazivača su upravo sefardski doseljenici sa jugoslovenskog tla) i objavila tri zbirke (v. Koen Sarano, 1986, 1991, 1994). Izdanja su dvojezična i sadrže prevod na hebrejski. Autorka koristi ortografiju časopisa *Aki Yerushalayim*. Jezik ovih priča nije ujednačen i mogu se primetiti regionalne razlike, pošto Sefardi koji su ove priče kazivali potiču iz različitih zajednica.

ELAZAR, Samuel M., 1987a, *El romancero judeo-español romances y otras poesias*, Sarajevo, Svjetlost, 402 str.

ELAZAR, Samuel M., 1987b, *Jevrejsko-španjolski romansero*, Sarajevo, Svjetlost Biblioteka kulturno nasleđe BiH, 345 str., preveo s jevrejsko-španjolskog M. Nezirović.

Još sefardskih romansi ali i drugih sefardskih pesama pronalazimo u zbirci koju je prikupio S. M. Elazar, a koja, osim izdanja na španskom, ima i prevod na srpskohrvatski jezik.

KOEN SARANO, Matilda, 1991, *Djoha ke dize? Kuentos populares djudeo-panyoles*, Yerushalayim, Kana, 390 + XL str.

U uvodu, autorka i T. Aleksander (Alexander) daju objašnjenja o jevrejsko-španskim narodnim pričama i o liku Đohe (Djoha), glavnog junaka mnogobrojnih šaljivih priča omiljenih ne samo među Jevrejima na Orijentu i u Severnoj Africi, nego i kod drugih naroda. U nastavku slede priče o Đohi prikupljene od 70 kazivača iz raznih zemalja.

KOEN SARANO, Matilda, 1993, *Vini kantaremos. Koleksi3n de kantes djudeo-panyoles*, Yerushalayim, Edici3n de l'Autora, 170 str.

Ova zbirka sadrži jevrejsko-španske romanse i pesme, kako svetovnog, tako i paraliturgijskog karaktera koje je autorka prikupila od informanata iz raznih zemalja. Neke od pesama prevedene su nedavno sa hebrejskog na jevrejsko-španski jezik.

KOEN SARANO, Matilda, 1994, *Konsejas i konsejikas del mundo djudeo-Epanyol*, Yerushalayim, Kana.

TUTUNOVIĆ, Drita, [1997], *Ya sponto la luna (kantigas, consejas, refranis)*, Beograd, Premis, 168 str. (knjiga i audiokaseta)

Ova zbirka sefardskih narodnih pesama, priča i poslovice nastala je iz sećanja jedne osobe, same autorke, što je neuobičajeno za knjige ovog tipa koje najčešće nastaju tako što sakupljač objedini tekstove koje je prikupio od više kazivača. Od usmene poezije zastupljene su stare romanse, svadbene, ljubavne i dečje pesme. Pesme sa notnim zapisima date su odvojeno od ostalih pesama, a u nastavku knjige sledi 11 bajki i priča (konejas i consejikas) i preko stotinu poslovice.

KAMHI, Regina; PAPO, Jakov, 2000, *Sačuvano od zaborava: usmena baština sarajevskih Sefarda*, Zagreb, Židovska općina Zagreb, 18 str.

Ova nevelika zbirka, posvećena kulturnoj baštini sefardskih Jevreja iz Sarajeva, sadrži rečnik, zbirku poslovice, pesama i spisak nadimaka na jevrejsko-španskom.

TUTUNOVIĆ, Drita, 2003, *Kantigas del korason. Koleksion de kantigas de la memoriya de Drita Tutunović*, (con introducción a cargo de I. Vučina y transcripción musical de N. Poljaković), Belgrado, *Biblioteca de Estudios Balcánicos*, 148 str.

Za razliku od njene prethodne knjige, druga knjiga Drite Tutunović posvećena je isključivo starim romansama (*kantigas vyejas*) i ljubavnim, običajnim i dečjim pesmama (*kantigas de amor, kantigas de boda i de parida, kantigas de i para las krijaturas*) iz usmene sefardske tradicije. U uvodu, koji je napisala Ivana Vučina, dati su osnovni podaci o jeziku i tradiciji Sefarada sa Orijenta, kao i napomene o transkripciji koja je korišćena u knjizi. Tekstove jednog broja pesama prate notni zapisi melodija koje je načinila Nina Poljaković.

2.2.1. Studije o sefardskom romanseru

Interesovanje za sefardski folklor razvija se u isto vreme i u Španiji zahvaljući, pre svega, Menendesu Pidalu (Menéndez Pidal), koji je kao inicijator istraživanja sefardskog romansera prikupio mnogo materijala. Pored tekstova koji su mu početkom XX veka poslali Pulido i Albahari iz Beča, koji potiču od bosanskih kazivača, u Arhivu Ramona Menendes Pidalala nalazi se i zbirka koju je prikupio Manuel Manrike de Lara (Manuel Manrique de Lara), a koja sadrži oko 2000 zapisa koji uključuju ne samo tekstove zabeležene prema usmenom kazivanju, nego i kopije raznih rukopisa iz XVIII, XIX i XX veka u kojima su zabeležene sefardske narodne pesme. Veliki deo materijala iz Larine zbirke je sa područja Jugoslavije (Vidaković, 1986, 123-124).

Romancero tradicional de las lenguas hispánicas (Español-portugués-catalán-sefardí), dirigido por Diego Catalán, 7 tomos, I (1957), II (1963), III (1969), IV (1970), V (1971-1972), VI y VII (1975).

ARMISTEAD, Samuel G., 1977, *El romancero judeo-español en el archivo Menéndez Pidal (catálogo-índice de romances y canciones)*, con la colaboración de S. Margareten, P. Montero, A. Valenciano, III tomos, Cátedra – Seminario Menéndez Pidal, Madrid, 358, 393, 387 str.

Ovaj katalog predstavlja veoma koristan vodič kroz najobimniji korpus tradicionalne jevrejsko-španske poezije, odeljak Arhiva Menendesa Pidala u kome se nalaze sefardske romanse i pesme. Jevrejsko-španski tekstovi koji se nalaze u ovom Arhivu plod su šesdesetogodišnjeg rada na prikupljanju različitih verzija pesama. Prve tekstove sakupio je Menendes Pidal u Oranu 1896. godine, a poslednje je iz Buenos Ajresa poslao M. Molo (Molho) 1957. godine. Zbirka koju je sakupio Manuel Manrike de Lara tokom svojih putovanja predstavlja tri četvrtine ukupnog broja tekstova u jevrejsko-španskoj kolekciji Arhiva. Katalog je izdajen na 127 tema, a svaki tekst ima svoju fišu u kojoj stoje najvažniji podaci: slovo klasifikacije, broj teme, broj teksta, naziv teme, asonansa ili druga metrička specifičnost, zatim prvi i poslednji stih teksta, podatak o notnim zapisima, mešanje sa drugim tekstovima, poreklo i podaci o kazivaču, a na kraju stoje dodatne informacije o tekstu.

SÁNCHEZ ROMERALO, Antonio; Samuel G. ARMISTEAD; Suzanne H. PETERSON, 1980, *Bibliografía del Romancero Oral*, 1, con la colaboración de D. Catalán, S. Martínez de Pinillos, K. L. Olson, Madrid, Gredos, Cátedra Seminario Menéndez Pidal, 280 str.

U ovoj knjizi pronalazimo korisne bibliografske podatke o sefardskom romanseru.

3. NASTANAK I RAZVOJ SEFARDSKE PERIODIKE NA TLU BIVŠE JUGOSLAVIJE

3.1. Počeci sefardske periodike na tlu Jugoslavije

3.1.1. Beograd

Kulturni i verski život beogradskih Sefarada tokom XIX veka dobro se razvijao uprkos njihovoj lošoj materijalnoj situaciji. U jevrejskim školama nastava se odvijala na jevrejsko-španskom jeziku, a najviše je izučavana jevrejska književnost. Sasvim nepismenih Jevreja nije bilo mnogo. Od 30-tih godina XIX veka u Beogradu se štampaju razne jevrejske knjige, uglavnom udžbenici i molitvenici na jevrejsko-španskom¹⁴, a u poslednjoj deceniji XIX veka nastaje i periodika (Šlang, 1926, 85-88; Alkalaj, 1925, 132-144).

¹⁴ Po sadržini te knjige su bile ili "čisto veroispovedne" (molitvenici, psalmi, verske pesme) ili su sadržavale tumačenja nekih delova *Svetog pisma*, apologetiku ili talmudska objašnjenja ("Halaha"). (Šlang, 1926, 88).

Prvi sefardski list u Beogradu, a ujedno i na čitavom jugoslovenskom prostoru izlazio je od 1888. godine i zvao se *El amigo del puevlo (Narodni prijatelj)*¹⁵. Bio je to mesečnik za "politiku, književnost i nauku" koji je pokrenuo Jakov M. Alkalaj, tadašnji predsednik Jevrejske opštine u Beogradu. (Vidaković, 1986, 52; Mihailović, 1982, 25) Članci su pisani na jevrejsko-španskom i štampani su raši pismom, kako je bilo uobičajeno u to doba. Sve do jula 1890. časopis uređuje Jakov M. Alkalaj, kada prepušta ovu funkciju Samuelu Elijasu. Novembra 1893. Samuel Elijas odlazi u Sofiju na mesto profesora Tore u jevrejskoj školi i dobija pravo da nastavi sa izdavanjem časopisa pod istim nazivom *El amigo del puevlo*. Broj 6, šeste godine izlaženja, ugledaće tako svetlost dana u Sofiji, gde će i nastaviti da izlazi.¹⁶

U časopisu *El amigo del puevlo* često je objavljivana uvodna reč odgovornog urednika, a komunikacija sa čitaocima bila je očigledno veoma živa, kada se ima u vidu broj njihovih objavljenih pisama. Stalne rubrike bile su "Novedades tokantes a la nasion israelita", koja je donosila vesti o jevrejskim zajednicama širom sveta, "Korešpondencija partikular de *El amigo del puevlo*" koja je objavljivala pisma čitalaca i "Rezos del skup (komite) de muestra komuna" u kojoj je bilo moguće pronaći izveštaj o tekućim problemima i o dešavanjima u beogradskoj zajednici. U ovom listu štampani su i nekrolozi, oglasi i zahvalnice, a redovno su objavljivane novele u nastavcima koje je na jevrejsko-španski sa hebrejskog prevodio Samuel Elijas.

Prelaskom u Sofiju u *Narodnom prijatelju* se pojačava interes za događanja u jevrejskim zajednicama u Bugarskoj, ali značajan deo dopisnika i čitaoca nastavljaju da čine članovi beogradske jevrejske zajednice.

Početakom XX veka izlazilo je nekoliko listova poput *Narodnog prijatelja* u Beogradu i u drugim gradovima na tlu Jugoslavije. O njima uglavnom nemamo mnogo podataka jer većina nije sačuvana. Za beogradske listove *Hašalom* (1903-1906), *Pasatiempo* (oko 1905)¹⁷, *Bešalom* (1906), zna se samo da su postojali. Zemunski *El Luzero* (1905) je sačuvan, ali nam prilikom ovog istraživanja, nažalost, nije bio dostupan¹⁸ (Vidaković, 1986, 52; Mihailović, 1982, 25-47).

15 Naslov je bio napisan i ćirilicom na srpskohrvatskom, odnosno kasnije na bugarskom jeziku.

16 U Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu čuvaju se na mikrofilmu tri godišta *Narodnog prijatelja*: godina I, Beograd, od broja 1 (novembar 1888) do broja 12 (avgust 1889); godina VI, Beograd, od broja 1 (septembar 1893) do broja 5 (novembar 1893), Sofija, od broja 6 (novembar 1893) do broja 24 (avgust 1894); godina VII, Sofija, od broja 1 (septembar 1894) do broja 23 (avgust 1895).

17 Za postojanje ovog lista zna se zahvaljujući pismu Benka Daviča upućenom Pulidu (Pulido, 1905, 642).

18 *El Luzero* se čuva u Zagrebu.

3.1.2. Sarajevo

Krajem XIX veka život Sefarada u Bosni počeo je da se modernizuje. Sa uključivanjem u tokove moderne evropske kulture javila se i potreba za sefardskom periodikom. Tako je nastao prvi sarajevski sefardski časopis, *La Alborada*, koji je ujedno bio i jedini koji je u ovom gradu objavljivao tekstove isključivo na jevrejsko-španskom. *La Alborada* (Zora) je izlazila od 28. XII 1900. do 16. VIII 1901. godine. Urednik časopisa bio je Abraham Kapon, učeni rabin koji je pre dolaska u Sarajevo izdavao od 1898. godine časopis istog naziva u Ploeštiju (Rumunija). Ta prva serija *La Alborade* štampana je u Ruščuku (Bugarska), a bila je namenjena Sefardima s područja Rumunije, Bugarske i Srbije (Vidaković, 1986, 52-53; Petrović-Mevorah, 1961, 74-81). Obe serije pisane su na jevrejsko-španskom, raši pismom. Kaponova namera da izdaje književni časopis koji će raditi isključivo na prosvećivanju Sefarada i na obnavljanju i usavršavanju njihovog jezika, u datim okolnostima nije bila izvodljiva. U listu su objavljivane razne informacije iz jevrejskog sveta, prevodi sa hebrejskog, a poeziju je pisao najviše sam Kapon (Vidaković, 1986, 53-54). Svaki broj *La Alborade* imao je stalne informativne rubrike pod nazivima koji su ponekad varirali od broja do broja: "Tokante al žudaismo", "De la lokalidad", "Novedades i informaciones", "Diversas novedades i informaciones", "Informaciones", "Diversos", kao i rubrike poput "Epigrama(s)", "Nekrologos", "Variedades", "Maksima(s)". Mesto u *La Alboradi* pronalazila su i pisma čitalaca, a objavljivanje oglasa predstavljalo je neizbežan način finansiranja ovog nedeljnika.

Izlaženje *La Alborade* primljeno je u Bosni i izvan nje sa oduševljenjem (redakcija je primila brojne pozdrave i čestitke za uspešan rad), međutim, list se ugasio već posle tridesetog broja (H. Kamhi, 1966, 169; Petrović-Mevorah, 1961, 74-81). Kapon je u pismu Pulidu objasnio da je do toga došlo jer nije bilo zainteresovanih za pomaganje lista, tako da je troškove sam pokrивao dok nije istrošio sva sredstva (Pulido, 1905, 332). Posle ukidanja *La Alborade* sefardski listovi u Bosni počeli su da izlaze tek posle prvog svetskog rata, po formiranju Kraljevine SHS.

3.2. PERIODIKA U MEĐURATNOM PERIODU NA TLU JUGOSLAVIJE

3.2.1. Beograd

Jevrejski listovi koji su izlazili u Beogradu posle Prvog svetskog rata brzo su se gasili, zbog sve većeg uključivanja beogradskih Jevreja u kulturni život spoljne sredine. Pokrenuto je nekoliko listova na srpskohrvatskom, koji su povremeno objavljivali i tekstove na jevrejsko-španskom. Takvi listovi bili su *Jevrejski glasnik* (1920-1921) i *Beogradski jevrejski glasnik* (1924). Članci koje su objavljivali odnosili su se na lokalne vesti i širili su

jevrejske nacionalne ideje (naročito *Beogradski jevrejski glasnik*) (Mihailović, 1982, 9-10).

Glasnik Saveza jevrejskih veroispovednih opština (1933), *Službeni list Saveza jevrejskih veroispovednih opština (1936-1939)* i *Vesnik jevrejske veroispovedne opštine (1939-1941)* bili su kulturno-informativni listovi namenjeni svim jevrejskim zajednicama na području Jugoslavije. Značajni su kao istorijska svedočanstva, a *Vesnik* je posebno značajan zbog brojnih priloga o istoriji beogradskih Sefarada (Mihailović, 1982, 10).

Od 1935. do 1941. godine u Beogradu i Zagrebu izlazio je godišnjak *Jevrejski narodni kalendar*. Objavljivao je priloge koji su bili interesantni jevrejskim čitaocima sa prosečnim obrazovanjem, a koji su znali srpskohrvatski. *Jevrejski narodni kalendar* je osim kalendarskog dela donosio i priloge o istoriji i običajima Jevreja, umetnosti, cionizmu, društveno-političkim dešavanjima i književne priloge (Vidaković, 1986, 67; Mihailović, 1982, 10).

3.2.2. Sarajevo

Posle Prvog svetskog rata u Sarajevu su počeli da izlaze listovi koji su prvenstveno imali za zadatak da informišu svoje čitaoce, očuvanje jevrejsko-španskog jezika i sefardske tradicije bilo je u drugom planu (H. Kamhi, 1966, 169). Prilozi su bili pisani na srpskohrvatskom, ali su objavljivani i brojni prilozi na jevrejsko-španskom. Takvih listova nije bilo u Beogradu posle 1924. godine, jer su se Sefardi u Srbiji već bili uklopili u kulturu okolne sredine (Vidaković, 1986, 55).

Sarajevski intelektualci podelili su se u dve struje koje su četiri godine bile u ideološko-političkom sukobu, i svaka je uređivala svoj list. Cionistička struja bila je okupljena oko *Narodne židovske svijesti* (1924-1928), koja je nastavila tradiciju *Židovske svijesti* (1919-1924). Propagirala je jevrejsku kulturu i jezik i povratak Jevreja u Palestinu. Sefardska struja se, pak, zalagala za emancipaciju Sefarada, očuvanje jevrejsko-španskog i sefardske tradicije i za uključivanje u tokove moderne kulture. Ovoj struji pripadali su mnogi napredni sefardski intelektualci okupljeni oko lista *Jevrejski život*. *Spor je okončan 1928. godine kada su se bosanski Jevreji dogovorili da umesto Narodne židovske svijesti i Jevrejskog života objavljuju jedan list, Jevrejski glas (1928-1941), u kome su bile zastupljene obe orijentacije* (Vidaković, 1986, 57-58; H. Kamhi, 1966, 170).

U kulturno-istorijskom smislu *Jevrejski život* znatno je zanimljiviji od *Narodne židovske svijesti*. Uređivan je po uzoru na *El mundo sefardi* (Sefardski svet), "časopis za društveni život i kulturu" na jevrejsko-španskom, štampan raši pismom, koji je počeo da iz-

lazi u Beču 1923. godine i u kojem su saradivali mnogi sefardski studenti i postdiplomci sa Balkana. Stoga se dosta bavio kulturom, jezikom i književnošću i često je objavljivao priloge na jevrejsko-španskom, dok je *Narodna židovska svijest najviše prenosila opšte informacije i politiku, a priloge na maternjem jeziku Sefarada je objavljivala vrlo retko* (Vidaković, 1986, 56-59).

Čitaoci *Jevrejskog života* bili su prvenstveno Sefardi iz Bosne i tadašnje južne Srbije (južna Srbija i Makedonija), kojima je jevrejsko-španski bio maternji jezik, a srpskohrvatski su malo poznavali. Za razliku od čitalaca, saradnici *Jevrejskog života* bili su veoma obrazovani. Oni su bili intelektualci iz različitih sefardskih centara¹⁹: Sarajeva, Beograda, Zagreba, Beča, Skoplja, Banja Luke, Bihaća, Bitolja, Dubrovnika, Leskovca (Vidaković, 1986, 59).

Jevrejski glas je izveštavao prvenstveno o političkim i kulturnim dešavanjima u svetu vezanim za Jevreje. Objavljivani su članci o Jevrejima širom sveta, o cionizmu i Palestini, o uspostavljanju veza između Sefarada i španskih intelektualaca, o širenju antisemitizma i fašizma. Vesti iz zemlje bile su manje zastupljene, o njima su čitaoci *Jevrejskog glasa* mogli da čitaju u jugoslovenskim listovima. Osim o jevrejskim temama list je izveštavao i o kulturnim događanjima (predstavama, predavanjima, pesničkim večerima, filmskim projekcijama), o muzici, filozofiji, itd. Objavljivani su brojni književni prilozi na jevrejsko-španskom i na srpskohrvatskom. Povremeno su izlazili i značajni prilozi o jeziku i folkloru Sefarada. List je imao brojne saradnike među Sefardima iz Beograda, Niša, Zagreba, Splita, Dubrovnika, Skoplja, Bitolja, a svoje priloge slali su i saradnici iz Beča i Jerusalima (Vidaković, 1986, 68-69).

3.2.3. Vršac

U Vršcu je izlazio list koji se dosta razlikovao od sarajevskih nedeljnika. Bio je to *Jevrejski almanah* (1925-1930), godišnjak koji je izdavao Savez rabina Kraljevine SHS. *Almanah* se stoga bavio verskom literaturom i verskim pitanjima, ali i istorijom, naukom, moralom i filozofijom. Priloga na jevrejsko-španskom i jidišu nije bilo. Svi saradnici lista bili su veoma obrazovani, među njima bilo je i rabina. Tako da većina objavljivanih članaka predstavlja vredne naučne radove. Za razliku od *Jevrejskog narodnog kalendara* koji

19 Beograd: S. Alkalaj, D. Alkalaj, Jelena S. Demajo, Bukić Pijade, David S. Pijade, Stanislav Vinaver, P. Lebl Albala, Elijas Levi. Sarajevo: Kalmi Baruh, I. Izrael, Isak Samokovlija, S. Atijas, S. Maestro, I. Papo, H. Kamhi, B. Pinto, J. Kajon, S. Kamhi, E. Kajon, Abraham Kapon, Laura Papo, Jovan Palavestra. Bitoli i Leskovac: Š. Džaen, Žak Konfino. Zagreb: L. Šik, E. Mandolfo, A. Pinto. Beč: J. Salom, R. Salom, M. Papo, H. Samokovlija, S. Kunorti, M. Altarac, D. Pinto, Đ. Švarc. Banja Luka, Bihać, Dubrovnik, Skoplje: J. Levi, A. Pinto, B. Romano, A. M. Geršon. (Vidaković, 1986, 59)

je bio namenjen prosečnim čitaocima, *Jevrejski almanah* je uglavnom čitala jevrejska intelektualna elita (Aškenazi i Sefardi) (Vidaković, 1986, 65-66).

3.2.4. Zagreb

Zanimljivi članci o Sefardima objavljuvani su u više mahova i u nekim zagrebačkim listovima, kao što su *Gideon* (1919-1926) i *Omanut* (1936-1941).

3.2.5. Skoplje

Sefardi u Makedoniji su zbog materijalnih poteškoća imali samo jedan list, *La renaissance djudia en Eskopia*, koji je izlazio na jevrejsko-španskom 1928. godine, a izdavala ga je Mesna organizacija cionista u Skoplju (Mihailović, 1982, 17, 38).

3.3. PRILOZI NA JEVREJSKO-ŠPANSKOM JEZIKU

U sefardskoj periodici na tlu Jugoslavije prilozi su u prvo vreme pisani na jevrejsko-španskom, maternjem jeziku većine Sefarada i jeziku svetovne kulture i narodne tradicije. Povremeno je bilo i tekstova na hebrejskom, koji je predstavljao jezik vere i verskih knjiga. Kasnije je ove jezike sve više potiskivao srpskohrvatski, kao jezik spoljne sredine. Stoga se s vremenom broj priloga na jevrejsko-španskom smanjivao, a broj onih na srpskohrvatskom povećavao (Vidaković, 1986, 79-80).

Sve do početka XX veka prilozi na jevrejsko-španskom predstavljali su *alhamijado* tekstove, jer su se služili raši pismom. Kasniji prilozi na jevrejsko-španskom transkribovani su latinicom, prema srpskohrvatskom pravopisu. Prelaz sa raši pisma na pismo spoljne sredine govori o sve većem udaljavanju od sefardske tradicije i o približavanju jugoslovenskih Sefarada srpskohrvatskom jeziku.

U članku "*Muestras publikaciones en espanjol*" (Naši prilozi na španskom)²⁰, *Jevrejski život* najavljuje da će objavljivati priloge na jevrejsko-španskom, ali da se iz "tehničkih razloga" mora opredeliti za latiničko pismo i Vukov pravopis ("*skrivir komo se melda*") (Vidaković, 1986, 57-59, 81; Nezirović, 1992, 125-126).

Tekstova na jevrejsko-španskom bilo je dosta i u *Jevrejskom glasu*. Pisani su najčešće pred Šabat (subotu) i povodom nekih praznika. Rubrike "*Para noče de Šabat*" i "*Malo humora*" značajne su za proučavanje govornog jevrejsko-španskog jezika i pružaju niz podataka o tadašnjem životu Sefarada. "*Para noče de Šabat*" bila je rubrika sa kratkim

20 "*Muestras publikaciones en espanjol*", 1924, *Jevrejski život*, I, 28. (navedeno prema: Vidaković, 1986, 58)

duhovitim pričama iz svakodnevnog života, koje su autori često potpisivali nadimcima i inicijalima. Rubrika humora objavljivala je "anecdotas žudias, sentensias i palavras de savjos" (jevrejske anegdote, sentencije i izreke mudraca) prenoseći ih uglavnom iz njujorškog lista *La Vara* (Vidaković, 1986, 80-81).

Od tadašnje umetničke poezije, u *Jevrejskom glasu* objavljene su samo tri pesme na jevrejsko-španskom. Od priloga u prozi bile su najzastupljenije priče iz svakodnevnog života Sefarada²¹, eseji²², reportaže i novinski komentari.²³

3.4. PREGLED SEFARDSKE PERIODIKE NA TLU BIVŠE JUGOSLAVIJE²⁴

3.4.1. Beograd

<i>Naziv časopisa</i>	<i>El amigo del puevlo - Narodni prijatelj</i>
<i>Period izlaženja</i>	1888-[1895] ²⁵ ; mesečno
<i>Jezik</i>	J-š
<i>Orijentacija</i>	Informativni, kulturno - nacionalni časopis (nedeljnik za "politiku, književnost i nauku")
<i>Izdavač</i>	Jevrejska opština Beograd
<i>Urednici</i>	Behor Elias, urednik Jakov M. Alkalaj, odgovorni urednik
<i>Štampa</i>	Štamparija Nar. rad. stranke Štamparija Koste Taušanovića Štamparija kod "Prosvete" S. Horovića
<i>Br. str. i format</i>	24; 14 x 14 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nacionalna biblioteka u Jerusalimu. U JIM-u (Jevrejski istorijski muzej u Beogradu) na mikrofilmu ima: Beograd: I, 1 (nov.1888) do 12 (avg.1889); VI, Beograd, od broja 1 (septembar 1893) do broja 5 (novembar 1893), Sofija: od broja 6 (novembar 1893) do broja 24 (avgust 1894); godina VII, Sofija, od broja 1 (septembar 1894) do broja 23 (avgust 1895).

21 Neki od autora: Laura Papo - Bohoreta, Avram Romano - Buki, Samuel Romano, Benjamin Pinto, itd.

22 Esej Abrahama Kapona, "Los judios espanoles", prethodno objavljen u španskom časopisu *La Gaceta Literaria* (urednik Himenes Kabaljero), i dva eseja L. Eškenazija.

23 Česti autori bili su A. Romano, S. M. Josef i A. Romano - Buki.

24 Pregled je urađen prema: Kamhi (1966) i Mihailović (1982).

25 Poslednji sačuvani broj koji nam je bio dostupan je broj 23, iz avgusta 1895. godine.

ANA ŠTULIĆ, IVANA VUČINA

<i>Naziv časopisa</i>	Hašalom
<i>Period izlaženja</i>	1903-1906
<i>Jezik</i>	J-š
<i>Izdavač</i>	Isak Mitrani, Skenderbegova 2
<i>Štampa</i>	S. Horovic
<i>Br. str. i format</i>	nepoznati
<i>Gde se čuva</i>	JIM ima kopiju naslovne strane br. 2, III godišta.

<i>Naziv časopisa</i>	Pasatempo	Bešalom
<i>Period izlaženja</i>	oko 1905.	1906.
<i>Jezik</i>	J-š	J-š
<i>Ostali podaci</i>	Nije sačuvan, a za njegovo postojanje se zna zahvaljujući Pulido Fernández (1905, 642). (Mihailović, 1982, 9).	Ostali podaci su nepoznati. Za njegovo postojanje se saznaje iz <i>Jüdisches Lexikon</i> (Berlin, 1930, sv. IV, 1102). (Mihailović, 1982, 9).

<i>Naziv časopisa</i>	Jevrejski glasnik
<i>Period izlaženja</i>	1909 - 1910, svakog petka
<i>Jezik</i>	Sh
<i>Orijentacija</i>	Porodični list za pouku i zabavu
<i>Izdavač</i>	Za društvo "Cion" dr David Alkalaj
<i>Urednici</i>	Isak J. Levi, glavni i odgovorni urednik
<i>Štampa</i>	S. Horovic
<i>Br. str. i format</i>	br. strana nepoznat, format 4°
<i>Ostali podaci</i>	Nije sačuvan.

JEVREJSKO-ŠPANSKI JEZIK: KOMENTARISANA BIBLIOGRAFIJA LITERATURE I PERIODIKE

<i>Naziv časopisa</i>	<i>Jevrejski glasnik</i>
<i>Period izlaženja</i>	1920 - 1921, tri puta mesečno
<i>Jezik</i>	Sh i j-š
<i>Orijentacija</i>	Glasilo Jevrejskog društva i informativno-kulturno-nacionalni list
<i>Izdavač</i>	Jevrejsko nacionalno društvo u Beogradu
<i>Urednici</i>	David Demajo, odgovorni urednik (jedno vreme Moša Altarac), Dušana nova 17
<i>Štampa</i>	M. Karić
<i>Br. str. i format</i>	8; 23 x 32 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nacionalna i Sveučilišna biblioteka, Zagreb.

<i>Naziv časopisa</i>	<i>Beogradski jevrejski glasnik</i>
<i>Period izlaženja</i>	1924, povremeno
<i>Jezik</i>	Sh i j-š
<i>Orijentacija</i>	Cionistički list
<i>Izdavač</i>	David Azrijel, inženjer
<i>Urednici</i>	Moric Hercl, odgovorni urednik, Dobračina 10
<i>Štampa</i>	Narodna samouprava A.D.
<i>Br. str. i format</i>	8; 23 x 32 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nacionalna i Sveučilišna biblioteka, Zagreb.

<i>Naziv časopisa</i>	<i>Glasnik Saveza jevrejskih veroispovednih opština</i>
<i>Period izlaženja</i>	1933, tromesečno
<i>Jezik</i>	Sh
<i>Orijentacija</i>	Glasilo Saveza i informativni časopis za kulturu i politiku
<i>Izdavač</i>	Savez jevrejskih veroispovednih opština Jugoslavije
<i>Urednici</i>	dr David Albala, uređivao odbor i odgovorni urednik, Kralja Petra 71
<i>Štampa</i>	Štamparski zavod "Orao"
<i>Br. str. i format</i>	80; 16 x 24 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nalazi se u JIM-u.

ANA ŠTULIĆ, IVANA VUČINA

<i>Naziv časopisa</i>	Jevrejski narodni kalendar
<i>Period izlaženja</i>	1935-1941; godišnjak; 6 knjiga
<i>Jezik</i>	Sh
<i>Orijentacija</i>	Nacionalni časopis za kulturu i politiku
<i>Izdavač</i>	Biblioteka jevrejskog narodnog kalendara
<i>Urednici</i>	David A. Levi Dale, Bgd, Knjeginje Ljubice 24 Aleksandar Klein, Zagreb, Palmotićeva 16
<i>Štampa</i>	"Sloboda" Perera i Đorđević, Beograd Štamparija Menahem Papo, Sarajevo (kalendarski deo sa hebrejskim slovima)
<i>Br. str. i format</i>	Br. str. se menjao; 14 x 20 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nalazi se u JIM-u.

<i>Naziv časopisa</i>	Beogradske jevrejske novine – Nezavisan informativni nedeljni list
<i>Period izlaženja</i>	1936-1937, nedeljnik
<i>Jezik</i>	Sh
<i>Orijentacija</i>	Informativni list
<i>Izdavač</i>	Žiga M. Felner
<i>Urednici</i>	Žiga M. Felner, odgovorni urednik, Beograd, Smiljanićeva 44
<i>Štampa</i>	Zadružna štamparija
<i>Br. str. i format</i>	4; 31 x 47 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nacionalna i Sveučilišna biblioteka, Zagreb.

<i>Naziv časopisa</i>	Jevrejska korespodencija (JEVKOP)
<i>Period izlaženja</i>	1936-1940, 3 puta nedeljno, kasnije 2 puta, a u poslednjoj godini jednom nedeljno.
<i>Jezik</i>	Sh
<i>Orijentacija</i>	Informativni bilten
<i>Izdavač</i>	David A. Levi
<i>Urednici</i>	David A. Levi, Vuka Karadžića 12 (kasnije Knjeginje Ljubice 24)
<i>Štampa</i>	"na vlastitoj geštetner mašini"
<i>Br. str. i format</i>	2; 31 x 32 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nacionalna i Sveučilišna biblioteka, Zagreb.

JEVREJSKO-ŠPANSKI JEZIK: KOMENTARISANA BIBLIOGRAFIJA LITERATURE I PERIODIKE

<i>Naziv časopisa</i>	Službeni list Saveza jevrejskih veroispovednih opština Kraljevine Jugoslavije
<i>Period izlaženja</i>	1936-1939, svakog 15. u mesecu
<i>Jezik</i>	Sh
<i>Izdavač</i>	Savez jevrejskih veroispovednih opština Kraljevine Jugoslavije
<i>Urednici</i>	Šime Špicer, odgovorni urednik
<i>Štampa</i>	"Sloboda" Perera i Đorđević
<i>Br. str. i format</i>	6; 23 x 31 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nacionalna i Sveučilišna biblioteka, Zagreb

<i>Naziv časopisa</i>	Vesnik jevrejske sefardske veroispovedne opštine
<i>Period izlaženja</i>	1939-1941, mesečnik
<i>Jezik</i>	Sh
<i>Orijentacija</i>	Glasilo opštine i kulturno-nacionalno-informativni list
<i>Izdavač</i>	Za Jevrejsku sefardsku opštinu u Beogradu: dr David Albala
<i>Urednici</i>	David A. Levi, glavni i odgovorni urednik
<i>Štampa</i>	"Sloboda" Perera i Đorđević
<i>Br. str. i format</i>	13; 23 x 30 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nalazi se u JIM-u.

<i>Naziv časopisa</i>	Spomenica "La Benevolencije"
<i>Period izlaženja</i>	1924.
<i>Jezik</i>	Sh
<i>Urednici</i>	Stanislav Vinaver, urednik
<i>Štampa</i>	Vreme, A.D. Beograd
<i>Br. str.</i>	125
<i>Gde se čuva</i>	Nalazi se u JIM-u.

3.4.2. Zemun

<i>Naziv časopisa</i>	<i>El Luzero</i>
<i>Period izlaženja</i>	1905.
<i>Jezik</i>	J-š
<i>Orijentacija</i>	Lokalni nacionalno-informativni list
<i>Izdavač</i>	Organe des intérêts moraux et économiques de l' orient et des Israélites de langues judeoespagnole
<i>Urednici</i>	Samuel R. Lövy, odgovorni urednik
<i>Štampa</i>	J. Pulyo, Semlin
<i>Br. str. i format</i>	4: 40 x 56 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nacionalna i Sveučilišna biblioteka, Zagreb

3.4.3. Vršac

<i>Naziv časopisa</i>	<i>Jevrejski almanah</i>
<i>Period izlaženja</i>	1925-1930, godišnjak
<i>Jezik</i>	Sh i nem. ²⁶
<i>Orijentacija</i>	Časopis za kulturno-istorijska, literarna i verska pitanja jevrejstva
<i>Izdavač</i>	Savez rabina Kraljevine SHS.
<i>Urednici</i>	dr L. Fišer i dr M. Margel
<i>Štampa</i>	Artistički zavod ud. J. E. Kirchner-a, Vršac
<i>Br. str. i format</i>	Br. str. se menjao; 16 x 23 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nalazi se u JIM-u

26 Nema priloga na jevrejsko-španskom i jidišu.

3.4.4. Zagreb

<i>Naziv časopisa</i>	Gideon - Glasilo jevrejske omladine Jugoslavije
<i>Period izlaženja</i>	1919-1926, mesečnik
<i>Jezik</i>	Sh
<i>Orijentacija</i>	Omladinski, cionistički, kulturno-umetnički list
<i>Izdavač</i>	Robert Glückstahl
<i>Urednici</i>	Robert Glückstahl, odgovorni urednik (Drago Rosenberg, od 1926). F. Reiner, C. Rothmüller, A. Sonnenfeld, urednici (Joel Rosenberger i Čiča Gros, od 1926).
<i>Štampa</i>	Tiskarna "Merkur"
<i>Br. str. i format</i>	20; 15 x 24 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nacionalna i Sveučilišna biblioteka, Zagreb

<i>Naziv časopisa</i>	Omanut - Mjesečnik jevrejske kulture
<i>Period izlaženja</i>	1936-1941
<i>Jezik</i>	Sh
<i>Orijentacija</i>	Časopis za jevrejsku umetnost i kulturu
<i>Izdavač</i>	"Omanut", društvo za promicanje jevrejske umjetnosti u Zagrebu
<i>Urednici</i>	dr Hinko Gottlieb, glavni i odgovorni urednik E. Samlaić i L. Glesinger, urednici
<i>Štampa</i>	Tiskara "Merkantile"
<i>Br. str. i format</i>	Br. str. se menjao; 17 x 24 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nacionalna i Sveučilišna biblioteka, Zagreb U JIM-u nalaze se brojevi I: 5, 6, 7, 10; II: 3; III: 2, 6, 7-8, 9, 10, 11-12; IV: 3-4, 12.

3.4.5. Sarajevo

<i>Naziv časopisa</i>	La Alborada
<i>Period izlaženja</i>	1900 - 1901, dvonedeljno
<i>Jezik</i>	J-š
<i>Orijentacija</i>	Informativni, kulturno-politički i cionistički list
<i>Izdavač</i>	Isaak Josef Salom
<i>Urednici</i>	Elijas E. Kajon, odgovorni urednik Abraham Kapon, urednik
<i>Štampa</i>	Daniel Kajon
<i>Br. str. i format</i>	6; 31 x 23 cm
<i>Gde se čuva</i>	Biblioteka JO Sarajevo

<i>Naziv časopisa</i>	Židovska svijest <i>Kulturno-politički tjednik</i>
<i>Period izlaženja</i>	1919 - 1924, nedeljnik
<i>Jezik</i>	Sh i j-š
<i>Orijentacija</i>	Nacionalni, kulturno-politički i cionistički list
<i>Urednici</i>	Mair Musafija i David A. Levi Dale, odgovorni urednici, Štrosmajerova 5
<i>Štampa</i>	Bosanska pošta
<i>Br. str. i format</i>	6; 31 x 48 cm
<i>Gde se čuva</i>	Biblioteka JO Sarajevo U JIM-u: prilog iz "Židovske svijesti" (Izveštaj o Kongresu židovskih bogoštovnih općina Kraljevstva SHS održanog 1. i 2. VII 1919)
<i>Naziv časopisa</i>	Jevrejska tribuna
<i>Period izlaženja</i>	1921.; dva puta mesečno; 4 broja (Prvi br. 30. III 1921)
<i>Jezik</i>	Sh
<i>Orijentacija</i>	Nezavisan kulturno-politički list (list jevrejskih intelektualaca sa izrazito liberalnim shvatanjima)
<i>Izdavač</i>	dr Sumbul Atijas, vlasnik
<i>Urednici</i>	dr Sumbul Atijas, urednik
<i>Gde se čuva</i>	Nacionalna i Sveučilišna biblioteka, Zagreb U JIM-u fotokopija naslovne strane prvog broja.
<i>Naziv časopisa</i>	Narodna židovska svijest <i>Kulturno-politički tjednik</i>
<i>Period izlaženja</i>	1924 - 1928; nedeljnik (izlazio petkom); Prvi br. 25. III 1924.
<i>Jezik</i>	Sh i j-š
<i>Orijentacija</i>	Informativni, kulturno-politički i cionistički list (nastavlja liniju Židovske svijesti)
<i>Izdavač</i>	Od 1925. godine vlasnik i izdavač je dr Žiga Bauer.
<i>Urednici</i>	David A. Levi, odgovorni urednik, Čobanija 4
<i>Štampa</i>	Bosanska pošta
<i>Br. str. i format</i>	10; 31 x 48 cm
<i>Gde se čuva</i>	Nacionalna i Univerzitetska biblioteka, Sarajevo U JIM-u fotokopija prvog broja.

<i>Naziv časopisa</i>	<i>Jevrejski život</i>
<i>Period izlaženja</i>	<i>Sedmični list za kulturno-politička i privredna pitanja</i> 1924 - 1928
<i>Jezik</i>	Sh i j-š
<i>Orijentacija</i>	Informativni, kulturno-politički i nacionalni list
<i>Izdavač</i>	Albert D. Kajon (vlasnik u ime pokretača) Od 1926. god. Braco Poljokan, vlasnik, izdavač i urednik
<i>Urednici</i>	Albert Abo Koen, odgovorni urednik; Benjamin Teodor Pinto, urednik, Despića 3
<i>Štampa</i>	Daniel A. Kajon
<i>Gde se čuva</i>	Biblioteka JO Sarajevo Nacionalna i Sveučilišna biblioteka, Zagreb U JIM-u fotokopija prvog broja i III godište: br.107 i br.109 (samo fotokopija strana 4 i 5)
<i>Naziv časopisa</i>	<i>Džepni kalendar</i>
<i>Period izlaženja</i>	oko 1925 - 1927
<i>Jezik</i>	Sh, j-š. i heb.
<i>Izdavač</i>	"Ezrat Jetomim", društvo za pomoć siročadi u Sarajevu
<i>Štampa</i>	Štamparija Menahem Papo
<i>Br. str. i format</i>	84; 9 x 14 cm
<i>Gde se čuva</i>	Biblioteka SJOJ
<i>Naziv časopisa</i>	<i>Jevrejski glas</i>
<i>Period izlaženja</i>	1928-1941; nedeljnik (izlazio petkom); prvi br. 20.01.1928.
<i>Jezik</i>	Sh i j-š.
<i>Orijentacija</i>	Kulturno-politički i informativni list
<i>Izdavač</i>	dr Žiga Bauer, vlasnik
<i>Urednici</i>	Braco Poljokan, odgovorni urednik (kasnije i vlasnik) Benjamin Teodor Pinto, urednik
<i>Štampa</i>	Bosanska pošta
<i>Br. str. i format</i>	8; 30x47
<i>Gde se čuva</i>	Biblioteka JO Sarajevo U JIM-u: I, II, III godište; IV god.: br.1-11 141-151; VI god.: br.26 279, br.52 253, br.53 254; VII god.: br.1 255, br. 14-15 267-268 samo naslovna strana; VIII god.: br.23 379.

<i>Naziv časopisa</i>	Godišnjak "La Benevolencije" i "Potpore"
<i>Period izlaženja</i>	1933 (5694)
<i>Jezik</i>	Sh
<i>Izdavač</i>	Jevrejsko kulturno-prosvetno društvo "La Benevolencija" u Sarajevu i dobrotvorno društvo "Potpora" u Beogradu
<i>Štampa</i>	Štamparija Menahem Papo.
<i>Br. str. i format</i>	312
<i>Gde se čuva</i>	Biblioteka SJOJ

3.4.6. Skoplje

<i>Naziv časopisa</i>	La Renassencia djudia en Escopia <i>Edita por la Organisation Sionista locala en Escopia</i>
<i>Period izlaženja</i>	1928.
<i>Jezik</i>	J-š
<i>Orijentacija</i>	Cionistički list
<i>Izdavač</i>	Mesna organizacija cionista u Skoplju
<i>Štampa</i>	Bratstvo, Skoplje

3.5. PREGLED VAŽNIJIH ČLANAKA IZ SEFARDSKE PERIODIKE I MONOGRAFIJA NA TLU BIVŠE JUGOSLAVIJE

3.5.1. Prilozi iz listova štampanih raši pismom

3.5.1.1. Prilozi iz lista *El amigo del puevlo*, Beograd i Sofija

a. Beograd

I godište

"Los forsados de la Espanya"²⁷, 11.1888, 12.1888, 02.1889, 03.1889, 04.1889, 05.1889, 06.1889, 07.1889, 08.1889, *El amigo del puevlo*, I, 1: str. 18-24, 2: str. 14-19, 3: str. 9-14, 5: str. 21-23, 6: str. 14-17, 7: str. 16-21, 8: str. 11-16, 9: str. 15-20, 10: str. 16-21, 11: str. 12-18, 12: str. 23-29.

27 Preveo sa hebrejskog Samuel Elijas.

"La influencia del pueblo djidio. I los djidios en Aleksandria", 11.1888, *El amigo del pueblo*, I, 2, str. 4-7.

"Poezija", 11.1888, *El amigo del pueblo*, I, 2, str. 8.

"Razonamiento de un kristiano sovre los djidios", 11.1888, *El amigo del pueblo*, I, 2, str. 9.

S. B., 12.1888, "La kuestion djudia en la diplomasia", *El amigo del pueblo*, I, 3, str. 1-4.

ELIJAS, Samuel, "El adelantamiento", 12.1888, *El amigo del pueblo*, I, 3, str. 5-9.

A(LKALAJ), M. J., 01.1889, "La nueva konstitucion de la Serbia", *El amigo del pueblo*, I, 4, str. 1-3.

M. P., 01.1889, "La eskola rabinika en el Oriente", *El amigo del pueblo*, I, 4, str. 3-8.

"La kestion de un seminario en Oriente", 02.1889, *El amigo del pueblo*, I, 5, str. 1-6.

VENEZIANO, 02.1889, "Rey i rab", *El amigo del pueblo*, I, 5, str. 15-17.

DANON, Abraham, 03.1889, "La biografia del savio Shlomo Jichak el nombrado Rashi", *El amigo del pueblo*, I, 6, str. 6-12.

ELIJAS, Samuel, 04.1889, "Los artes i los ofisios en la djuderia", *El amigo del pueblo*, I, 7, str. 11-16.

"Una yamada a la manseveria djudia de Belgrado", 04.1889, *El amigo del pueblo*, I, 7, str. 21-24.

BERNFELD, S., 05.1889, "I esto sera para bien", *El amigo del pueblo*, I, 8, str. 1-8.

VENEZIANO, "Djudaizmo i antizemitizmo", 05.1889, *El amigo del pueblo*, I, 8, str. 9-10.

D. G., 05.1889, "Koreshpondencia entre amigos", *El amigo del pueblo*, I, 8, str. 16-20.

ELIJAS, Samuel, 06.1889, "Puede lashon hakodesh ser una lengua hablada?", *El amigo del pueblo*, I, 9, str. 1-6.

"El shah de Persia i los djidios", 06.1889, *El amigo del pueblo*, I, 9, str. 20-23.

VENEZIANO, 06.1889, "La respuesta del ministro prezidente de Austria", *El amigo del pueblo*, I, 10, str. 6-8.

"Una deputacion djudia onde el shah", 07.1889, *El amigo del pueblo*, I, 11, str. 1-5.

"El kastigo de un antizemit", 07.1889, *El amigo del pueblo*, I, 11, str. 5-8.

ELIJAS, Samuel, 07.1889, "Mos daremos a entender", *El amigo del pueblo*, I, 11, str. 8-11.

"Un amigo de djidios", 07.1889, *El amigo del pueblo*, I, 11, str. 18-21.

"El estado de muestra komuna", 08.1889, *El amigo del pueblo*, I, 12, str. 1-8.

ALKALAJ, J. M., 08.1889, "Muestra gazeta por adelante", *El amigo del pueblo*, I, 12, str. 8-12.

ALKALAJ, J. M., 08.1889, "El ambezamiento djudezmo por los gimnazistes en muestra sivdad", *El amigo del pueblo*, I, 12, str. 17-20.

VI godište

- "Yisrael i su lengua", 01.09.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 1, str. 1-4.
- "Tempesta en un vazo de agua", 01.09.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 1, str. 4-5.
- "Oras de tadre avra luz", 01.09.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 1, str. 6-7.
- "La sanidad en Palestina", 01.09.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 1, str. 7-8.
- "La komuna israelit de Bukaresht", 01.09.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 1, str. 8-9.
- "El program nuestro", 01.09.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 1, str. 9-11.
- "El mas presiozo diamante o Hana la manyera"²⁸, 01.09.1893, 15.09.1893, 01.10.1893, 15.10.1893, 01.11.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 1, 2, 3, 4, 5, str. 14-16, 30-32, 46-48, 62-[63/64]²⁹, 78-80.
- "Reinado de djidios", 15.09.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 2, str. 17-19.
- "Los medikos djidios", 15.09.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 2, str. 19-20.
- "La kuenta de los antisemites de Germania", 15.09.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 2, str. 21-22.
- "El estado de las kolonias", 15.09.1893, 01.10.1893, 15.10.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 2, 3, 4, str. 22-24, 35-37, 52-54.
- "Son los djidios patriotos o non?", 15.09.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 2, str. 28-29.
- "Los djidios de Inglatera", 01.10.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 3, str. 33-35.
- "El korason de los r(e)y es no se puede peskozar!", 15.10.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 4, str. 55.
- "Los djidios en Turkia en la armada", 15.10.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 4, str. 56-57.
- "La ravia es negra consejera", 15.10.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 4, str. 59-60.
- ALKALAJ, J. M., 01.11.1893, "El ke quadra la figera kome su fruto", *El amigo del puevlo*, VI, 5, str. 65-66.
- ELIJAS, Samuel, 01.11.1893, "Partensia del Amigo", *El amigo del puevlo*, VI, 5, str. 66-67.
- "La Aliansa i el lashon hakodesh", 01.11.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 5, str. 67-71.
- "El leon i el sol", 01.11.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 5, str. 71-72.
- "Despues del djuzgo", 01.11.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 5, str. 72-73.
- ALKALAJ, J. M., 01.11.1893, "Una fiesta de familia", *El amigo del puevlo*, VI, 5, str. 73-76.
- "El rey Aleksandar en Nish", 01.11.1893, *El amigo del puevlo*, VI, 5, str. 77-78.

28 Preveo sa hebrejskog Samuel Elijas.

29 Strane 63 i 64 nisu sačuvane.

b. Sofija

VI godište

ALFANDARI, Abraham, 15.11.1893, 01.12.1893, 01.04.1894, 15.04.1894, "Amor por Cion", *El amigo del pueblo*, VI, 6, 7, 15, 16, str. 81-84, 97-100, 227-229, 250-251.

UN ESTUDIANTE, 15.11.1893, "Una keŝtion", *El amigo del pueblo*, VI, 6, str. 89-91.

"El serio de yom nora"³⁰, 15.11.1893, 01.12.1893, 15.12.1893, 01.01.1894, 15.01.1894, 01.02.1894, 15.02.1894, 01.03.1894, 01.04.1894, 15.04.1894, 01.05.1894, 01.06.1894, 15.06.1894, *El amigo del pueblo*, VI, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 20, str. 93-95, 110-112, 126-128, 141-144, 158-[159/160]³¹, 174-176, 191-192, 206-208, 238-239, 255-256, 271-272, 301-303, 317-319.

"La keŝtion de la shehita", 01.12.1893, *El amigo del pueblo*, VI, 7, str. 100-102.

"Avlar demaziado trae danyo", 01.12.1893, *El amigo del pueblo*, VI, 7, str. 103-104.

"Mueŝtros konermanos de Rumania", 01.12.1893, *El amigo del pueblo*, VI, 7, str. 104.

"Rekonosimiento de djidio", 01.12.1893, *El amigo del pueblo*, VI, 7, str. 107.

"La valor de muestra religion", 15.12.1893, *El amigo del pueblo*, VI, 8, str. 113-116.

"Rikeza para mal", 15.12.1893, *El amigo del pueblo*, VI, 8, str. 117-118.

"Una ovra de umanidad", 15.12.1893, *El amigo del pueblo*, VI, 8, str. 118-119.

"Biveza de djidio", 15.12.1893, *El amigo del pueblo*, VI, 8, str. 122-123.

"Rikezas kon djudezmo", 15.12.1893, 15.01.1894, *El amigo del pueblo*, VI, 8, 10, str. 123-124, 149-151.

"Muncho miel arebuelva!", 01.01.1894, 15.01.1894, *El amigo del pueblo*, VI, 9, 10, str. 129-131, 145-147.

"Aborese el djidio al kristiano?", 01.01.1894, *El amigo del pueblo*, VI, 9, str. 131-132.

"Una vera ija de Yisrael", 15.01.1894, *El amigo del pueblo*, VI, 10, str. 147-149.

"El djudezmo en Germania", 15.01.1894, *El amigo del pueblo*, VI, 10, str. 154-155.

"Ijo en lugar de ijo", 01.02.1894, *El amigo del pueblo*, VI, 11, str. 161-164.

DR JELINEK, 01.02.1894, "Los jezuites de Germania", *El amigo del pueblo*, VI, 11, str. 165-166.

N., 01.02.1894, "Tiera de kovdisia", *El amigo del pueblo*, VI, 11, str. 169-170.

"El antisemitismo en las eshkolas", 01.02.1894, *El amigo del pueblo*, VI, 11, str. 172-173.

30 Preveo sa hebrejskog Samuel Elijas.

31 Strane 159 i 160 nisu sačuvane.

S. R. (Beograd), 15.02.1894, "La lengua espanyola", *El amigo del puevlo*, VI, 12, str. 181-183.

"ljos de Palestina", 15.02.1894, 15.03.1894, *El amigo del puevlo*, VI, 12, 14, str. 183-185, 216-218.

"Los djidios del Maroko", 15.02.1894, *El amigo del puevlo*, VI, 12, str. 185-187.

"Patriotismo dezmezurado", 15.02.1894, *El amigo del puevlo*, VI, 12, str. 187-188.

"A favor del djudezmo", 01.03.1894, *El amigo del puevlo*, VI, 13, str. 193-196.

"La palavra del Dyo", 01.03.1894, *El amigo del puevlo*, VI, 13, str. 196-197.

S., "El fruto del aunamiento", 01.03.1894, *El amigo del puevlo*, VI, 13, str. 197-198.

JICHAK, N., 01.03.1894, 01.04.1894, 15-04.1894, "El savio toma consejo", *El amigo del puevlo*, VI, 13, 15, 16, str. 198-200, 236, 241-242.

R. P., 01.03.1894, "La lengua materna", *El amigo del puevlo*, VI, 13, str. 200-202.

RUBIN, J. J., 15.03.1894, "El estudio de la ley", *El amigo del puevlo*, VI, 14, str. 209-212.

"Yosef Hacadik en el parlamento fransez", 15.03.1894, *El amigo del puevlo*, VI, 14, str. 215-216.

MEFANO, Daniel Josef (Niš), 15.03.1894, "La lengua materna", *El amigo del puevlo*, VI, 14, str. 219-220.

"Las mujeres djudias", 01.04.1894, *El amigo del puevlo*, VI, 15, str. 229-231.

S. R. (Beograd), 01.04.1894, 15.04.1894, "Torna por la lengua eshpanyola", *El amigo del puevlo*, VI, 15, 16, str. 234-236, 246-249.

H. M., 01.05.1894, 15.05.1894, 01.06.1894, "La lengua eshpanyola", *El amigo del puevlo*, VI, 17, 18, 19, str. 264-266, 276-278, 297-299.

L., 15.05.1894, "Es suenyos!", *El amigo del puevlo*, VI, 18, str. 282-284.

S. M., 01.06.1894, "Amor por Cion", *El amigo del puevlo*, VI, 19, str. 289-291.

"El sekolo vente", 15.06.1894, *El amigo del puevlo*, VI, 20, str. 312-315.

"Lyo so djidio!", 15.06.1894, *El amigo del puevlo*, VI, 20, str. 315-316.

HAJIM, Jakov (Beograd), 01.07.1894, 15.07.1894, "En favor de muestras kriaturas", *El amigo del puevlo*, VI, 21, 22, str. 329-330, 341-343.

S. R. (Beograd), 01.07.1894, "Las eshkolas de djudezmo", *El amigo del puevlo*, VI, 21, str. 330-331.

H., 15.07.1894, 01.08.1894, 15.08.1894, "Gbir i el autor"³², *El amigo del puevlo*, VI, 21, 23, 24, str. 349-351, 364-366, 379-381.

32 Preveo sa hebrejskog Samuel Elijas.

UN ESTUDIANTE, (Beč), 01.08.1894, 15.08.1894, "A la okasion de la lengua espanyola", *El amigo del puevlo*, VI, 23, 24, str. 359-361, 373-375.

ALFANDARI, A., 01.08.1894, 15.08.1894, "Las eshkolas de djudezmo", *El amigo del puevlo*, VI, 23, 24, str. 361-362, 375-376.

VII godište

"Del mal salio bien!", 01.09.1894, *El amigo del puevlo*, VII, 1, str. 3-4.

GRINVALD, M. (Beograd), 01.09.1894, "El ambezamiento de la Tora", *El amigo del puevlo*, VII, 1, str. 4-6.

"Koreo de Serbia", 01.09.1894, *El amigo del puevlo*, VII, 1, str. 7-9.

KORDOVA, Abraham, 01.09.1894, 15.09.1894, 01.10.1894, "Kale avlar klaro!", *El amigo del puevlo*, VII, 1, 2, 3, str.9-11, 20-22, 37-39.

HAJIM, Jakov, 01.09.1894, "Agora es el tienpo", *El amigo del puevlo*, VII, 1, str. 12-14.

"Las muchachas de Yerushalaim"³³, 15.09.1894, 01.10.1894, 15.10.1894, 01.11.1894, 15.11.1894, 01.12.1894, 15.12.1894, 01.01.1895, 15.01.1895, 01.02.1895, 15.02.1895, 01.03.1895, 15.03.1895, 01.04.1895, 15.04.1895, 01.05.1895, 15.05.1895, 01.06.1895, 15.06.1895, 01.07.1895, 15.07.1895, 01.08.1895, *El amigo del puevlo*, VII, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, str. 30-32, 46-48, 62-64, 79-80, 94-96, 110-112, 126-128, 141-144, 159-160, 174-176, 190-192, 205-208, 222-224, 239-240, 255-256, 271-272, 286-288, 303-304, 317-320, 333-336, 350-352, 366-368.

"La Bulgaria sin djidios", 01.10.1894, *El amigo del puevlo*, VII, 3, str. 39-40.

KELEV, Jeshua, "La disciplina de la eshkola", 01.10.1894, 15.10.1894, *El amigo del puevlo*, VII, 3, 4, str. 41-43, 53-55.

"Diputado djidio en la Bulgaria", 01.10.1894, *El amigo del puevlo*, VII, 3, str. 43-44.

"Ken enganya a ken?", 15.10.1894, *El amigo del puevlo*, VII, 4, str. 51-53.

MOŠE, N., 15.09.1894, 15.10.1894, 15.12.1894, "El gio de las kriaturas", *El amigo del puevlo*, VII, 2, 4, 8, str. 26-27, 55-56, 119-121.

"Un miting de djidios", 01.11.1894, *El amigo del puevlo*, VII, 5, str. 67-70.

"El avenir de Yisrael", 15.12.1894, 01.01.1895, *El amigo del puevlo*, VII, 8, 9, str. 113-115, 129-131.

"Un eskojimiento anulado", 15.12.1894, *El amigo del puevlo*, VII, 8, str. 115-118.

ALFANDARI, Abraham, "No se puede avlar todo klaro", 01.01.1895, 15.01.1895, *El amigo del puevlo*, VII, 9, 10, str. 133-134, 152-154.

33 Preveo sa hebrejskog Abraham M. Tadžer.

DANON, Abraham, "La moral del Talmud", 01.02.1895, 15.02.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 11, 12, str. 161-164, 177-180.

ALFANDARI, Abraham, "Uzos nacionales", 01.03.1895, 15.03.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 13, str. 199-200, 212-214.

"Rikeza kon djudezmo", 15.03.1895, 01.03.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 14, str. 209-212.

"La bendision del papa", 01.04.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 15, str. 229-232.

"No ay djuzgadores en Berlin!", 01.05.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 17, str. 260-262.

"Los djidios lo kulpan!", 01.05.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 17, str. 262-265.

"No se espera buenol!", 01.05.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 17, str. 265-266.

ALFANDARI, Abraham, 15.05.1895, "La kavza del antisemitismo", *El amigo del pueblo*, VII, 18, str. 279-282.

"La ermoza Cion" (poezija)³⁴, 15.05.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 18, str. 282-283.

"Las reformas en Inglatera", 01.06.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 19, str. 289-292.

"Por un plato de lentijas", 15.06.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 20, str. 305-309.

"El djudezmo en Germania", 15.06.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 20, str. 309-310.

"La mujer en nuestro tiempo", 01.07.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 21, str. 327-329.

"Los djidios de la Kina", 01.07.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 21, str. 329-330.

"Los djidios en la Aljeria", 15.07.1895, 01.08.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 22, 23, str. 341-343, 361-363.

"La eshkola de Kronstadt", 15.07.1895, 01.08.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 22, 23, str. 343-346, 360-361.

"Fridman el falsador", 15.07.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 22, str. 346-347.

"Grande deskoraje", 01.08.1895, *El amigo del pueblo*, VII, 23, str. 353-355.

3.5.1.2. Prilozi iz lista *La Alborada* (1900-1901), Sarajevo

KAPON, Abraham Aron, 28.12.1900, 11.01, 25.01, 08.02, 15.02, 01.03, 15.03, 29.03, 19.04.1901, "La madrastra"³⁵, *La Alborada*, I, 1, 2, 4, 6, 7, 9, 11, 13, 14, str. 6, 13, 21-22, 29-30, 33-34, 38-39, [48], [55], [58-59].

BLOH, Šimšon, 28.12.1900, 11.01, 18.01.1901, "La fee de Yisrael"³⁶, *La Alborada*, I, 1, 2, 3, str. 2-4, 9-10, 16.

34 Preveo sa francuskog Rafael Kelev.

35 Pripovetka u devet nastavaka urednika *La Alborade*, Abraham Aron Kapona.

36 Prevod delova knjige *La foi d'Israël* autora Šimšona Bloha.

ISRAEL, Izidor («estudiante en medesina»), 25.01.1901, "El cionismo", *La Alborada*, I, 4, str. 20.

MATUL, Š. (profesor iz Kronštata), 01.03, 08.03. 1901, "La nueva djenerasion djudia", *La Alborada*, I, 9, 10, str. 37-38, 41-42.

"Kuala ley es la mas buena?", 25.01.1901, *La Alborada*, I, 4, str. 22.

KOL CION, 01.02.1901, "La fiesta de los arvoles", *La Alborada*, I, 5, str. 24-25.

KOL CION, 08.02.1901, "Luz", *La Alborada*, I, 6, str. 28-29.

GADOL, Žak (Berlin), 15.02.1901, "La relidjion es la vida de Yisrael", *La Alborada*, I, 7, str. 32.

TOLSTOY, 15.02.1901, "El ombre i sus lazerias"³⁷, *La Alborada*, I, 7, str. 32-33.

YISRAEL, Izidor, 15.03.1901, "Yakov i el destino de Yisrael", *La Alborada*, I, 11, str. 45.

YEHUDA, Isa, 29.03.1901, "El fruto de la verdad", *La Alborada*, I, 13, str. 53-54.

M.N., 26.04.1901, "El fruto de la verdad", *La Alborada*, I, 15, str. 62-63.

MONTILJANI, Isak Hajim (Trst), 26.04, 10.05, 14.06.1901, "La mujer i el judaismo"³⁸, *La Alborada*, I, 15, 17, 22, str. 61-62, 70-71, 90-91. Isak Haim Montiljani (iz Trsta): "Žena i jevrejstvo",

"La vieja sinagoga de Sarayevo", 26.04.1901, *La Alborada*, I, 15, str. 63.

ATIJAS, Moše Rafael (Zeki Efendi), 03.05, 17.05, 21.06.1901, "La istoria de los judios de Bosna", *La Alborada*, I, 16, 18, 23, str. 65-66, 74, 94-95.

"Del antisemitismo de Romania", 03.05.1901, *La Alborada*, I, 16, str. 66.

"La kuna. El danyo ke elya sontrae"³⁹, 03.05.1901, *La Alborada*, I, 16, str. 66-67.

"La kalumnia de la sangre", 10.05.1901, *La Alborada*, I, 17, str. 69-70.

UNA MUŽER AMARGADA, 10.05.1901, "Pan seko i havtuna freska"⁴⁰, *La Alborada*, I, 17, str. 71-72.

"Un marido ke da razon a su mujer", 10.05.1901, *La Alborada*, I, 17, str. 72.

HALEVI, Abraham Šlomo, 17.05.1901, "La orasion", *La Alborada*, I, 18, str. 73.

"Del judaismo de Bulgaria", 17.05.1901, *La Alborada*, I, 18, str. 73-74.

"Una mujer sin meolyo"⁴¹, 17.05.1901, *La Alborada*, I, 18, str. 74-75.

"Tal padre tal ijo", 17.05.1901, *La Alborada*, I, 18, str. 75-76.

"De los sufrimientos del puevlo de Yisrael", 17.05.1901, *La Alborada*, I, 18, str. 76.

37 Prevod ili adaptacija jedne Tolstojeve kratke priče.

38 Članak u više nastavaka. Autor se posebno osvrće na biografiju Rahele Morpurgo iz Splita. U *La Alboradije* objavljena njena novela kao podlistak u mnogo nastavaka. (Haim Kamhi, 1966, 167-172).

39 Preuzeto iz časopisa *El meseret* iz Izmira.

40 Objavljeno pismo čitateljke potpisano sa *Una muđer amargada*.

41 Preuzeto iz časopisa *El meseret* iz Izmira.

- "La fiesta de las semanas", 24.05.1901, *La Alborada*, I, 19, str. 77-78.
- "La pera no cae londji del peral", 24.05.1901, *La Alborada*, I, 19, str. 78-79.
- "Nobles karakteres !!!", 24.05.1901, *La Alborada*, I, 19, str. 79.
- "Un suicidio misteriozo en Sarayevu", 24.05.1901, *La Alborada*, I, 19, str. 80.
- UN AMIGO DEL PROGRESO, 31.05.1901, "Una revista"⁴², *La Alborada*, (I), 20, str. 81-83.
- YISRAEL, Izidor, estudiante de medesina, "La sinagoga", *La Alborada*, 07.06.1901 (I), 21, str. 85-86.
- A.A., 07.06.1901, "Una idea", *La Alborada*, I, 21, str. 87.
- "Kale ser razonavles", 14.06.1901, *La Alborada*, I, 22, str. 88-89.
- "La kaza Rotshild"⁴³, 14.06.1901, *La Alborada*, I, 22, str. 89.
- "Konsejos de nuestros viejos", *La Alborada*, 14.06.1901, I, 22, str. 90.
- "Refleksiones... sobre 'Una idea' del numero 20 de *La Alborada*", 14.06.1901, *La Alborada*, I, 22, str. 91.
- "El meseret", 14.06.1901, *La Alborada*, I, 22, str. 91.
- "Los judios de Persia", 21.06.1901, *La Alborada*, I, 23, str. 92.
- A.A.K., 21.06.1901, "De Rumania", *La Alborada*, I, 23, str. 92-93.
- "La fiesta de Los Makabeos", 28.06.1901, *La Alborada*, I, 24, str. 96-97.
- N.D.L.R., 28.06.1901, "Kuriozidad", *La Alborada*, I, 24, str. 97-98.
- "El diezmo", 28.06.1901, *La Alborada*, I, 24, str. 98.
- PINTO, Bernardo, 28.06, 05.07.1901, "Un paso ezmoviente", *La Alborada*, I, 24, 25, str. 98-99, 101-103.
- "Ideas aflakadas del viento oriental", 05.07.1901, *La Alborada*, I, 25, str. 100-101.
- "La espoza de Don Bernardo"⁴⁴, 05.07, 12.07.1901, *La Alborada*, I, 25, 26, str. 101-102, 105-107.
- "Los sufrimientos de los izraelitas de Romania", 12.07.1901, *La Alborada*, I, 26, str. 104-105.
- J.B., 26.07.1901, "Mujeres en la kavana", *La Alborada*, I, 27, str. 108.
- "Luz de esperansa", 26.07.1901, *La Alborada*, I, 27, str. 108-109.
- AB.K, 26.07.1901, "Povre guerfaniko", poezija, *La Alborada*, I, 27, str. 110-111.

42 Pismo čitaoca potpisanog kao *Un amigo del progreso*.

43 Preuzeto iz časopisa *El meseret* iz Izmira.

44 Preveo sa italijanskog Josef Jichak Salom.

"El diezmo"⁴⁵, 26.07, 02.08, 09.08, 16.08.1901, *La Alborada*, I, 27, 28, 29, 30, str. 110-111, 114-115, 118-119, 122-123.

PINTO, Bencion Moše, 02.08.1901, "El porvenir de nuestros ijos"⁴⁶, *La Alborada*, I, 28, str. 112.

AB.K., 02.08.1901, "Una entrevista kon la Zingana", *La Alborada*, I, 28, str. 112-113.

"La viktoria va ser de la fraternidad", 02.08.1901, *La Alborada*, I, 28, str. 113-114.

PINTO, Bernardo L., 02.08.1901, "La paloma mesajera", poezija, *La Alborada*, I, 28, str. 114-115.

"La una mano lava a la otra i las dos lavan la kara", 09.08.1901, *La Alborada*, I, 29, str. 116-118.

R.A., 09.08.1901, "Marido amistozo", *La Alborada*, I, 29, str. 119.

"La alef viene antes de la tav", 16.08.1901, *La Alborada*, I, 30, str. 120.

J.B., 16.08.1901, "Una salida a la liddja", potpisano inicijalima yod. bet., *La Alborada*, I, 30, str. 121.

UN NASIONALISTA, 16.08.1901, "Una observasion"⁴⁷, *La Alborada*, I, 30, str. 124.

3.5.2. Pregled važnijih članaka iz jevrejskih listova štampanih latiničnim pismom⁴⁸

3.5.2.1. Jezik Sefarada

1923.

BARUH, Kalmi, 23. i 30.11.1923, 7. i 14.12.1923, "O jeziku i knjizi Sefarada", *Židovska svijest*, VI, 247-250, Sarajevo, str. 2-3, 5, 2, 2.

1924.

"Muestras publikaciones en espanjol", 1924, *Jevrejski život*, I, 28, Sarajevo.

BARUH, Kalmi, 1924, "Jezik sefardskih Jevreja", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 71-77.

1927.

MAESTRO, Jakov, 29.07.1927, "Da razbistrimo..."⁴⁹, *Narodna židovska svijest*, IV, Sarajevo.

45 Prevela sa francuskog Sara Simon Tov.

46 Članak u kojem ističe značaj orijentisanja jevrejske omladine na produktivna zanimanja, a ne samo na trgovinu. Govori i o uloji i radu dobrotvornog društva *La Benevolencija*. (Haim Kamhi, 1966, 167-172).

47 Pismo čitaoca potpisano kao *Un nacionalista*.

48 Pregled je sačinjen uz pomoć radova: Kamhi (1966), Vidaković (1986) i Nezirović (1992).

49 Preneto iz *Židova*.

LEVI, Eliezer, 1927, "Pitanje jevrejsko-španjolskog jezika na Konferenciji", *Jevrejski život*, IV, 165, 166, 167, Sarajevo, str. 2, 1-2, 2.

KAMHI, Samuel, 1927, "Da razbistrimo...", *Jevrejski život*, IV, 166, Sarajevo, str. 3.

"Konferencija sefardske omladine u Sarajevu", 20.08.1927, *Narodna židovska svijest*, IV, 174, Sarajevo, str. 3.

"Izveštaj sa Sefardske konferencije održane u Sarajevu 21. i 22. avgusta 1927.", 26.08.1927, *Jevrejski život*, IV, 169, Sarajevo, str. 4.

1929.

DANON, Daniel, 13.06, 19.07, 02.08, 16.08.1929, "Španjolske izreke i poslovice", *Jevrejski glas*, II, 24 (74), 27 (77), 28 (78), 29(79), Sarajevo, str.2-3, str.2-3, str.8-9, str. 2-3.

1930.

BARUH, Kalmi, 11. IV 1930, "Jezik i umotvorine sefardskih Jevreja"⁵⁰, *Jevrejski glas*, III, 15-16 (105-106), Sarajevo, str. 6-7.

DANON, Daniel (Travnik), 1930, "Španjolske izreke i poslovice", *Jevrejski glas*, III, 19-21 (109- 111), Sarajevo, str. 3.

LEVI, Eliezer, 27.06.1930, "M. L. Wagner: *Caracteres generales del judeo-español de Oriente*"⁵¹, *Jevrejski glas*, III, 26 (116), Sarajevo, str. 2.

LEVI, Eliezer, 23.09.1930, "Kalmi Baruh: *El judeo - español de Bosnia*"⁵², *Jevrejski glas*, III, 37-38 (127-128), Sarajevo, str. 8.

1935.

JEHUDA ŠIK, Morenu Arje, 1935-36, "O obiteljskim imenima Jevreja u Jugoslaviji", *Jevrejski narodni kalendar*, I, Beograd, str. 128-141.

1936.

BARUH, Kalmi, 14.02.1936, "Jevreji na Balkanu i njihov jezik", *Jevrejski glas*, IX, 7 (411), Sarajevo, str. 5.

1937.

SEMNIĆ, Aleksa, 1937-38, "Jevrejska lična imena", *Jevrejski narodni kalendar*, III, Beograd, str. 125-138.

50 Predavanje održano 29. 03. 1930. u Jevrejskom klubu u Sarajevu.

51 Prikaz knjige i komentar radova Kalmija Baruha.

52 Prikaz u rubrici *Književne bilješke*.

“Značenje reči, pojmova i kratica iz našeg života”, 1937-38, *Jevrejski narodni kalendar*, III, Beograd, str. 138-144.

1938.

GASTER, M, 1938-39, “Hebrejski jezik i jevrejska kultura”, *Jevrejski narodni kalendar*, IV, Beograd, str. 26-32.

1939.

MARGULIES, Lazar, nov – dec. 1939, “Jezici Židova”, *Omanut*, IV, 11-12, Zagreb, str. 177-180.

3.5.2.2. Prilozi na jevrejsko-španskom jeziku

1924.

ALEJHEM, Šalom, 28.09.1924, “La ora”⁵³, *Jevrejski život*, I, 26, Sarajevo, str. 5.

KAPON, Abraham, 28.09.1924, pesma: “El Šofar”, *Jevrejski život*, I, 26, Sarajevo, str. 5.

“Unas cuantas doyas del pensiero judaico”, 28.09.1924, *Jevrejski život*, I, 26, Sarajevo, str. 6.

“Muestras publikaciones en espanjol”, 11.10.1924, *Jevrejski život*, I, 28, Sarajevo, str. 2.

“Un akto de pietad enfrente nuestros defuntos”, 11.10.1924, *Jevrejski život*, I, 28, Sarajevo, str. 5.

PEREC, J. L, 18.10.1924, “El estava kajado”⁵⁴, *Jevrejski život*, I, 29, Sarajevo, str. 4.

ROMANO - BUKI, Avram, 25.10.1924, “Rekordos de mis čikezis”, *Jevrejski život*, I, 30, Sarajevo, str. 4.

PINTO, Benjamin, 1924, “Kol Nidre...”, *Jevrejski život*, I, 31, Sarajevo, str. 4.

PEREC, J. L, 07.11.1924, “Al lunar. Dialog por J.L. Perez”⁵⁵, *Jevrejski život*, I, 32, Sarajevo, str. 4.

ROMANO - BUKI, Avram, 14.11.1924, “Dos vizinas in el kortižo”, *Jevrejski život*, I, 33, Sarajevo, str. 3.

PAPU - BOHORETA, Laura, 21.11.1924, “Madres”⁵⁶, *Jevrejski život*, I, 34, Sarajevo, str. 3.

“De la redaksion”⁵⁷, 21.11.1924, *Jevrejski život*, I, 34, Sarajevo, str. 6.

53 »Trezladado por m.« (Preveo [na jevrejsko-španski] m).

54 »Trezladado por Benjamin Pinto.« (Preveo [na jevrejsko-španski] Benjamin Pinto).

55 »Trezladado por m.« (Preveo [na jevrejsko-španski] m).

56 »Motto: Bolje je biti kamen nego majka.«

57 Najava da će od sledećeg broja izlaziti pripovetka “Morena” Laure Papu Bohorete.

“Una demonstracion de nuestro suceso”, 21.11.1924, *Jevrejski život*, I, 34, Sarajevo, str. 6.

PAPO - BOHORETA, Laura, 1924, “Morena”⁵⁸, *Jevrejski život*, I, 35, 38, Sarajevo, str. 2, 3.
ESPERANZISTA⁵⁹, 1924, “Muestrros academicanos. »Esperanza« Viena”, *Jevrejski život*, I, 35, Sarajevo, str. 4.

BEPO⁶⁰, 1924, “Pasando alhad por la Sulejmanova...”, *Jevrejski život*, I, 36, Sarajevo, str. 3.

JEHUDI⁶¹, 05.12.1924, “Un dialogo interesantes”, *Jevrejski život*, I, 37, Sarajevo, str. 2.

KAPON, Abraham, 1924, pesma: “Reflexiones”, *Jevrejski život*, I, 38, Sarajevo.

PINTO, Benjamin, 1924, “Las hanukijas”, *Jevrejski život*, I, 39, Sarajevo, str. 5-6.

“Naša dobrotvornost”, 19.12.1924, *Narodna židovska svijest*, II, 37-38, str. 9.

ROMANO - BUKI, Avram, 1924, “Los aparežos”⁶², *Jevrejski život*, I, 40, Sarajevo, str. 4.

1925.

PAPO - BOHORETA, Laura, 1925, “Morena”, *Jevrejski život*, II, 41, 44, 46, 48, 51, 52, Sarajevo, str. 3, 5, 3, 3, 3, 3.

PINTO, Benjamin, 1925, “Los sedim”, *Jevrejski život*, II, 42, Sarajevo, str. 2-3.

“Una nočada literaria. (Senor Dr. Kalmi Baruh sovre Bialik, el poeta evreo)”⁶³, 23.01.1925, *Jevrejski život*, II, 44, Sarajevo, str. 2.

ROMANO - BUKI, Avram, 30.01.1925, “El Rubi”, *Jevrejski život*, II, 45, 46, Sarajevo, str. 3, 3.

FINCI - BUKI, Moni, 30.01.1925, “Boz del puevlo, boz del sielo”, *Jevrejski život*, II, 45, Sarajevo, str. 5.

ROMANO - BUKI, Avram, 1925, “La noče de alhat”, *Jevrejski život*, II, 50, Sarajevo, str. 3.

ROMANO - BUKI, Avram, 1925, “La Madre”, *Jevrejski život*, II, 53, Sarajevo, str. 6.

“Un jubileo: Senjor Abraham A. Cappon”, (1925), *Jevrejski život*, II, 55, Sarajevo.

PAPO - BOHORETA, Laura, 1925, “Salida Pesah”, *Jevrejski život*, II, 57, Sarajevo.

PAPO - BOHORETA, Laura, 1925, “Ožikos de guerko”, *Jevrejski život*, II, 61, Sarajevo.

58 Pripovetka u nekoliko nastavaka koja je izlazila tokom 1924. i 1925. Pripovetka je iz tadašnjeg savremenog života i govori o ljubavi između Reubena i Morene, mladog sefardskog para iz Sarajeva koji se upisao na neki nemački univerzitet na kojem nemački studenti traže uvođenje *numerus clausus*-a za studente jevrejskog porekla.

59 Potpisano pseudonimom.

60 Idem.

61 Idem.

62 U priči se jasno uočavaju razlike u govoru između stare i nove generacije. Mlađa generacija je koristila mnogo stranih reči, dok je starija koristila španske reči.

63 Komentar na predavanje Kalmija Baruha o H.N. Bjaliku.

PAPO - BOHORETA, Laura, 1925, "Nuestras mamas", *Jevrejski život*, II, 61, Sarajevo.

ROMANO - BUKI, Avram, 1925, "El Mašijah (Mesija)", *Jevrejski život*, II, 63, Sarajevo, str. 2.

ROMANO - BUKI, Avram, 1925, "Los Avansos", *Jevrejski život*, II, 64, Sarajevo, str. 2.

KAPON, Abraham, 1925, pesma: "La tiniebla angustiosa y la luz esplendorosa", *Jevrejski život*, II, 75, Sarajevo.

PAPO - BOHORETA, Laura, 1925, "A mi nona Sunha di Lijačon Šalom", *Jevrejski život*, II, 75, Sarajevo.

ROMANO - BUKI, Avram, 1925, "Una deraša vježa", *Jevrejski život*, II, 75, Sarajevo, str. 7.

ROMANO - BUKI, Avram, 1925, "La ažunta", *Jevrejski život*, II, 79, Sarajevo, str. 2.

1926.

ROMANO - BUKI, Avram, 1926, "Las mintiras", *Jevrejski život*, III, 91, Sarajevo, str. 1-2.

ROMANO - BUKI, Avram, 1926, "Hamišoši", *Jevrejski život*, III, 93, Sarajevo, str. 1.

ROMANO - BUKI, Avram, 29.03.1926, "Las Hadrás", *Jevrejski život*, III, 100, Sarajevo, str. 6.

"Zahvala"⁶⁴, 27.06.1926, *Jevrejski život*, III, 111, Sarajevo, str. 3.

KATZENELSOHN, I. L., 27.08.1926, "El carnero i la raposa"⁶⁵, *Jevrejski život*, III, 119, Sarajevo, str. 2.

"La ciencia judia en proverbios"⁶⁶, 27.08.1926, *Jevrejski život*, III, 119, Sarajevo, str. 2.

ROMANO - BUKI, Avram, 1926, "El Rav", *Jevrejski život*, III, 120, Sarajevo, str. 5.

BJALIK, H. N., 1926, "Si tu keres konoser"⁶⁷, *Jevrejski život*, III, 122, Sarajevo.

PAPO - BOHORETA, Laura, 1926, "Unos đugos ke se estan desparesijendo"⁶⁸, *Jevrejski život*, III, 124, Sarajevo, str. 3.

PAPO - BOHORETA, Laura, 03.11.1926, "Pasa para ariva... Una linda anegdota del discurso de la senora Laura Papo"⁶⁹, *Jevrejski život*, III, 131, Sarajevo, str. 2.

KAJON, Vita, 1926, "Observaciones sobre los Sefardim i su aktiviamiento"⁷⁰, *Jevrejski život*, III, 134, Sarajevo, str. 1-2.

64 Zahvalnica Nisima Ovadije, velikog rabina iz Beča, na gostoprimstvu u Sarajevu.

65 Prevod na jevrejsko-španski.

66 Reč je o osam poslovice.

67 Prevod na jevrejsko-španski.

68 Folklorna beleška sa tekstom narodne pesme koju su izvodile mlade Sefartkinje na svojim zabavama.

69 »Motto: I la viežes, la noče de la vida, tiene sus estrejas.«

70 Tekst je potpisan samo inicijalima V. K. Nežirović sa sigurnošću tvrdi da se radi o Viti Kajonu.

ATIJAS, Jakica⁷¹, 1926, "El movimiento en la juventud sefardi", *Jevrejski život*, III, 134, Sarajevo, str. 4.

1927.

"Rezolucion", 07.01.1927, *Jevrejski život*, III, 137, Sarajevo, str. 1.

FINCI - MOAFI, Moise, 07.01.1927, "Micva", *Jevrejski život*, III, 137, Sarajevo, str. 1-2.

ATIJAS, Jakica, 14.01.1927, "Entré los Sefardin de la Srbija del Sud", *Jevrejski život*, III, 138, Sarajevo, str. 3.

ALTARAC, 04.02.1927, "Ceï na likrati, ahot i reiti, šim'i torati"⁷², *Jevrejski život*, III, 141, Sarajevo, str. 2.

PAPO, Josef A., 04.02.1927, "Adelantre žuventud", *Jevrejski život*, III, 141, Sarajevo, str. 2.

ROMANO - BUKI, Avram, 11.02.1927, "Saruča i Hanuča"⁷³, *Jevrejski život*, III, 142, Sarajevo, str. 2-3.

"Un lindo diskurso sovre Rosenfeld", 11.02.1927, *Jevrejski život*, III, 142, Sarajevo, str. 3-4.

Pesma: "Un amor tan kerensjozo", 25.02.1927, *Jevrejski život*, III, 144, Sarajevo, str.2.

PEREZ, J. L., 04.03., 11.03., 25.03. 1927, "Los tres presentes. La balansa de la žustisia"⁷⁴, *Jevrejski život*, III, 145, 146, 148, Sarajevo, str. 2, 2-3, 3.

ALTARAC, "Los pizmonim"⁷⁵, 11.03.1927, *Jevrejski život*, III, 146, Sarajevo, str. 2.

FINCI - MOAFI, Moise, 1927, "Oh, oh, oh, el pastel", *Jevrejski život*, III, 151, Sarajevo, str. 1-2.

PAPO - BOHORETA, Laura, 1927, "Perfumes i melodias", *Jevrejski život*, III, 151, Sarajevo, str. 3.

FINCI - MOAFI, Moise, 1927, "Un encuentro", *Jevrejski život*, III, 151, Sarajevo, str. 4.

"Ermanos Sefardim"⁷⁶, 27.04.1927, *Jevrejski život*, III, 152, Sarajevo, str. 3.

ALEHEM, Šalom, 13.05.1927, "Dos almas", *Jevrejski život*, III, 154, Sarajevo, str. 3-4.

71 Vita Kajon i Jakica Atijas u istom broju *Jevrejskog života* koriste dva različita pravopisa.

72 Nadkantor Altarac najavljuje pesmu »Adelantre žuventud«, Josefa A. Papo iz Ruščuka.

73 Kalmi Baruh ističe da se u prvom delu članka oseća jak uticaj književnog jezika, dok u drugom delu, u razgovoru dveju žena, Buki nastoji da reprodukuje i narodni jezik. Diftong oe (ue) vrlo je redak u govoru bosanskih Sefarada. (Baruh, 1977, str. 307).

74 Pripovetka u nastavcima.

75 Natkantor Altarac govori o tradiciji kod Jevreja da se za određene verske praznike pevaju arije koje on naziva *los pizmonim*.

76 Članak je potpisan sa *El Komite de propaganda de la žuventud sefardi*.

DANITI, A., 20.05.1927, "Zohar Akadoš i Lag Baomer" *Jevrejski život*, III, 155, Sarajevo, str. 3.

"Fiesta de Lag-Baomer"⁷⁷, 20.05.1927, *Jevrejski život*, III, 155, Sarajevo, str. 4.

FINCI - MOAFI, Moise, 27.05.1927, "Dolores", *Jevrejski život*, III, 156, Sarajevo, str. 3.

PAPU - BOHORETA, Laura, 05.06.1927, "Vakansas vengansas", *Jevrejski život*, III, 157, Sarajevo, str. 2-3.

FINCI - MOAFI, Moise, 10.06.1927, "Atras tiempos", *Jevrejski život*, III, 158, Sarajevo, str. 3.

"Nemo propheta in patria", 17.06.1927, *Jevrejski život*, III, 159, Sarajevo, str. 3.

JOVANOVIĆ ZMAJ, Jovan, "Lem edim"⁷⁸, 17.06.1927, *Jevrejski život*, III, 159, Sarajevo, str. 3.

PINSKI, David, "Para noče de Šabat: Una vez ja joro...", 27.06.1927, *Jevrejski život*, III, 160, Sarajevo, str. 3.

PEREE, J. L., 01.07., 08.07. 1927, "La neila en geinam"⁷⁹, *Jevrejski život*, III, 161, 162, Sarajevo, str. 3-4, 3.

FINCI - MOAFI, Moise, 15.07.1927, "Bavažadas", *Jevrejski život*, III, 163, Sarajevo, str. 3-4.

GAON, Moche David, 19.08.1927, "Pismo Svetske Sefardske Konfederacije sefardskoj omladinskoj Konferenciji", *Jevrejski život*, III, 168, Sarajevo, str. 2.

ABAK, 03.10.1927, "Ašre aam jodee terua", *Jevrejski život*, III, 173, Sarajevo, str. 3.

ROMANO - BUKI, Avram, 03.10.1927, "La možer mala", *Jevrejski život*, III, 173, Sarajevo, str. 5-6.

FINCI - MOAFI, Moise, 28.10.1927, "Una letra no akavada...", *Jevrejski život*, III, 176, Sarajevo, str. 3-4.

FINCI - MOAFI, Moise, 11.11.1927, "Mal de mučos...", *Jevrejski život*, III, 178, Sarajevo, str. 3.

"A la žuventud sefaradi!", 25.11.1927, *Jevrejski život*, III, 180, Sarajevo, str. 2.

"A las comunidades sefardis en nuestros paizes!", 02.12.1927, *Jevrejski život*, III, 181, Sarajevo, str. 2.

1928.

PINTO, Benjamin,⁸⁰ 13.01.1928, "Para noče de Šabat: Lo modernu entre los viežos", *Jevrejski glas*, I, 1, Sarajevo, str. 3.

77 Najava za proslavu praznika Lag-Baomer u bašti »Glorije«.

78 »Trasladado del Serbo por Bohoreta«. Laura Papo - Bohoreta prevela je na jevrejsko-španski pesmu Jovana Jovanovića Zmaja.

79 Pripovetka u nastavcima.

80 Sve crtice u rubrici *Para noče de Šabat* potpisane inicijalom »p«, ali se zna da se radi o B. Pintu.

PINTO, Benjamin, 20.01.1928, "*Para noče de Šabat: Estas mužeres*" *Jevrejski glas*, I, 2, Sarajevo, str. 5.

PINTO, Benjamin, 27.01.1928, "*Para noče de Šabat: Loke nos akapita en nuestros dias*", *Jevrejski glas*, I, 3, Sarajevo, str. 5.

"La kantika de las frutas"⁸¹, 03.02.1928, *Jevrejski glas*, I, 3, Sarajevo, str. 5.

"Para noče de Šabat: Las Katorze (una istoria vera)", 03.02.1928, *Jevrejski glas*, I, 3, Sarajevo, str. 6.

"La organizasion de la juventud sefardi a sus miembros", 10.02.1928, *Jevrejski glas*, I, 5, Sarajevo, str. 2.

PINTO, Benjamin, 10.02.1928, "*Para noče de Šabat: Aftaha ke no venran todos - una istoria vera*", *Jevrejski glas*, I, 5, Sarajevo, str. 4.

PINTO, Benjamin, 24.02.1928, "*Para noče de Šabat: Kon ke estima se mandan oi platos*", *Jevrejski glas*, I, 7, Sarajevo, str. 4.

DEMAJO, Moša S, 09.03.1928, pesma: "Una historia vieja", *Jevrejski glas*, I, 9, Sarajevo, str. 3.

ROMANO, Samuel, 11.05.1928, "Haim el hamal", *Jevrejski glas*, I, 17, Sarajevo, str. 3-4.

PAPO - BOHORETA, Laura, 24.05.1928, "Linda - Rikordo de Oriente", *Jevrejski glas*, I, 19, Sarajevo, str. 4.

ROMANO, Samuel, 24.05.1928, "Un monologo kon la kuerda", *Jevrejski glas*, I, 19, Sarajevo, str. 5.

ROMANO, Samuel, 14.09.1928, "Selihot", *Jevrejski glas*, I, 35, Sarajevo, str. 7.

ROMANO - BUKI, Avram, 14.09.1928, "Salisudot", *Jevrejski glas*, I, 35, Sarajevo, str. 9-10.

FINCI, R, 28.09.1928, "La suka", *Jevrejski glas*, I, 37, Sarajevo, str. 2.

"Una avla entre mučas asimizantes", 12.10.1928, *Jevrejski glas*, I, 39, Sarajevo, str. 2.

"Kon ožos aviertos", 26.10.1928, *Jevrejski glas*, I, 42, Sarajevo, str. 1.

1929.

PINTO, Benjamin, 24.04.1929, "Una mužer ke ingualo a la dišipla kon gritar", *Jevrejski glas*, II, 17-18 (67-68), Sarajevo, str. 8.

ROMANO - BUKI, Avram, 24.04.1929, "Los segundos bokados", *Jevrejski glas*, II, 17-18 (67-68), Sarajevo, str. 10.

81 Pesma preneti iz knjige *Komplas de hamiša-asar*, napisane početkom XIX veka u Beogradu.

BEN JAAKOV, 24.04.1929, "La Hevra kedosa šel kabarim - a okasion de la žunta generala ekstraordinaria", *Jevrejski glas*, II, 17-18 (67-68), Sarajevo, str. 11.

J. H. M., 04.10.1929, pesma: "Ahot Katana", *Jevrejski glas*, II, 34 (84), Sarajevo.

ROMANO - BUKI, Avram, 04.10.1929, "Muj londe!", *Jevrejski glas*, II, 34 (84), Sarajevo, str. 7 - 9.

PAPO - BOHORETA, Laura, 04.10.1929, "Por esto akea vieža no se kižo murir", *Jevrejski glas*, II, 34 (84), Sarajevo, str. 9 - 10.

ROMANO - BUKI, Avram, 29.11.1929, "In la lokanda", *Jevrejski glas*, II, 38 (88), Sarajevo, str. 3-4.

1930.

SEFARDI, 24.01.1930, "La nočada espaniola", *Jevrejski glas*, III, 4 (94), Sarajevo, str. 2-3.

MUSA, 31.01.1930, "La nočada espaniola", *Jevrejski glas*, III, 5 (95), Sarajevo, str. 3.

SEFARDI, 07.02.1930, "Por una nočada espaniola", *Jevrejski glas*, III, 6 (96), Sarajevo, str. 3.

MUSA, 14.02.1930, "La nočada espanjola, 3:6", *Jevrejski glas*, III, 7 (97), Sarajevo, str. 3.

PINTO, Benjamin, 11.04.1930, "I ke hanino, vezina...", *Jevrejski glas*, III, 15-16, Sarajevo, str. 11.

ROMANO - BUKI, Avram, 12.11.1930, "Un kal viježo", *Jevrejski glas*, III, 35, Sarajevo, str. 5-6.

ROMANO - BUKI, Avram, 27.12.1930, "Un triste spozorio", *Jevrejski glas*, III, 50 (140), Sarajevo.

1931.

"Malo humora: anegdotas žudias, demandas i respuestas", 16.01.1931, *Jevrejski glas*, IV, 3 (143), Sarajevo, str. 4.

"Malo humora: palavras de filozofija praktika"⁸², 23.01.1931, *Jevrejski glas*, IV, 4 (144), Sarajevo, str. 4.

"Malo humora", 30.01.1931, *Jevrejski glas*, IV, 5 (145), Sarajevo, str. 3.

"Cuando los arboles se bezan- novela de la vida", 30.01.1931, *Jevrejski glas*, IV, 5 (145), Sarajevo, str. 3-5.

"Palavras filozofikas"⁸³, 20.03.1931, *Jevrejski glas*, IV, 12 (151), Sarajevo, str. 2.

82 Preuzeto iz lista *La Vara* iz Njujorka.

83 Idem.

"Malo humora: Anekdotas žudias", 20.03.1931, *Jevrejski glas*, IV, 12 (151), Sarajevo, str. 4.

"Malo humora: La amistad por la esfuegra; Komo devinir flakas"⁸⁴, 27.03.1931, *Jevrejski glas*, IV, 13 (152), Sarajevo, str. 4.

JOSEPH, Socca M., 01.04.1931, "Pesach nos viene", *Jevrejski glas*, IV, 14 - 15 (153-154), Sarajevo, str. 2.

"Una inovasyon"⁸⁵, 17.04.1931, *Jevrejski glas*, IV, 16 (155), Sarajevo, str. 5.

"Malo humora: Komo vemos a la mužer?"⁸⁶, 08.05.1931, *Jevrejski glas*, IV, 19 (158), Sarajevo, str. 6.

"Sentencias", 05.06.1931, *Jevrejski glas*, IV, 23 (162), Sarajevo, str. 5.

"Palavras de savyos?"⁸⁷, 05.06.1931, *Jevrejski glas*, IV, 23 (162), Sarajevo, str. 5.

EŠKENAZI, Leon, 12.06.1931, "Za aktiviranje Sefardkinja u »Wizu«. La mužer žudia i su rolo"⁸⁸, *Jevrejski glas*, IV, 24 (163), Sarajevo, str. 3-4.

"Malo humora: Por ke si kazan las mužeris?; Por ke si kazan los ombres"⁸⁹, 26.06.1931, *Jevrejski glas*, IV, 26 (165), Sarajevo, str. 6.

JOSEPH, Socca M., 21.08.1931, "Un encuentro", *Jevrejski glas*, IV, 34 (173), Sarajevo, str. 3-4.

ROMANO - BUKI, Avram, 11.09.1931, "Tija Rahila" *Jevrejski glas*, IV, 37-38 (176-177), Sarajevo, str. 8.

EŠKENAZI, Leon, 11.09.1931, "La žuventud žudia i los ideales žudios"⁹⁰, *Jevrejski glas*, IV, 37-38 (176-177), Sarajevo, str. 11.

JEMIN⁹¹, 16.10.1931, "En una vižita", *Jevrejski glas*, V, 42 (181), Sarajevo, str. 6.

UNO DE LA BILAVA⁹², 16.10.1931, "Para noče de Šabat: El primer paputo para luvia en el munturo"⁹³, *Jevrejski glas*, V, 42 (181), Sarajevo, str. 7.

84 Idem.

85 U članku se komentariše latinična grafija za zapisivanje tekstova na jevrejsko-španskom, zalim sledi tekst preuzet iz turskog sefardskog lista *La boz de oriente*, u kome se objašnjava zašto se redakcija opredelila za turski pravopis.

86 Preuzeto iz lista *La Vara* iz Njujorka.

87 Idem.

88 Iz referata koji je održao predsednik Mesne cionističke organizacije u Nišu na priredbi »Wiza«.

89 Preuzeto iz lista *La Vara* iz Njujorka.

90 Članak predsednika Mesne cionističke organizacije u Nišu.

91 Jemin je pseudonim.

92 Uno di la Bilava (Jedan sa Bjelava) je pseudonim.

93 Najava nove rubrike "Para noče de Šabat" u kojoj redakcija objašnjava da će štampati razne tekstove na jevrejsko-španskom.

UNO DE LA BILAVA, 26.10.1931, "Bravo, bravo ti si veje en la fiuzija", *Jevrejski glas*, V, 43 (182), Sarajevo, str. 5.

UNO DE LA BILAVA, 30.10.1931, "Para noče de Šabat: Njega biznjega...", *Jevrejski glas*, V, 44 (183), Sarajevo, str. 7.

JOSEFIKO, 06.11.1931, "Para noče de Šabat: Tardi di vjarnis"⁹⁴, *Jevrejski glas*, V, 45 (184), Sarajevo, str. 7.

ALTARAC, Miko, 13.11.1931, "Para noče de Šabat: Las enbonoras de tija Bonača", *Jevrejski glas*, V, 46 (185), Sarajevo, str. 6.

PAPO - BOHORETA, Laura, 20.11.1931, "Una manjana de Sukot onde senyor Cappon", *Jevrejski glas*, V, 47 (186), Sarajevo, str. 6.

UNO DI LA BILAVA, 20.11.1931, "Para noče de Šabat: La štasjon de Jerušalajim", *Jevrejski glas*, V, 47 (186), Sarajevo, str. 7.

ALTARAC, Miko, 27.11.1931, "Para noče de Šabat: Loke loz vježos kerijan, intri shvenjo liz vinija", *Jevrejski glas*, V, 48 (187), Sarajevo, str. 7.

CADIK, 11.12.1931, "Para noče de Šabat: Tija Lunača", *Jevrejski glas*, V, 50 (189), Sarajevo, str. 7.

LEVIĆ, 18.12.1931, "Para noče de Šabat: Lu de Saraj non aj in sieti partis de el mundo", *Jevrejski glas*, V, 51 (190), Sarajevo, str. 7.

JOSEFIKOS, 25.12.1931, "Para noče de Šabat: No li ičo lebaio", *Jevrejski glas*, V, 52 (191), Sarajevo, str. 5.

1932.

"Para noče de Šabat: No ti ulvidis, doktor..."⁹⁵, 01.01.1932, *Jevrejski glas*, VI, 1 (192), Sarajevo, str. 6.

KAPON, Abraham, 08.01.1932, esej: "Los judios españoles"⁹⁶, *Jevrejski glas*, VI, 2 (193), Sarajevo.

ALTARAC, Miko, 08.01.1932, "Para noče de Šabat: Loke todo es oj moderno", *Jevrejski glas*, VI, 2 (193), Sarajevo, str. 6.

"Para noče de Šabat: Para ti komo amigo; Iva i Mirjam; Si, si"⁹⁷, 15.01.1932, *Jevrejski glas*, VI, 3 (194), Sarajevo, str. 9.

94 Kratka priča objavljena pod pseudonimom. Dve tipične sefardske bosanske žene, prija Đintil i prija Rukule razgovaraju o dalekim i nepoznatim mestima u Jugoslaviji u kojima im sinovi služe vojsku.

95 Ovaj nepotpisani članak naročito je zanimljiv zbog toga što autor koristi u dijalozima i jevrejsko-španski i srpski jezik.

96 Esej je na jevrejsko-španskom, ali je napisan uglavnom savremenim španskim pravopisom. Prethodno je objavljen u španskom časopisu *La Gaceta Literaria* (urednik Himenes Kabaljero).

97 U uvodu redakcija podseća čitaoce da je rubrika *Para noče de Šabat* stvorena ne samo s namerom da ih nasmeje, nego i da posluži sledećim generacijama kao svedočanstvo o životu i duhu toga vremena.

JOSEFIKO, 22.01.1932, "*Para noče de Šabat: No li tukava ičar talet...*", *Jevrejski glas*, VI, 4 (195), Sarajevo, str. 7.

"*Para noče de Šabat: O di puraja o Švabu*", 29.01.1932, *Jevrejski glas*, VI, 5 (196), Sarajevo, str. 7.

ALTARAC, Miko, 05.02.1932, "*Para noče de Šabat: Loke es el, ez dr. o ez pr.*", *Jevrejski glas*, VI, 6 (197), Sarajevo, str. 7.

M. M. P.,⁹⁸ 12.02.1932, "*Para noče de Šabat: Pur no ir tonta al otru mundu*", *Jevrejski glas*, VI, 7 (198), Sarajevo, str. 7.

M. M. P., 19.02.1932, "*Para noče de Šabat: Las di agora*", *Jevrejski glas*, VI, 8 (199), Sarajevo, str. 7.

Mi, 26.02.1932, "*Para noče de Šabat: Tres čupadas de mjel en el skuro*", *Jevrejski glas*, VI, 9 (200), Sarajevo, str. 7.

JOSEFIKO, 04.03.1932, "*Para noče de Šabat: Fazjendu un banju di Liđa*", *Jevrejski glas*, VI, 10 (201), Sarajevo, str. 6.

M. M. P., 11.03.1932, "*Para noče de Šabat: Lu kerin atučar*", *Jevrejski glas*, VI, 11 (202), Sarajevo, str. 6.

Mi, 18.03.1932, "*Para noče de Šabat: Tija Simhula*", *Jevrejski glas*, VI, 12 (203), Sarajevo, str. 6-7.

M. M. P., 25.03.1932, "*Para noče de Šabat: Ki bjen ki mi lavi*", *Jevrejski glas*, VI, 13 (204), Sarajevo, str. 7.

JOSEFIKO, 01.04.1932, "*Para noče de Šabat: Si keru kitau il tukadu*", *Jevrejski glas*, VI, 14 (205), Sarajevo, str. 6.

ROMANO - BUKI, Avram, 19.04.1932, "*Monastir es sjempri Monastir (In dialekto monastirli)*", *Jevrejski glas*, VI, 17-18 (208-209), Sarajevo, str. 4-5.

JOSEFIKO, 19.04.1932, "*Tju Mušon i las hadras di Pesah*", *Jevrejski glas*, VI, 17-18 (208-209), Sarajevo, str. 11.

M. M. P., 06.05.1932, "*Para noče de Šabat*", *Jevrejski glas*, VI, 19 (210), Sarajevo, str. 6.

ALTARAC, Miko, 13.05.1932, "*Para noče de Šabat: En tu kaza santa iremos, i en luvia, i en njevi, i en todotiempo*", *Jevrejski glas*, VI, 20 (211), Sarajevo, str. 7.

PAPO - BOHORETA, Laura, 27.05.1932, "*Tija Rahelona de Sasson*", *Jevrejski glas*, VI, 22 (213), Sarajevo, str. 6.

"*Para noče de Šabat: Tija Bijara no komi paža*", 09.06.1932, *Jevrejski glas*, VI, 24 (215), Sarajevo, str. 5.

98 Potpisano inicijalima M. M. P.

PAPO - BOHORETA, Laura, 29.07.1932, "Dulse de rozas"⁹⁹, *Jevrejski glas*, VI, 31 (232), Sarajevo, str. 2-3.

JOSEFIKO, 14.10.1932, "Para noče de Šabat: Turnandu di la Kisela...", *Jevrejski glas*, VI, 42 (243), Sarajevo, str. 7.

"Una manjana de Sukot onde senyor Cappon. En komemorasion del segundo anjo de su muerti", 21.10.1932, *Jevrejski glas*, VI, 43 (244), Sarajevo, str. 6.

JOSEFIKO, 23.12.1932, "Para noče de Šabat: Tija Strulača jeva mal kun il jarnu", *Jevrejski glas*, VI, 52 (253), Sarajevo, str. 5.

1933.

JOSEFIKO, 11.03.1933, "La seuda di tiju Buhuron", *Jevrejski glas*, VI, 14-15 (267-268), Sarajevo, str. 14.

FINCI - MOAFI, Moise, 11.03.1933, "Konosimjentos", *Jevrejski glas*, VI, 14-15 (267-268), Sarajevo, str. 14.

FINCI - MOAFI, Moise, 05.05.1933, "Para noče de Šabat: Tonfilm", *Jevrejski glas*, VI, 18 (271), Sarajevo, str. 5.

JOSEFIKO, 04.10.1933, "Para noče de moed: Tiju Bulka no si hue esti anju a la Kisela", *Jevrejski glas*, VI, 40 (293), Sarajevo, str. 5.

FINCI, Moni, 29.12.1933, "Para noče de Šabat: Lus livjanus di tija Hanuča", *Jevrejski glas*, VI, 51 (304), Sarajevo, str. 5.

1934.

FINCI, Moni, 19.01.1934, "Los teilin de las vizinas", *Jevrejski glas*, VII, 3 (307), Sarajevo, str. 6.

"Para noče de Šabat: Shakitu ainda no si sano...", 02.02.1934, *Jevrejski glas*, VII, 5 (309), Sarajevo, str. 5.

JEHI¹⁰⁰, 16.02.1934, "Para noče de Šabat: Kun il amargu", *Jevrejski glas*, VII, 7 (311), Sarajevo, str. 6.

FINCI, Moni, 02.03, 09.03, 23.03, 11.05, 25.05.1934, "Para noče de Šabat: Un kamino a Banjaluka", *Jevrejski glas*, VII, 9 (313), 10 (314), 12 (316), 18 (322), 20 (324), Sarajevo, str. 6, 7, 6, 5, 6.

ROMANO - BUKI, Avram, 30.03.1934, "Un granu de trigu", *Jevrejski glas*, VII, 13 (317), Sarajevo, str. 9.

99 »Mežor es kaza sin pan ke no, sin dulse barminam.«

100 Jehi je pseudonim.

KRŠIĆ, Jovan, 1934, "Cantigas serpercas Davida Kamhija", *Pregled*, 10, Sarajevo str. 42-46.

1935.

FINCI, Moni, 03.05.1935, "Para noče de Šabat: Hamorim", *Jevrejski glas*, VIII, 18 (344), Sarajevo, str. 5 - 6.

1936.

ROMANO - BUKI, Avram, 03.01.1936, "Priče iz »Jevrejskog glasa«: El Šabat de tiju Hamim", *Jevrejski glas*, IX, 1 (405), Sarajevo, str. 2-3.

JAFI¹⁰¹, "Para noče di Šabat: La oja di tija Strulača", 17.01.1936, *Jevrejski glas*, IX, 3 (407), Sarajevo, str. 4.

JAFI, 24.01.1936, "Para noče de Šabat: Il pustu Jezero", *Jevrejski glas*, IX, 4 (408), Sarajevo, str. 3.

JAKOVIKU, 31.01.1936, "Para noče di Šabat: El peše de tija Buhureta", *Jevrejski glas*, IX, 5 (409), Sarajevo, str. 4.

JAKOVIKU, 07.02.1936, "Para noče di Šabat: Tija Bulisa onde la suvrina", *Jevrejski glas*, IX, 6 (410), Sarajevo, str. 6.

JAKOVIKO, 28.02.1936, "Para noče di Šabat: Tija Oru i la amiga al gjardin", *Jevrejski glas*, IX, 9 (413), Sarajevo, str. 7.

PAPO - BOHORETA, Laura, 05.04.1936, "Tija Merkada di Jahilo Finci", *Jevrejski glas*, IX, 14-15 (418-419), Sarajevo, str. 16.

ROMANO - BUKI, Avram, 05.04.1936, "Blahitus", *Jevrejski glas*, IX, 14-15 (418-419), Sarajevo, str. 17.

PAPO - BOHORETA, Laura, 30.04.1936, "Para noče di Šabat: Ajde a mirar pešil...", *Jevrejski glas*, IX, 18 (422), Sarajevo, str. 8.

JAKOVIKU, 15.05.1936, "Para noče de Šabat: Tiju Mušon onde el ižo", *Jevrejski glas*, IX, 20 (424), Sarajevo, str. 8.

PAPO - BOHORETA, Laura, 19.06.1936, "La paparoza de tiju Kako", *Jevrejski glas*, IX, 25, Sarajevo, str. 8.

PAPO - BOHORETA, Laura, 31.07.1936, "Alberto Salom y sus burlas", *Jevrejski glas*, IX, 31 (435), Sarajevo, str. 8.

101 Jafi je pseudonim.

1937.

M. M. P., 15.01.1937, "Para noče de Šabat: Sretna Nova Godina", *Jevrejski glas*, X, 3 (458), Sarajevo, str. 7-8.

M. M. P., 05.02.1937, "Para noče di Šabat: Ken es ombri ken mužer?", *Jevrejski glas*, X, 6 (461), Sarajevo, str. 7.

ROMANO - BUKI, Avram, 23.07.1937, "La sivdad žsta enriva de mis kvestas"¹⁰², *Jevrejski glas*, X, 30, Sarajevo, str. 4.

M. M. P., 12.11.1937, "Para noče de Šabat: Tija Strulača en la mar", *Jevrejski glas*, X, 45 (499), Sarajevo, str. 8.

M. M. P., 12.11.1937, "Tija Strulača en la Makarska", *Jevrejski glas*, X, 50, Sarajevo, str. 8.

1938.

"Los Sefardim de Njujork toman aksion"¹⁰³, 04.11.1938, *Jevrejski glas*, XI, 42 (547), str. 5.

1939.

M. M. P., 03.04.1939, "Para noče de Pesah: Rikordus del muhađirluk", *Jevrejski glas*, XII, 13-14 (668-669), Sarajevo, str. 10-11.

"Romanse bosanskih Sefarada: Ken kere tomar konsežo" - zabeležio J. Katan, 27.10.1939, *Jevrejski glas*, XII, 40, Sarajevo, str. 8.

Romansa: "Mi madre era de Brusa" - zabeležio J. Katan, 03.11.1939, *Jevrejski glas*, XII, 41, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "Kamini por altas tores" - zabeležio Aron Abinun, 10.11.1939, *Jevrejski glas*, XII, 42, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "Burdula, la mi Burdula" - zabeležio X. Y. iz Travnika, 17.11.1939, *Jevrejski glas*, XII, 43, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "Burdula, la mi Burdula", 24.11.1939, *Jevrejski glas*, XII, 44, Sarajevo, str. 6.

Romansa: "Nočes, nočes, buenas nočes" - zabeležili Atijas i Aron Abinun, 08.12.1939, *Jevrejski glas*, XII, 45, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "Alta soš mi dama" - zabeležio M. Atijas, 15.12.1939, *Jevrejski glas*, XII, 46, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "Una tarde de las tardes" - zabeležio Aron Abinun, 22.12.1939, *Jevrejski glas*, XII, 47, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "Morena soš mi dama" - zabeležila Saru Moše Papo, 29.12.1939, *Jevrejski glas*, XII, 48, Sarajevo, str. 7.

102 Povodom smrti svoga dede, ham Merkada Romana.

103 Članak je preuzet iz njujorkškog lista *La Vara*.

1940.

Romansa: "Prigioneros van e vjenen" - zabeležio V. Atijas, 05.01.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 1, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "Pasiose Doverdeli" - zabeležio St. P, 12.01.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 2, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "Loke joraš blanka njenja?" - zabeležila Rifka, udovica H. Avrama Atijasa, 19.01.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 3, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "Iža mija, mi kerida", 26.01.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 4, Sarajevo, str. 8.

Romansa: "Tu soš una roza" - zabeležio Aron Abinun, 02.02.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 5, Sarajevo, str. 7.

"Por loke tiju Jusufači estava tan dargin", 09.02.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 6, Sarajevo, str. 2.

Romansa: "Tu soš una roza" - zabeležio Moric Atijas, 09.02.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 6, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "La cantiga de tija Mazalta" - zabeležila Esterina Maestro, 16.02.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 7, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "El fuego de Travnik" - napisala Rahela Levi¹⁰⁴, 23.02.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 8, Sarajevo, str. 6.

Romansa: "Ken es esto en la ventana" - zabeležio Hajim E. Ozmo iz Zenice, 01.03.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 9, Sarajevo, str. 8.

Romansa: "Tres ermanikas eran" - zabeležila Sara Moše Papo, 08.03.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 10, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "Arvoles ljan por luvjas" - zabeležio Moric Atijas, 15.03.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 11, Sarajevo, str. 7.

Romansa: "Una Kompla de Purim", 22.03.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 12, Sarajevo, str. 6.

Romansa: "Sjete anjos andava" - zabeležila Sara Moše Papo, 29.03.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 13, Sarajevo, str. 6.

Romansa: "Morikos, los mis Morikos" - zabeležila Sara Moše Papo, 05.04.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 14, Sarajevo, str. 6.

Romansa: "El buen rej tiene una iža"¹⁰⁵, 12.04.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 15, Sarajevo, str. 6.

Romansa: "Andarleto, mi Andarleto" - zabeležila Sara Moše Papo, 22.04.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 16-17, Sarajevo, str. 4.

104 Pesmu je poslao *Jevrejskom glasu* Moric Levi, njen sin.

105 Redakcija kaže za pesmu da je nepotpuna.

- JAKOVIKO, 22.04.1940, "Las hadras", *Jevrejski glas*, XIII, 16-17, Sarajevo, str. 10.
- "El buen rej tiene trez ižas" - zabeležila Blanka Šimšon Kajon, 10.05.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 18, Sarajevo, str. 6.
- "El buen rej se hue a la gera" - zabeležila Saru Moše Papo, 17.05.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 19, Sarajevo, str. 7.
- "Bela de Kaskatela" - zabeležila Hana David Katan, 24.05.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 20, Sarajevo, str. 5.
- "Mama no tenia visto" - zabeležila Hana David Katan, 07.06.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 21, Sarajevo, str. 5.
- JAKOVIKO, 07.06.1940, "Tija Bunača no se dešo estampar", *Jevrejski glas*, XIII, 21, Sarajevo, str. 6.
- JAKOVIKO, 28.06.1940, "A tija Lila la kazamintera no le kamina el ečo", *Jevrejski glas*, XIII, 24, Sarajevo, str. 7.
- "Arvoieda, Arvoleda", 21.06.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 22, Sarajevo, str. 5.
- "Dija di vjernis", 28.06.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 23, Sarajevo, str. 7.
- "Džam, džam, farfuli findžam", 12.07.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 24, Sarajevo, str. 5.
- "Mučača de anjos vente", 26.07.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 25, Sarajevo, str. 7.
- "Indeča de Tišabeav", 09.08.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 26, Sarajevo, str. 6.
- "Ken madre no tiene", 23.08.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 27, Sarajevo, str. 7.
- "Mansanika korelada", 06.09.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 28, Sarajevo, str. 6.
- "Mercedes senjora" - iz zbirke Mordehaja Konforte, 15.11.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 33, Sarajevo, str. 7.
- "Salir kere el mes" - iz zbirke Mordehaja Konforte, 29.11.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 34, Sarajevo, str. 4.
- "Asentada esta la njenja" - iz zbirke Mordehaja Konforte, 13.12.1940, *Jevrejski glas*, XIII, 35, Sarajevo, str. 5.

1941.

- "Parjo me la mi madre" - iz zbirke Mordehaja Konforte, 07.02.1941, *Jevrejski glas*, XIV, 3, Sarajevo, str. 7.
- "Romance de el rej de Peligra" - iz zbirke Mordehaja Konforte, 21.02.1941, *Jevrejski glas*, XIV, 4, Sarajevo, str. 6.
- "Blanka ninja, blanka flor" - iz zbirke Mordehaja Konforte, 07.03.1941, *Jevrejski glas*, XIV, 5, Sarajevo, str. 5.
- "Kamini por altas tores" - iz zbirke Mordehaja Konforte, 21.03.1941, *Jevrejski glas*, XIV, 6, Sarajevo, str. 5.

"Pregoneros van i vienen" - iz zbirke Mordehaja Konforte, 11.04.1941, *Jevrejski glas*, XIV, 8, Sarajevo, str. 5.

3.5.2.3. Književnost i pozorište, prikazi knjiga i kritike

1922.

Levi, Moric, 1922, "Tri drame Sabataja Ćaena", *Židovska svijest*, IV, 162, Sarajevo, str. 2.

1924.

VINAVER, Stanislav, 1924, "Gostovanje Josipa Papića u Beogradu"¹⁰⁶, *Jevrejski život*, I, 8, Sarajevo.

SAMOKOVLIIJA, Isak, 1924, "Rođendan", *Jevrejski život*, I, 9, Sarajevo.

"Drugo pozorišno veče omladinskog društva Maks Nordau u Beogradu", 1924, *Jevrejski život*, I, 9, Sarajevo.

PIJADE, David S, 1924, "Leon Koen"¹⁰⁷, *Jevrejski život*, I, 9, Sarajevo.

SAMOKOVLIIJA, Isak, 1924, pesma: "Crvena mora delite se do dna", *Jevrejski život*, I, 9, Sarajevo.

VINAVER, Stanislav, 1924), pesma: "Kristali", *Jevrejski život*, I, 9, Sarajevo.

SAMOKOVLIIJA, Isak, 1924, pesma: "Svetkovina", *Jevrejski život*, I, 9, Sarajevo.

ALTARAC, Avram, 1924, pesma: "Dobrotvorka Benevolencija", *Jevrejski život*, I, 9, Sarajevo.

KONFINO, Žak, (1924), "Impresije nekadašnjeg brucoša", *Jevrejski život*, I, 13, Sarajevo.

BEN JOSEF, 1924, "Zašto nisam naučio plivati", *Jevrejski život*, I, 14, Sarajevo.

"Dve knjige Stanislava Vinavera"¹⁰⁸, *Jevrejski život*, I, 14, Sarajevo.

BEN JOSEF, 1924, "Iz mahale", *Jevrejski život*, I, 18, Sarajevo.

DAVIČO, Haim S, 1924, "Naumi"¹⁰⁹, *Jevrejski život*, I, 19, 20, 21, Sarajevo.

BEN JOSEF, 1924, "Deda i unučad", *Jevrejski život*, I, 22, Sarajevo.

PALAVESTRA, Jovan, 1924, "Narodno pozorište", *Jevrejski život*, I, 26, Sarajevo.

106 Josip Papić (1881-1927) bio je glumac. Poznat po karakternim ulogama u klasičnoj drami i komediji. (*Nova enciklopedija*, Vuk Karadžić - Larousse, 1978).

107 Prikaz rada slikara Leona Koena (1859 -1934). L. Koen se bavio biblijskom, mističnom i nacionalnom tematikom. Dela: Josifov san, Nahod Mojsijev, Autoportret, Noć. (*Nova enciklopedija*, Vuk Karadžić- Larousse, 1978).

108 *Njemačka vrenja i Ruske povorke*.

109 Priča u nastavcima iz knjige *Sa Jalije*.

- PIJADE, David S, 1924, pesma: "Sultana", *Jevrejski život*, I, 26, Sarajevo.
- ALTARAC, Avram, 1924, pesma: "Ketiva vekatima tova!", *Jevrejski život*, I, 26, Sarajevo.
- BEN JOSEF, 1924, "Selahot", *Jevrejski život*, I, 26, Sarajevo.
- ALTARAC, Avram, 1924, pesma: "Hatima tova!", *Jevrejski život*, I, 28, Sarajevo.
- SAMOKOVLJIJA, Isak, 1924, "Pomen žrtvama", *Jevrejski život*, I, 29, Sarajevo.
- KANSINOS ASENS, R, 1924, "Servantes i španski Jevreji", *Jevrejski život*, I, 35, 37, 38, Sarajevo.
- SAMOKOVLJIJA, Isak, 1924, "Hanuka", *Jevrejski život*, I, 39, Sarajevo.
- BEN JOSEF, 1924, "Priča o Tijo Lijači, pljevljanskom tenečedžiji", *Jevrejski život*, I, 40, Sarajevo.
- ALTARAC, Avram, 1924, pesma: "Sudbine srećne", *Jevrejski život*, I, 40, Sarajevo.
- ALBALA, David, 1924, "Erev Jom Kipur"¹¹⁰, *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 115-121.
- VINAVER, Stanislav, 1924, "Potoci", "Kristali", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 36, 39.
- BOJIĆ, Milutin, 1924, "Saloma", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 38-39.
- HAJNE, Hajnrih, 1924, "Bor usamljen", "Gde?"¹¹¹, "Dona Klara"¹¹², *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 39, 68-69.
- VIDRIĆ, Vladimir, 1924, "Dva levita", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 50.
- KOSOR, Josip, 1924, "Piće plamena", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 55.
- HUMO, Hamza, 1924, "Tamar", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 121.
- BJALIK, H. N., 1924, "Iz ruskog geta", "Pokraj pogroma", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 78, 124.
- Pesme Isaka Samokovlije, 1924, *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 102, 123.
- VINAVER, Stanislav, 1924, "Bergsonovo učenje o ritmu", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 79 -101.

1925.

- BARUH, Kalmi, 04.01.1925, "Pismo iz Dubrovnika", *Jevrejski život*, II, 41, Sarajevo, str. 1-3.
- "Jedno lijepo literarno veče u La Gloriji"¹¹³, 23.01.1925, *Jevrejski život*, II, 44, Sarajevo, str. 1.

110 Pozorišni komad u jednom činu.

111 Pesme preveo Aleksa Šantić.

112 Pesmu preveo Pero Slijepčević.

113 O predavanju Kalmija Baruha o pesniku Haimu Nahmanu Bjaliku.

- BEN JOSEF, 1925, "Veselje u staroj mahali", *Jevrejski život*, II, 47, Sarajevo.
- BARUH, Kalmi, 20.03.1925, "Jugoslovenski umetnik - Jevrej" ¹¹⁴, *Jevrejski život*, II, 49?, Sarajevo, str. 1-2.
- BARUH, Kalmi, 27.02.1925, "Nekoliko pojava lepe književnosti kod bosanskih Sefarada. Povodom prikazivanja "Esperanse", drame u 3 čina od Bukija Fincia", *Jevrejski život*, II, 49, Sarajevo, str. 1-2.
- PIJADE, David S, 1925, pesma: "Tajna svetova", *Jevrejski život*, II, 53, Sarajevo.
- PALAVESTRA, Jovan, 1925, "Čiča Hajim", *Jevrejski život*, II, 53, Sarajevo.
- SAMOKOVLJA, Isak, 1925, pesma: "Naša deca", *Jevrejski život*, II, 53, Sarajevo.
- ALTARAC, Avram, 1925, pesma: "Jevrejski život", *Jevrejski život*, II, 53, Sarajevo.
- KONFINO, Žak, 1925, "Čuvajmo tradicije", *Jevrejski život*, II, 53, Sarajevo.
- BEN JOSEF, 1925, "Pred subotu", *Jevrejski život*, II, 54, Sarajevo.
- BEN JOSEF, 1925, "Maskir", *Jevrejski život*, II, 57, Sarajevo.
- ALTARAC, Avram, 1925, pesma: "Jerusalime!", *Jevrejski život*, II, 61, Sarajevo.
- SAMOKOVLJA, Isak, 1925, pesma: "Pauci", *Jevrejski život*, II, 61, Sarajevo.
- SAMOKOVLJA, Isak, 1925, pesma: "Čežnja", *Jevrejski život*, II, 61, Sarajevo.
- PIJADE, David S., 1925, "Idealizam i život" ¹¹⁵, *Jevrejski život*, II, 61, Sarajevo.
- PIJADE, David S., 1925, "Osnovni problemi života", *Jevrejski život*, II, 63, 64, 66, Sarajevo.
- ALTARAC, Avram, 1925, pesma: "Dečja radost", *Jevrejski život*, II, 66, Sarajevo.
- ALKALAJ, D. A., 1925, "Haim Davičo, književnik sa Jaliije", *Jevrejski život*, II, 69, 70, 71, 72, 75, Sarajevo.
- BEN JOSEF, 1925, "Slika života", *Jevrejski život*, II, 69, Sarajevo.
- BARUH, Kalmi, 16.10.1925, "O zbirci Poesias M. D. Gaona" ¹¹⁶, *Jevrejski život*, II, 77, Sarajevo, str. 1.
- BARUH, Kalmi, 13.11.1925, "Narodno pozorište" ¹¹⁷, *Jevrejski život*, II, 82, Sarajevo, str. 4.
- KREMIJE, A., 1925, "Judaizam i književnost", *Jevrejski život*, II, 83, 84 Sarajevo.
- BARUH, Kalmi, 18.12.1925, "Dragocen prilog izučavanja istorije sefardskih Jevreja" ¹¹⁸, *Jevrejski život*, II, 87, Sarajevo, str. 1-2.
- ALKALAJ, Isak, 1925-26, "Jevrejske knjige štampane u Beogradu", *Jevrejski almanah*, I, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 132-144

114 Podnaslov: »G. Josip Papić gostuje na našoj pozornici«.

115 Posvećeno Sofiji Almulji.

116 Prikaz knjige.

117 Osvrt na pozorišnu sezonu u Narodnom pozorištu u Sarajevu.

118 Prikaz knjige: Dr Saul Mezán, *Les Juifs espagnols en Bulgarie*.

MARGEL, M., 1925-26, "Rabinska poezija", *Jevrejski almanah*, I, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 169-183.

"Prevod iz talmudske hagade", 1925-26, *Jevrejski almanah*, I, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 229-232.

FIŠER, L., 1925-26, "Književni pregled", *Jevrejski almanah*, I, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 241-283.

1926.

BARUH, Kalmi, 01.01.1926, "Strujom... Drama u dva čina. Napisao Šalom Aš. Povodom prikazivanja na ovogodišnjoj makabejskoj svečanosti", *Jevrejski život*, III, 89, Sarajevo, str. 1.

SAMOKOVLIIJA, Isak, 1926, "Jedan svetao završetak"¹¹⁹, *Jevrejski život*, III, 100, Sarajevo.

PIJADE, David S, 1926, "Idol", *Jevrejski život*, III, 100, Sarajevo.

SAMOKOVLIIJA, Isak, 1926, "Pesah", *Jevrejski život*, III, 100, Sarajevo.

SAMOKOVLIIJA, Isak, 1926, priča: "Juso", *Jevrejski život*, III, 101, 103, Sarajevo.

SAMOKOVLIIJA, Isak, 1926, "Legende iz Talmuda", *Jevrejski život*, III, 104, 105, Sarajevo.

SAMOKOVLIIJA, Isak, 1926, priča: "Šalijah", *Jevrejski život*, III, 106, Sarajevo.

BARUH, Kalmi, 09.07.1926, "*Jevreji u Beogradu*. Napisao Ignjat Šlang, rabin. Beograd 1926", *Jevrejski život*, III, 113, Sarajevo, str. 3.

PIJADE, David S., 1926, "U zatišju"¹²⁰, *Jevrejski život*, III, 120, Sarajevo.

SAMOKOVLIIJA, Isak, 1926, "Sarajevska megila", *Jevrejski život*, III, 125, 126, 127, 128, Sarajevo.

SAMOKOVLIIJA, Isak, 1926, pesma: "Jesen", *Jevrejski život*, III, 126, Sarajevo.

SAMOKOVLIIJA, Isak, 1926, pesma: "Oči", *Jevrejski život*, III, 129, Sarajevo.

PIJADE, David S, 1926, "Heroji i život", *Jevrejski život*, III, 131, Sarajevo.

LEVI, Moric, 1926-27, Manuskript pesama I. Nađare "Šeerit Israel", *Jevrejski almanah*, II, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 45-53.

DIAMANT, Julije, 1926-27, "Naše veroispovedne općine i predanje", *Jevrejski almanah*, II, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 88-92.

119 O Jehudi Haleviju.

120 Pisma bratu Moši Pijade interniranom u Mitrovici dve godine ranije.

FISCHER, Leopold, 1926-27, "Književni pregled", *Jevrejski almanah*, II, III, IV, V, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 135-180, 133-178, 179-231, 171-220.

1928.

"Pregled broj 46. god. II"¹²¹, 03.02.1928, *Jevrejski glas*, I, 3, Sarajevo str. 4.

SAMOKOVLJA, Isak, 17.02, 24.02.1928, priča: "Kadiš", *Jevrejski glas*, I, 6, 7, Sarajevo, str. 2, 2-4.

"Blasko Ibanjes i Jevreji", 17.02.1928, *Jevrejski glas*, I, 6, Sarajevo, str. 3.

PALAVESTRA, Jovan, 15.06.1928, "Pripovedač I. Samokovlija"¹²², *Jevrejski glas*, I, 22, Sarajevo, str. 2.

A. P, "Nacionalna poezija u Španiji", *Jevrejski glas*, I, 25, Sarajevo, str. 2-3.

1929.

"Španski pesnik Pio Baroha propagira povratak Jevreja u Španiju", 19.04.1929, *Jevrejski glas*, II, Sarajevo.

BARUH, Kalmi, 20.09.1929, "Jedan prijatelj sefardskih Jevreja iz Španije u Sarajevu"¹²³, *Jevrejski glas*, II, 33 (83), Sarajevo, str. 1-2.

BARUH, Kalmi, 04.10.1929, "Predavanje gosp. Gimenez Caballero o Španiji", *Jevrejski glas*, II, 34 (84), Sarajevo, str. 5.

BARUH, Kalmi, 13.12.1929, "Jedna lijepa knjiga za djecu. (Milica Mironova: Snežana, bajka u 5 činova, napisana po Grimu)", *Jevrejski glas*, II, 39 (89), Sarajevo, str. 2-3.

1930.

"Veče španskih romana sa originalnim španskim komadom", 17.01.1930, *Jevrejski glas*, III, Sarajevo.

"Veče sefardskog folklora priređuje Jevrejski klub"¹²⁴, 28.03.1930, *Jevrejski glas*, III.

SAMOKOVLJA, Isak, 04.04.1930, "Naša balerina"¹²⁵, *Jevrejski glas*, III, 14 (104), Sarajevo, str. 2.

BARUH, Kalmi, 03.10.1930, "Književni rad pokojnog Kapon", *Jevrejski glas*, III, 39 (129), Sarajevo, str. 2.

121 Prikaz *Pregleda* i osvrt na novelu Migela de Unamuna *Muškarac od glave do pete*, koju je preveo Kalmi Baruh.

122 Umetničko veče grupe sarajevskih književnika.

123 O poseti španskog književnika E. Himenes Kabaljera (E. Gimnez Caballero) Sarajevu.

124 Uvodnu reč dao je K. Baruh, izvedene su narodne pesme (*Camini por altas torres, Mirame con gracia*), na kraju je izveden Bohoretin komad *Avia de ser*.

125 Priča o balerini Riki Levi.

"Razgovor sa španskim publicistom E. Gimenes Caballero-om o Španiji i Sefardima", 27.12.1930, *Jevrejski glas*, 50 (140), III, Sarajevo.

1931.

ROMANO, Samuel, 11.09.1931, "O kulturnom silasku španskih Jevreja" *Jevrejski glas*, IV, 37-38, Sarajevo, str. 5-6.

1932.

ALKALAJ, Haim, 01.01.1932, "Pesnički lik Tina Ujevića", *Jevrejski glas*, V, Sarajevo.

1933.

BARUH, Kalmi, 1933, "Španske romanse bosanskih Jevreja", *Godišnjak "La Benevolencije" i "Potpore"*, Sarajevo, str. 272-288.

SAMOKOVLJA, Isak, 1933, "Gavrijel Gaon - pripovjetka"¹²⁶, *Godišnjak "La Benevolencije" i "Potpore"*, Sarajevo, str. 154-179.

LEVI, Eliezer, 1933, "Jevreji u jugoslavenskoj literaturi", *Godišnjak "La Benevolencije" i "Potpore"*, Sarajevo, str. 231-258.

1935.

"Razgovor s nadrabinom dr M. Levijem", 17.04.1935, *Jevrejski glas*, VIII.

"Nadrabin g dr M. Levi govori o utiscima sa proslava Majmonidesa u Španiji", 24.05.1935, *Jevrejski glas*, VIII, Sarajevo.

PINTO, Benjamin, 25.10.1935, "Nešto malo o literarnom stvaranju na jevrejskošpanskom kod nas", *Jevrejski glas*, VIII, 41, Sarajevo, str.2.

MARGEL, M.; Benau, A., 1935-36, "Rambam", *Jevrejski narodni kalendar*, I, Beograd, str. 78-89.

1936.

BEN JOSEF, 1936-37, "Na izmaku Šabata", *Jevrejski narodni kalendar*, II, Beograd.

"O postavki na scenu dela Krv nije voda Ž. Konfina", 1936, *Omanut*, I, 3, Zagreb.

1937.

SAMLAIĆ, Erih, Eliša, mart 1937, "Naše omladinsko literarno stvaranje", *Omanut*, II, 7, Zagreb, str. 210-215.

126 Ovaj rad izašao je i u sarajevskom *Pregledu*.

1938.

MAESTRO, Jakov, 1938, "Prilog Sarajlija u rabinskoj književnosti", *Jevrejski glas*, XI, 14, Sarajevo, str. 5.

DEMAJO, Samuel, 1938-39, "Sećanja na Jaliu", *Jevrejski narodni kalendar*, IV, Beograd, str. 49-55.

SAMLAIĆ, Erih, Eliša, 1938, "Bajke, priče, slike Šemuela Čike" S. Romana, *Omanut*, III, 10, Zagreb.

1939.

MAESTRO, Jakov, 1939, "Prilog sarajlija rabinskoj književnosti", *Omanut*, IV, 3, Zagreb.

SAMLAIĆ, Erih, Eliša, 1939, "Skerlić i Nordau", *Omanut*, IV, 9, Zagreb.

SAMLAIĆ, Erih, Eliša, 1939, "Jedna drama o židovskoj problematici na zagrebačkoj pozornici", *Omanut*, IV, 11-12, Zagreb, str. 180-184.

1940.

STECKEL, Ch. W., 1940-41, "Jichak Lejb Perc kao pisac i čovjek", *Jevrejski narodni kalendar*, VI, Beograd, str. 135-147.

ŠIK, Lavoslav, 1940-41, "Judaica u Hrvatskoj enciklopediji", *Jevrejski narodni kalendar*, VI, Beograd, str. 163-166.

ROMANO, Avram, 1940-41, "Suze tiju Jahiela", *Jevrejski narodni kalendar*, VI, Beograd, str. 46-53.

LEVI, Juda, 1940-41, "David Frišman (pesnik-eseista-pripovedač-kritičar)", *Jevrejski narodni kalendar*, VI, Beograd, str. 63-76.

LEVI, Moric, mart-april 1940, "Jevrejski rukopisi u sarajevskom muzeju", *Omanut*, V, 10, Zagreb, str. 33-43.

3.5.2.4 Muzika

MAESTRO, S., 1924, "O svjetovnoj i sinagogalnoj muzici kod Sefarda", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 52-55.

ATIJAS, Dr, 1924, "Štimunzi iz bosanskih sinagoga", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 64-67.

"Jevreji u modernoj muzici", 13.06, 20.06.1930, *Jevrejski glas*, III, Sarajevo.

"Tri sefardske romanse, harmonizovao B. Jungić"¹²⁷, 1933, *Godišnjak "La Benevolencije" i "Potpore"*, Sarajevo, str. 289-292.

¹²⁷ *Quien madre no tiene, Arboleda, En la mar hay una torre.*

- GEŠURI, M., 23.06.1933, "Muzika kod Sefarda", *Jevrejski glas*, VI, Sarajevo.
- GEŠURI, M., 02.03.1934, "Kompozicije sefardskih romansi", *Jevrejski glas*, VII, Sarajevo.
- SAMLAIĆ, Erih Eliša, 1935-36, "Hazan u jevrejskoj sinagogalnoj muzici", *Jevrejski narodni kalendar*, I, Beograd, str. 124-127.
- SAMLAIĆ, Erih Eliša, 1936-37, "Dve tradicionalne sinagogalne melodije", *Jevrejski narodni kalendar*, II, Beograd.
- SAMLAIĆ, Erih, Eliša, 1936, "O sefardskim religioznim melodijama", *Omanut*, I, 1, Zagreb.
- FUCHS, T, 1937, "Prilog muzici sefardskih Židova u Turskoj", *Omanut*, II, 5, Zagreb.
- SAMLAIĆ, Erih, Eliša, 1938, "Fantastični put jednog muzičkog uticaja", *Omanut*, III, 10, Zagreb.
- WERNER, Erich, 1939, "O pojmu jevrejske muzike", *Omanut*, IV, 2, Zagreb, str. 24.
- SAMLAIĆ, Erih, Eliša, 1939, "Orgulje, organista, violina, klavir i drugo u sinagogi", *Omanut*, IV, Zagreb.
- SAMLAIĆ, Erih, Eliša, 1939, "Heine i muzičari", *Omanut*, IV, Zagreb, str. 92-95.
- SAMLAIĆ, Erih, Eliša, 1939, "Nova edicija jevrejske muzike", *Omanut*, IV, Zagreb, str. 127.
- SAMLAIĆ, Erih, Eliša, 1939, "Na putu ka jevrejskoj operi", *Omanut*, IV, Zagreb, str. 128.
- M., K., sep. 1939, "Bogosluženje s orguljama", *Omanut*, IV, 9, Zagreb, str. 139-143.

3.5.2.5. Školstvo

- "Safa Berura", 18.04.1924, *Narodna židovska svijest*, I, 4-5, Sarajevo, str. 4.
- MAESTRO, Jakov, 1924, "Naš stari melder", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 103-106.
- BARUH, Kalmi, 24.04.1925, "Rad hebrejske škole Safa Berura"¹²⁸, *Jevrejski život*, II, 56, Sarajevo, str. 3
- BARUH, Kalmi, 31.10.1930, "Za hebraizaciju naše omladine", *Jevrejski glas*, III, 43 (133), Sarajevo, str. 3.
- "Razgovor s K. Baruhom o radu jevrejske škole Safa Berura", 05.12.1930, *Jevrejski glas*, III, Sarajevo.

¹²⁸ Izveštaj o radu škole, podnesen 11. 04. 1925.

3.5.2.6. Istorija

1921.

LEVI, Moric, 1921, "Sefardi u Bosni", *Židovska svijest*, III, 105-107, 109-110, 112-114, Sarajevo, str. 2.

1922.

LEVI, David A, 1922, "Jevrejski život u jevrejskom centru u Jugoslaviji", *Židovska svijest*, IV, 173, Sarajevo.

1924.

BARUH, Kalmi, 28.03.1924, "Nova orijentacija. Razmatranje o sporu među sarajevskim Jevrejima", *Jevrejski život*, I, 1, Sarajevo, str. 5.

"Predavanje Stanislava Vinavera o snu jevrejstva", *Jevrejski život*, I, 10, Sarajevo.

DEMAJO, Jelena, 1924, "Kulturni razvitak jevrejske žene u Srbiji", *Jevrejski život*, I, 11, 12, Sarajevo.

BARUH, Kalmi, 22.07.1924, "Govori grupe oko *Jevrejskog života* na Saveznom vijeću u Beogradu"¹²⁹, *Jevrejski život*, I, 16. i 17, Sarajevo, str. 5-7.

ĐORĐEVIĆ, Tihomir R, 1924, "Jevreji Balkanskog poluostrva", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 9-12.

PIJADE, Bukić, 1924, "Memento", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 25-29.

SKARIĆ, Vladislav, 1924, "Iz prošlosti sarajevskih Jevreja", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 29-33.

1925.

ŠIK, Lavoslav, 1925-26, "O potrebi povjesnice Jevreja u Jugoslaviji", *Jevrejski almanah*, I, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 89-101.

LEVI, Moric, 1925-26, "David Pardo, sarajevski haham" *Jevrejski almanah*, I, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS.

FIŠER, Leopold, 1925-26, "Statistika jevrejstva Kraljevine SHS", *Jevrejski almanah*, I, II, III, IV, V, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 285-302, 187-204, 199-216, 237-255, 225-244.

¹²⁹ Govori Alberta Koena, Vite Kajona, Brace Poljokana i Kalmija Baruha na zasjedanju Saveznog veća u Beogradu jula 1924.

1926.

DEMAJO, Jelena, 1926, "Jevrejka u prošlosti i sadašnjosti", *Jevrejski život*, III, 100, Sarajevo.

BARUH, Kalmi, 23. IV 1926, "Sefardski Jevreji i cionizam", *Jevrejski život*, III, 103, Sarajevo, str. 2.

ALTARAC, I, 1926, "Naša inteligencija i realna politika", *Jevrejski život*, III, 129, Sarajevo.

1927.

ALKALAJ, Isak, 1927-28, "Arhivska građa o Jevrejima u Srbiji", *Jevrejski almanah*, III, IV, V, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 21-44, 28-41, 101-123.

PIJADE, David S., 19.08.1927, "Pismo iz Beograda", *Jevrejski život*, IV, 168, Sarajevo, str. 3.

1928.

PINTO, Avram, 04.04.1928, "Jevreji u Španiji za vrijeme zapadnih Gota", *Jevrejski glas*, I, 12-13, Sarajevo, str. 2-3.

KORKUT, Derviš M, 04.04, 20.07.1928, "Sarajevski Jevreji u godini 1844", *Jevrejski glas*, I, 12-13, 27, Sarajevo, str. 4, 2.

PINTO, Avram, 11.05.1928, "Iz prvih početaka istorije Jevreja u Španiji", *Jevrejski glas*, I, 17, Sarajevo, str. 3.

PINTO, Avram, 24.05, 08.06.1928, "Jevreji u Španiji za vrijeme Arapa", *Jevrejski glas*, I, 19, 21, Sarajevo, str. 3, 3.

PINTO, Benjamin, 22.06.1928, "O Jevrejima u bosanskoj provinciji", *Jevrejski glas*, I, Sarajevo.

PINTO, Avram, 13.07.1928, "Jevreji u kršćanskoj Španiji u XIII stoljeću", *Jevrejski glas*, I, 26, Sarajevo, str. 3.

PINTO, Avram, 20.07.1928, "Posljednje stoljeće Jevrejstva u Španiji", *Jevrejski glas*, I, 27, Sarajevo, str. 2-3.

PINTO, Avram, 20.07.1928, "Propast duševne kulture u Španiji", *Jevrejski glas*, I, 27, Sarajevo, str. 3.

PINTO, Avram, 27.07.1928, "Marani", *Jevrejski glas*, I, 28, Sarajevo, str. 2.

PINTO, Avram, 03.08.1928, "Portugal kao utočište španjolskih Jevreja", *Jevrejski glas*, I, 29, Sarajevo, str. 3-4.

PINTO, Avram, 10.08, 17.08.1928, "Španjolska Inkvizicija i Jevreji", *Jevrejski glas*, I, 30, 31, Sarajevo, str. 3, 3.

Feljton: "Kod jevrejskih katolika u Španiji", 10. VIII 1928, *Jevrejski glas*, I, 30, Sarajevo, str. 2-3.

LEVI, Moric, 14.09.1928, "Iz prošlosti Jevrejske opštine u Dubrovniku", *Jevrejski glas*, I, 35, str. 5-6. i *Jevrejski almanah*, IV, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS.

1929.

KORKUT, Derviš M, 04.01, 15.02, 24.04, 24.05.1929, "Sarajevski Jevreji u godini 1844", *Jevrejski glas*, II, 1 (51), 7 (57), 17-18 (67-68), 21 (71), Sarajevo, str. 2, 2, 12, 4.

LEVI, Eliezer, 18.01.1929, "Pabirak iz jevrejske povijesti", *Jevrejski glas*, II, 3 (53), Sarajevo, str. 2-3.

"Povratak g. dr Kalmia Baruha iz Španije", 29.03.1929, *Jevrejski glas*, II, 13 (63), Sarajevo, str.4.

"Glavna skupština Mjesne cijonističke organizacije"¹³⁰, 27.12.1929, *Jevrejski glas*, II, 40 (90), Sarajevo, str. 2-3.

ŠKURLA-ILJIĆ, Verka, 1929, "Bosanski Sefardi"¹³¹, *Jevrejski glas*, II, 26, Sarajevo, str. 2-3.

1931.

"Španska republika i Jevreji", 15.05.1931, *Jevrejski glas*, IV, Sarajevo.

"Španija i godina 1492", 12.06.1931, *Jevrejski glas*, IV, Sarajevo.

"Useljavanje Jevreja u Španiju", 26.06.1931, *Jevrejski glas*, IV, Sarajevo.

"Repatrijacija Sefarda", 02.10.1931, *Jevrejski glas*, IV, Sarajevo.

BARUH, Kalmi, 11.12.1931, "Dokumenti o Jevrejima u Dubrovačkoj državnoj arhivi", *Jevrejski glas*, IV, 50 (189), Sarajevo, str. 3-4.

1932.

"Akcije španske vlade među Sefardima" 11.03.1932, *Jevrejski glas*, V, Sarajevo.

"Španija i repatrijacija sefardskih Jevreja", 05.08.1932, *Jevrejski glas*, V, Sarajevo.

"Razgovor s opunomoćenim ministrom Španije g. Conto de Torrijosom", 23.09.1932, *Jevrejski glas*, V, Sarajevo.

130 Govor Kalmija Baruha o školi "Safa Berura" u Sarajevu.

131 M. Nežirović (1992, 46) navodi ovaj članak kao jedan od primera za neosnovano određivanje krajeva na Pirenejskom poluostrvu iz kojih potiču bosanski Sefardi. Autorka tvrdi bez dokaza da najviše Sefarada potiče iz Granade.

1933.

LEBL-ALBALA, Paulina, 1933, "Udeo jugoslavenskih Jevreja u izgradnji duhovne kulture", *Godišnjak "La Benevolencije" i "Potpore"*, Sarajevo, str. 137-141.

DEMAJO, Jelena, 1933, "Kulturni razvitak jevrejske žene u Srbiji", *Godišnjak "La Benevolencije" i "Potpore"*, Sarajevo, str. 293-298.

PINTO, Benjamin, 1933, "O Jevrejima u bosanskoj provinciji", *Godišnjak "La Benevolencije" i "Potpore"*, Sarajevo, str. 142-153.

1935.

MAESTRO, Jakov, 1935-36, "Fragmenti iz jevrejske istorije", *Jevrejski narodni kalendar*, I, Beograd, str. 93-99.

SCHWARZ, G, 1935-36, "Moše Sofer: jedan pogled u prvu polovinu XIX vijeka", *Jevrejski narodni kalendar*, I, Beograd, str. 60-65.

1936.

GLEZINGER, L, 1936-37, "Ilirski pokret i Jevreji", *Jevrejski narodni kalendar*, II, Beograd.

FREIBERGER, S, 1936, O "Povjesti Židova u Dubrovniku do izгона 1515", *Omanut*, I, 1, Zagreb.

1937.

BARUH, Kalmi, 03.09.1937, "D. Angel Pulido i klerikalci", *Jevrejski glas*, X, 36-37 (490-491), Sarajevo, str. 8. Sa slikom.

ALKALAJ, David A, 1937-38, "Sefardska opština u Beogradu šezdesetih godina XIX veka", *Jevrejski narodni kalendar*, III, Beograd, str. 101- 113.

GINSBERG, D, mart 1937, "Nešto arhivske građe za povijest Jevreja u XIX vijeku", *Omanut*, II, 7, Zagreb, str. 226-231.

1938.

IZRAEL, Isak, 1938, "Jevreji činovnici za osmanlijske vlade", *Jevrejski glas*, XI, 38, Sarajevo, str. 3.

PIJADE, Bukić, 1938-39, "Iz nedavne prošlosti jevrejske sefardske opštine u Beogradu", *Jevrejski narodni kalendar*, IV, Beograd, str. 33-48.

HELFGOT, Herman, 1938-39, "Prilog istoriji Jevreja u Beogradu: Bombardovanje Beograda 1862. g.", *Jevrejski narodni kalendar*, IV, Beograd, str. 56-61.

1939.

SEMOV, Josif, 1939-40, "Solomon Rozanes: istoričar balkanskog jevrejstva", *Jevrejski narodni kalendar*, V, Beograd.

PINTO, Benjamin, 1939-40, "O kretanju jevrejskog stanovništva u Sarajevu", *Jevrejski narodni kalendar*, V, Beograd, str. 32-44.

ŠLANG, Ignjat, 1939-40, "Hercl i njegovi zemunski preci", *Jevrejski narodni kalendar*, V, Beograd, str. 77-86.

LEVI - DALE, David A, 1939-40, "Jevreji i Nobelove nagrade", *Jevrejski narodni kalendar*, V, Beograd, str. 137-145.

GLEZINGER, Lavoslav, 1939, "Beogradski Jevreji kao emigranti u Moravskoj", *Omanut*, IV, 2, Zagreb.

1940.

MOSBACHER, E, 1940-41, "Jugoslavenski Jevreji u svetlosti statistike", *Jevrejski narodni kalendar*, VI, Beograd, str. 122-134.

LEVI, Moric, 1940, "Naši s juga", *Omanut*, V, 10-11, Zagreb.

SCHWARZ, G, 1940, "Dokumenti o zemunskoj židovskoj opštini", *Omanut*, V, 12, Zagreb.

3.5.2.7. Običaji

LEVI - DALE, David, 1922, "Jevrejski život u jevrejskom centru Jugoslavije", *Židovska svijest*, IV, 173, Sarajevo, str. 2.

LEVI, Moric, 1924, "Fragmenti iz života Sefarda"¹³², *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 16-24.

ALTARAC, Avram, 1924, "Ženidbeni običaji bosanskih Sefarda", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 40-45.

ISRAEL, Isak, 1924, "Nešto iz narodne medicine Jevreja u Bosni", *Spomenica "La Benevolencije"*, Beograd, str. 56-60.

MAESTRO, Jakov, 04.04.1928, "Dijete u folklori bosanskih Sefarada"¹³³, *Jevrejski glas*, I, 12-13, Sarajevo, str. 7.

"Život i osobine sefardskih Jevreja u Sarajevu", 14.08.1931, *Jevrejski glas*, IV, Sarajevo.

MAESTRO, Jakov, 1933, "Praznoverje kod sefardskih Jevreja", *Godišnjak "La Benevolencije" i "Potpore"*, Sarajevo, str. 110-116.

LEVI, Moric, 1940-41, "Sarajevski Purim od godine 1819, 4 marhešvan 5580", *Jevrejski narodni kalendar*, VI, Beograd, str. 55-62.

132 Podnaslovi: »O rođenju proroka Samuela«, »Za slobodu zarobljenog muža«, »Svadbene pesme« (3), »Ljubavne pesme« (2), »Poslovice«, 3 rukopisa.

133 Sa tekstovima *La tora, la tora!*, *Esta barva barvareta*, *Tia Hana dOzmo*, *Dekutin*, *dekuatan*.

3.5.2.8. Periodika

- LEVI, Moric, 04.05.1923, "El mundo sefardi"¹³⁴, *Židovska svijest*, V, 220, Sarajevo, str. 2-3.
 "Jevrejski život"¹³⁵, 04.04.1924, *Narodna židovska svijest*, I, 2, Sarajevo, str.5.
 I¹³⁶, 1925, "Jevrejski život i njegovo značenje", *Jevrejski život*, II, 53, Sarajevo, str. 4.
 BARUH, Kalmi, 16.10.1925, "Jevrejski almanah (izdanje Savez rabina iz Kraljevine SHS". Uredili: dr L. Fišer i dr M. Margel)", *Jevrejski život*, II, 77, Sarajevo, str. 1-2.
 K., J.¹³⁷, 1926, "La Alborada", *Jevrejski život*, III, 94, Sarajevo, str. 1.
 "Malo kritike", 1934, *Jevrejski glas*, VII, 20, Sarajevo, str. 5.
 ROMANO, Samuel, 1936-37, "Jevrejsko novinarstvo u Jugoslaviji", *Jevrejski narodni kalendar*, II, Beograd.
 SAMLAIĆ, Erih, Eliša, okt. 1939, "Najnovije izdanje edicije *Omanut*", *Omanut*, IV, 10, Zagreb.

3.6. DODATAK: ODABRANI ČLANCI IZ SEFARDSKE PERIODIKE I MONOGRAFIJA

LEVI, Moric, 1924, "Fragmenti iz života Sefarda": *Spomenica La Benevolencije*, Beograd, str. 16-24.

Opis života Sefarada na Balkanu pre početka modernizacije njihovih zajednica i poprimanja evropskih odlika vrlo je slikovito dat u ovom članku čuvenog sarajevskog nadržabina. Sefardi su se vrlo brzo nakon progona prilagodili i svojom nošnjom i načinom života sredini u koju su došli. Za takav orijentalni život, Moric Levi kaže da je, iako primitivan i jednoličan, bio smiren i komotan, za razliku od života u modernoj kulturi. Ljudi su bili veoma pobožni i skromni, nisu mnogo marili za zasluge i novac.

Sefardske porodice imale su puno dece, jer su deca predstavljala "božji dar". Kad bi deca osnovala svoje porodice ostajala bi i dalje u zajedničkoj kući sa roditeljima. Odvajala bi se samo u slučaju da u kući zaista nema više mesta za sve, i to uz naročitu dozvolu roditelja. Levi daje i detaljan opis sefardskih kuća, soba i nameštaja¹³⁸, kao i delova nošnje Sefartkinja.

134 Osvrt na prvi broj časopisa *El mundo sefardi*, koju je u Beču pokrenulo društvo *Esperanza* i na članak Kalmija Baruha o jeziku Sefarada.

135 Povodom pokretanja lista i članka Kalmija Baruha *Nova orijentacija*. Kritika sarajevskih intelektualaca da deluju protiv cionističke ideje i zbližavanja sa Aškenazima.

136 Nezirović smatra da se radi o Isaku Samokovliji.

137 Verovatno Ješua Kajon.

138 Modernog nameštaja nije bilo, sedelo se po istočnjačkom običaju na podu, a osim toga jelo se rukom iz zajedničke tepsije.

O društvenom životu saznajemo da je bio vrlo razvijen, sefardska zajednica bila je najčešće okupljena u istoj mahali, a ponekad je i više porodica živelo u istoj kući. Sefardi su rado išli jedni drugima u posete, i to naročito zimi, kada su se često okupljali po kućama, razgovarali, pevali stare romanse, pripovedali stare priče i igrali društvene igre¹³⁹.

Sva muška deca išla su u versku školu, gde su učili molitve, čitanje i prevođenje religioznih tekstova na jevrejsko-španski. Oni koji nisu znali hebrejski mogli su da steknu versko obrazovanje i na maternjem jevrejsko-španskom, zahvaljujući prevodima koji su izlazili najpre u Solunu, Carigradu i Smirni, a potom i u Beogradu i Sarajevu.

Ženska deca nisu pohađala školu, tako da su najčešće bila nepismena. Devojke su radile kućne poslove i udavale se uglavnom između šestnaeste i osamnaeste godine. Žene su negovale usmenu narodnu književnost na jevrejsko-španskom: narodne pesme, romanse, priče, basne, poslovice. Pesme koje su Sefartkinje pevale, Moric Levi deli na religiozne, moralne, šaljive, zabavne, ljubavne, svadbene, prigodne i romanse, i objašnjava njihove osnovne odlike. Iz članka takođe saznajemo da su žene pevale na verskim i svetovnim proslavama uz pratnju defa (pandero)¹⁴⁰, a da su uz pesmu plesali i žene i muškarci. Zatim, u svakoj većoj varoši bilo je žena profesionalnih sviračica (tanjederas), koje su pevale i udarale u def na proslavama, a naricale na sahranama.

Uz članak Moric Levi je objavio jednu pesmu biblijske sadržine, pesmu "Za zarobljenog muža", tri svadbene pesme, dve ljubavne pesme, pedesetak poslovice (kako sam navodi iz zbirke od oko 400 poslovice koje je on sakupio) i fotografije triju rukopisa iz stare arhive jevrejske opštine u Sarajevu. Svi navedeni prilozi su na jevrejsko-španskom sa prevodom na srpskohrvatski.

MAESTRO, Jakov, 4. IV 1928, "Dijete u folklori bos. Sefarda", Sarajevo, *Jevrejski glas*, 12-13, str. 7.

U ovom zanimljivom članku razmatra se položaj deteta u sefardskoj porodici i običaji vezani za decu i detinjstvo. Sefardi su, kao i drugi narodi iz njihove sredine, dugo živeli vrlo primitivno, pa se deci nije poklanjalo mnogo pažnje. Međutim, kako ističe Maestro, položaj deteta u XX veku znatno se popravio, i u evropskoj kulturi uopšte i kod Sefarada. Od folklorne građe o deci i detinjstvu među Sefardima Maestro je pronašao svega nekoliko narodnih poslovice. Ovo otkriće zbunilo ga je, kako sam navodi, zbog toga što su oni u Bosni vekovima vodili strogo patrijarhalni porodični život.

139 Jedna od najomiljenijih je bila "igra findžana".

140 Muzički instrument sa napetom kožom s jedne strane u koji se udara dlanom. (Rečnik uz *Sabrana dela Ive Andrića*, 1981)

Maestro je naveo sve njemu poznate važnije običaje i verovanja vezana za decu, počevši od rođenja pa sve do kraja detinjstva. Opisano je na koji način se dete čuva od uroka, kako se igra sa njim, šta se radi kad počnu da mu rastu zubi, kad mu se prvi put odrežu nokti pa sve do toga kako se proslavlja polazak u školu. Dat je i opis nekih dečijih igara: igra za najmlađe sa prstima, zatim za malo stariju decu igra uz pesmice *La tora, la tora!* i *Tia Hana d'Ozmo*, a za najstariju decu igra pogađanja uz pesmicu *Dekutin, dekutan*¹⁴¹. Na kraju članka Maestro je objasnio značenje nekoliko narodnih poslovice o deci koje je sakupio.

Članak je napisan na srpskohrvatskom, ali su izreke i poslovice koje su se govorile u određenim situacijama navedene na jevrejsko-španskom, kao i nekoliko dečijih pesmica. Osim toga članak je zanimljiv i sa kulturološkog stanovišta jer daje opis brojnih starinskih običaja kod Sefarada.

ALKALAJ, Isak, 1925, "Jevrejske knjige štampane u Beogradu (Prilozi za kulturni život beogradskih Jevreja u prošlom veku)", *Jevrejski almanah*, I, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 132-144.

Isak Alkalaj je u ovom članku dao kratak opis kulturnog života beogradskih Jevreja i vrlo značajne podatke o njihovoj štamparskoj delatnosti tokom XIX veka. Iako su u duhovnom i verskom pogledu Jevreji u Beogradu zavisili od Soluna, imali su razvijen kulturni život. Dosta su se bavili verom, imali su brojna udruženja, kao i svoje osnovne škole.

Od Alkalaja saznajemo dosta podataka o načinu štampanja jevrejskih knjiga u Beogradu. Početkom XIX veka Jevreji nisu imali u Beogradu štampariju, stoga su odlazili u Beč gde su štampali crkvene i verske knjige za svoje potrebe. U Beogradu je štampanje jevrejskih knjiga otpočelo 1837. godine, za vreme vladavine kneza Miloša. Beogradska Jevrejska štamparija brzo je stekla ugled, pa su tu dolazili pisci iz Bosne, Bugarske i Turske da štampaju svoja dela.

Alkalaj daje i spisak knjiga koje su štampane u Beogradu od 1837. do 1904. godine. Naglasio je da je za tadašnje uslove njihov broj bio dosta velik, i to posebno u prvom periodu, od 1837. do 1867. godine. U tom periodu knjige su bile štampane uglavnom za verske potrebe: molitvenici, liturgijski obredi i kabalističke knjige. Izdanja su bila lepo urađena, sadržavala su mnoštvo praktičnih uputstava i molitava prevedenih na jevrejsko-španski, a kabalističke knjige su uporedo imale tekst i na jevrejsko-španskom. Beletrističkih dela i uputstava za primeran život bilo je svega nekoliko.

141 *Dekutin, dekutan*

De la barva šulundran,

De satenu, barnatenu,

Kvantos dedos ay en medio?

Drugi period, od 1867. godine do početka XX veka, Alkalaj je okarakterisao kao znatno slabiji u pogledu štampanja jevrejskih knjiga. Verska dela skoro prestaju da se štampaju. Pošto su školska pitanja bila u centru pažnje najviše izlaze iz štampe bukvari, gramatike i školski udžbenici za učenje hebrejskog, koji su bili na jevrejsko-španskom. Za poslednju deceniju ovog perioda značajno je da se najviše radi na delima o jevrejskoj istoriji i na objavljivanju prvog časopisa na ladinu, *El amigo del puevlo*.

Na kraju Alkalaj je naveo i podatke o nekim tehničkim poslovima vezanim za štampanje, štamparije, sлагаče i pretplatnike. Članak obuhvata period do početka XX veka, jer su zbog sve većeg prodora srpskohrvatskog jezika, beogradski Jevreji tada prestali da pišu i štampaju knjige na jevrejsko-španskom.

4. ZAKLJUČAK

U ovom radu dali smo pregled literature o jevrejsko-španskom na Orijentu, sa naročitim akcentom na jevrejsko-španski na tlu bivše Jugoslavije, kao i pregled dela u kojima je moguće pronaći jezičku građu neophodnu za dalja lingvistička istraživanja o jevrejsko-španskom na ovim prostorima.

Pregled sadrži podatke o deskriptivnim studijama o jevrejsko-španskom jeziku zasnovanim na korpusu (mnoge od njih donose i korpus na koji se oslanjaju), kao i o rečnicima jevrejsko-španskog. Posebno smo predstavili i geografski razvrstali podatke o studijama o jevrejsko-španskom jeziku na prostorima bivše Jugoslavije.

Imajući u vidu da je jevrejsko-španski predmet proučavanja različitih lingvističkih disciplina, u pregledu smo prikazali podatke o studijama koje u različitim lingvističkim okvirima poklanjaju pažnju jeziku sefardskih Jevreja. S jedne strane, reč je o radovima hispanista koji posmatraju jevrejsko-španski kao jedan od savremenih hispanskih varijeteta, zatim onih koji u njemu nalaze jedan od izvora saznanja o istoriji španskog jezika ili ga posmatraju iz sociolingvističkog ugla. Sa druge strane, imali smo u vidu radove koji pokušavaju da sagledaju jevrejsko-španski jezik iz perspektive specifično jevrejskih jezika kao što su jidiš ili jevrejsko-arapski. U tom smislu bilo je neophodno osvrnuti se i na dela koja se bave proučavanjem ladina, pisanog varijeteta jevrejsko-španskog, nastalog na osnovu doslovnih prevoda biblijskih tekstova sa hebrejskog i aramejskog na jevrejsko-španski. U pregled smo uvrstili i radove posvećene sistemima zapisivanja jevrejsko-španskog jezika.

Dajući prikaz savremenih časopisa i institucija koje se bave jevrejsko-španskim, pokušali smo da opišemo aktuelno stanje ovog jezika.

Budući da jezik čini neraskidivi deo kulture u kojoj nastaje i živi, predstavili smo i dela koja se bave sefardskom kulturom i istorijom sefardskih zajednica na Orijentu.

Kada je u pitanju jezička građa na jevrejsko-španskom, donosimo podatke o knjigama štampanim hebrejskim pismom, kao i o zbirkama pesama, priča i poslovice iz sefardske usmene tradicije, među kojima posebno mesto zauzima sefardski romansero.

Kao izvor jezičke, ali i raznolike kulturološke, sociološke i istorijske građe, veoma je značajna sefardska periodika sa kraja XIX i iz prve polovine XX veka. U radu smo opisali nastanak i razvoj periodike na tlu bivše Jugoslavije (Beograd, Sarajevo, a docnije i Vršac i Zagreb), a naročitu pažnju smo poklonili priložima na jevrejsko-španskom. Pregled osnovnih obaveštenja o jevrejskim periodičnim publikacijama i monografijama na prostorima bivše Jugoslavije predstavili smo u tabeli. Lista važnijih članaka iz sefardske periodike podeljena je na dve celine: jednu čine prilozi iz listova na jevrejsko-španskom štampanih hebrejskim pismom (*El amigo del pueblo*, Beograd, Sofija; *La Alborada*, Sarajevo), a drugu prilozi na jevrejsko-španskom i srpskohrvatskom iz listova štampanih latiničnim pismom. Podaci o člancima iz štampe i monografija u latiničnom pismu podeljeni su na tematske celine: jezik Sefarada, prilozi na jevrejsko-španskom, muzika, književnost i pozorište, prikazi knjiga i kritike, školstvo, istorija, običaji i periodika.

5. BIBLIOGRAFIJA

ALKALAJ, Isak

1925-26, "Jevrejske knjige štampane u Beogradu. Prilozi za kulturni život beogradskih Jevreja u prošlom veku", *Jevrejski almanah*, I, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 132-144.

1927-28, 1928-29, 1929-1930, "Arhivska građa o Jevrejima u Srbiji", *Jevrejski almanah*, III-V, Vršac, Savez rabina Kraljevine SHS, str. 21-44, 28-40, 101-123.

ALONSO, Amado, 1967, *De la pronunciación medieval a la moderna en español I*, 1969, *De la pronunciación medieval a la moderna en español II*, ultimado y dispuesto para la imprenta por Rafael Lapesa, Madrid, Gredos, *Biblioteca Románica Hispánica*.

ALVAR, Manuel

1969a, "Un descubrimiento del judeo-español": *Variación y unidad del español. Estudios lingüísticos desde la historia*, Madrid, Editorial prensa española, str. 193-199.

1969b, *Endechas judeo-españolas*, con anotación de melodías tradicionales por María Teresa Rubiato, Madrid, Instituto Arias Montano, 236 str.

ANA ŠTULIĆ, IVANA VUČINA

ALVAR, Manuel; Bernard, Pottier, 1987, *Morfología histórica del español*, Madrid, Gredos, *Biblioteca Románica Hispánica*.

ALVAREZ-PÉREYRE, Frank, 1996, "Description des langues juives et histoire des modèles linguistiques", *Histoire Épistémologie Langage* 18/1, str. 21-39.

ARMISTEAD, Samuel G., 1977, *El romancero judeo-español en el archivo Menéndez Pidal (catálogo-índice de romances y canciones)*, con la colaboración de S. Margaretten, P. Montero, A. Valenciano, III tomos, Cátedra – Seminario Menéndez Pidal, Madrid, 358, 393, 387 str.

ARMISTEAD, S. G., J. H. SILVERMAN

1968, "Selví: una metáfora oriental en el romancero sefardí", *Sefarad*, XXVIII, Madrid, str. 213-219.

1968, "Jud.- Sp. *alazare*: An unnoticed congener of Cast. *alazán*", *Romance Philology*, XXI, str. 510-512

1970, "Exclamaciones turcas y otros rasgos orientales en el romancero sefardí", *Sefarad*, XXX, Madrid, str. 177-193.

1971, *Judeo-Spanish Ballads from Bosnia*, Philadelphia, University of Pensilvania Press, 129 str, with the collaboration of B. Šljivić-Šimšić.

1972, "A new semantic calque in Judeo-Spanish: *reinado* 'belongings, property'", *Romance Philology* XXVI, str. 55-57

AZEVEDO, Milton M., 1992, *Introducción a la lingüística española*, Prentice Hall, Edge-wood Cliffs, New Jersey, 416 str.

BAMAR, Bekil., 2001, *Doña Gracia Nas*, Istambul, ISIS, 114 str.

BARNETT, Richard D. (ed.), 1971, *The Sephardi Heritage. Essays on the history and cultural contribution of the Jews of Spain and Portugal*, vol. I: *The Jews in Spain and Portugal before and after the expulsion of 1492*, London, Vallentine, Mitchell, 640 str.

BARUH, Kalmi

1923, *Die Lautstand des Judenspanischen in Bosnien*.

1930, "El judeo-español de Bosnia", *Revista de Filología Española* 17, str. 113-154.

1952, *Eseji i članci*, Sarajevo, Svjetlost, 207 str.

1972, *Izabrana djela*, priredio V. Maksimović, Sarajevo, Svjetlost, 414 str.

1976 [1930], "Jevrejsko-španjolski jezik u Bosni", *Radio Sarajevo Treći program*, 15, str. 281-312, *prevod na srpskohrvatski Muhamed Nezirović*.

BENABU, Isaac, 1985, "On the transmission of the Judeo-Spanish translation of the Bible: the eastern and western traditions compared": Benabu, I.; J. Sermoneta (eds.), *Judeo-Romance Languages*, Jerusalem, The Hebrew University of Jerusalem, Misgav Yerushalayim, str. 1-25.

BENARDETE, Mair José, 1963, *Hispanismo de los sefardies levantinos* (traducción del inglés por M. Alguilar) Madrid, Alguilar, 268 str.

BERENBLUT, M., 1949-50, "Some trends in the medieval Judeo-Romance translations of the Bible", *Romance Philology*, III, str. 258-261.

BESSO, H. V.

1961, "Don Ramón Menéndez Pidal y 'Romancero sefardí'", *Sefarad*, XXI, str. 343-374.

1964, "Situación actual del judeo-español": Actas Presente y futuro de la lengua española; *Actas de la Asamblea de Filología del I Congreso de instituciones hispánicas*, Madrid, Ed. Cultura Hispánica, str. 307-324.

BLONDHEIM, D. S.

1912, "Judéo-espagnol abediguar", *Romania* XLI, str. 265.

1923, "Essei d'un vocabulaire comparatif des parlers romans des Juifs au Moyen Age", *Romania* 49, str. 1-47, 343-388, 526-569.

1924a, "Les parlers judéo-romans et la Vetus Latina", *Romania* L, str. 541-581.

1924b, "Additions et corrections au vocabulaire comparatif des parlers romans des Juifs au Moyen Age", *Romania* L, str. 582-590.

BORNES -Varol, M.C., videti VAROL, M.C.

BUNIS, David. M.,

1981, *Sephardic Studies: A Research Bibliography*, New York, London.

1985, "Plural formation in Modern Eastern Judezmo": Benabu, I.; J. Sermoneta (eds.), *Judeo-Romance Languages*, Jerusalem, The Hebrew University of Jerusalem, Misgav Yerushalayim, str. 41-67.

1996, "Yisrael Ha'im of Belgrade and the History of Judezmo Linguistics", *Histoire Épistémologie Langage*, 18/I, str. 151-166.

ANA ŠTULIĆ, IVANA VUČINA

CARO BAROJA, Julio, 1978, *Los Judíos en la España Moderna y Contemporánea*, 2^a ed, 3 vols, Madrid, Ediciones Istmo, *Colección Fundamentos 60*, vol. I: 557 str.

CORREACALDERÓN, E., 1968, "Sobre algunos metaplasmos en judeo-español", *Sefarad*, XXVIII, str. 220-226.

CREWS, C. M.,

1932, "Judeo-spanish folktales in Macedonia", *Folklore* 43, str. 193-197.

1935, *Recherches sur le judéo-espagnol dans les pays balkaniques*, Paris, Société de publications romanes et françaises (sous la direction de Mario Roques), Librairie E. Droz.

1955, "Notes on Judaeo-Spanish": *Proceedings of the Leeds Philosophical Society* (Literary and Historical Section), Vol. VII, Part III-IV, str. 192-199, str. 217-230.

1970, "Some data concerning medical nomenclature in sixteenth-century Judeo-Spanish": Hassán, I. (ed.) *Actas del primer simposio de estudios sefardíes*, Madrid, str. 233-242.

CREWS, C. M.; J.P. Vinay, 1939, "Quelques observations supplémentaires sur le parler judéo-espagnol de Salonique", *Bulletin Hispanique*, vol. XLI, juillet-septembre 1939, N°3, str. 209-235.

DANON, A., 1903, "Proverbes judéo-espagnols de Turquie", *Zeitschrift für romanische Philologie* XXVII, str. 72-96.

DÍAZ MÁS, Paloma, 1993[1986], *Los sefardíes: historia, lengua y cultura*, Barcelona, Riopedras Ediciones, 316 str.

ELAZAR, Samuel M.,

1987a, *El romancero judeo-español romances y otras poesías*, Sarajevo, Svjetlost, 402 str.

1987b, *Jevrejsko-španjolski romansero*, Sarajevo, Svjetlost *Biblioteka kulturno nasleđe BiH*, 345 str., preveo s jevrejsko-španjolskog M. Nežirović.

FOULCHÉ-DELBOSC, R., 1894, "La transcription hispano-hébraïque", *Revue Hispanique*, 1 (reprinted with the permission of the original publishers by Kraus Reprint Corporation, New York, 1961), str. 22-33.

FRANCO, M., 1897, *Essai sur l'histoire des Israélites de L'Empire Ottoman*, Paris

GABINSKI, Mark A., 1968, "Qué revelan los comienzos de la pérdida del infinitivo en sefardí", *Sefarad*, XXVIII, fasc. 2, *Noticiero sefardí*, str. 412-413; apstrakt.

GINI de Bernatan, Matilda, 1993, "Algunas notas sobre lengua y literatura de los sefardíes", *Los Muestras* (Mars, 1993), Bruxelles, str. 24-27.

HANSEN, Fridrich, 1910, *Spanische Grammatik auf historischer Grundlage*, Halle A. S, Max Niemayer, XVIII+ 277 str.

HARY, Benjamin, 1996, "Adaptations of Hebrew Script": *The World's Writing Systems*, ed. by Peter T. Daniels, William Bright, New York, Oxford, Oxford University Press, str. 727-734.

HASSÁN, Iacob M.,

1968, "Problemas de transcripción del judeo-español", *Sefarad*, XXVIII, str. 411-412.

1970, *Actas del primer simposio de estudios sefardíes*, primero de los actos celebrados con motivo del 25 aniversario de la fundación del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, CSIC, Instituto Arias Montano.

1978, "Transcripción normalizada de textos judeoespañoles", *Estudios Sefardíes*, 1, Madrid, CSIC, Instituto Arias Montano, str. 147-150.

HAUPTMAN, O. H.

1949-50, "Notes on the lexicon of Old Judeo-Spanish bible translations", *Romance Philology III*, str. 157-159.

1950-51, "Additional notes on the lexicon of Old Judeo-Spanish bible translations", *Romance Philology V*, str. 163-165.

HRABAK, B., 1971, "Jevreji u Beogradu do kraja XVII veka", *Godišnjak grada Beograda VIII*, Beograd.

JAKUB ALBUHAYRE, Gracia, 2002, *Poezia en djudesmo Espanol*, Sofija, 17 str. (neobrajvljena zbirka pesama).

KAMHI, Haim, 1966, "Jevrejska publicistika u Bosni i Hercegovini", *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u BiH*, Sarajevo, Odbor za proslavu 400-godišnjice, str. 167-171.

KAMHI, Regina; Jakov Papo, 2000, *Sačuvano od zaborava: usmena baština sarajevskih Sefarda*, Zagreb, Židovska općina Zagreb, 18 str.

KAMHI, Samuel, 1966, "Jezik, pjesme i poslovice bosansko-hercegovačkih Sefarada": *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, Odbor za proslavu 400-godišnjice od dolaska Jevreja u BiH, 368 str.

ANA ŠTULIĆ, IVANA VUČINA

KANCHEV, Ivan, 1991, "Hacia el ocaso de una lengua", *Anuario*, vol. XXVI, prevod na španski: Ludmila Petrakieva, Sofía, Organización de los judíos en Bulgaria »Shalom«, str. 46-55.

KAYSERLING, M., 1889, *Refranes o proverbios españoles de los judíos españoles*, Budapest, Imprenta de Sr. C. L. Posner e hijo.

KEČKEMET, D., 1971, *Židovi u povjesti Splita*, Split, Jevrejska općina u Splitu.

KNEZKOVIĆ, Alica, 1986, *Fonetika i fonologija židovsko-španjolskog govora u Sarajevu*, 153 str; magistarski rad u rukopisu u Biblioteci JO Sarajevo.

KOEN SARANO, Matilda,

1986, *Kuentos del folklor de la famiya djudeo-espanyola*, Yerushalayim, Kana.

1991, *Djoha ke dize? /kuentos populares djudeo-espanyoles/*, Yerushalayim, Kana.

1993, *Vini kantaremos*

1994, *Konsejas i konsejikas*, Yerushalayim, Kana.

1999, *Tabelas de Verbos en Djudeo-Espanyol (Ladino)*, Yerushalayim, Ed. de la Autora.

2000a, *Kurso de Djudeo-Espanyol (Ladino) para Prinsipiantes*, Beer-Sheva, Merkaz Eliachar, Ben-Gurion University.

2000b, *Kurso de Djudeo-Espanyol (Ladino) para Adelantados*, Beer-Sheva, Merkaz Eliachar, Ben-Gurion University.

KOEN Sarano, Matilda; Maymon BENCHIMOL, 2000, *Vokabulario Djudeo-Espanyol (Ladino) et viceversa*, Beer-Sheva, Merkaz Eliachar, Ben-Gurion University.

KOLONOMOS, Žamila,

1962, *Les parlers judéo-espagnols de Bitola (Monastir) et Skopje (Üsküb)*, Skopje, rukopis u Biblioteci SJOJ.

1963, "Quelques observations sur les éléments français dans les parlers judéo-espagnols de Bitola et Skopje", *Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје / Annuaire de la Faculté de philosophie de l'Université de Skopje*, 15, str. 385-388.

1965, "Observations sur les différences entre les parlers judéo-espagnols de Vitola (Monastir) et Skopje (Üsküb, Macédonie)", *Sefarad*, XXV, *Noticiario sefardí*, fasc. 2, str. 469-470.

1978, *Poslovice, izreke i priče sefardskih Jevreja Makedonije*, Beograd, Savez jevrejskih opština Jugoslavije.

KOLONOMOS, Žamila (ured.), **1976**, *Poslovice i izreke sefardskih Jevreja Bosne i Hercegovine*, Beograd, Savez jevrejskih opština Jugoslavije.

KOVAČEC, A., **1968**, "Les séphardim en Yougoslavie et leur langue (d'après quelques publications yougoslaves)": *Studia romanica et anglica zagrebiensia XXV-XXVI*, str. 161-177.

KRUŠEVAC, T., **1966**, "Društvene promjene kod bosanskih Jevreja za austrijskog vremena": *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, Odbor za proslavu 400-godišnjice od dolaska Jevreja u BiH, str. 71-97

LAPESA, Rafael, **1968**, *Historia de la lengua española*, Madrid, Escelicer, 423 str.

LAZAR, Moshe, **1972**, *The Sephardic Tradition, Ladino and Spanish-jewish literature*, New York, 222 str.

LEBL, Ženi, **1990**, *Jevrejske knjige štampane u Beogradu 1837-1905*, Gornji Milanovac, Dečje novine, 150 str.

LEVI, Moric, **1969**, *Sefardi u Bosni, prilog istoriji Jevreja na Balkanskom poluostrvu*, Beograd, Savez jevrejskih opština Jugoslavije; naslov originala: *Die Sephardim in Bosnien*, 1911.

LEVY, K., **1931**, "Zur einigen arabischen Lehwörtern im Judenspanischen", *Zeitschrift für romanische Philologie*, L, str. 703-705

LEVY, R., **1949-50**, "A note on the Judeo-Spanish bible E 3", *Romance Philology*, III, str. 261-262.

LURIA, Max A., **1930**, *A study of the Monastir dialect of Judeo-Spanish based on oral material collected in Monastir, Yugoslavia*, New York, Paris, reprint iz *Revue Hispanique*, vol. LXXIX, str. 323-583.

MAESO, D. G., **1972**, *El legado del judaísmo español*, Madrid.

MALINOWSKI, Arlene, **1983**, "The Pronouns of Address in Contemporary Judeo-Spanish", *Romance Philology*, XXVIII, August 1983, str. 21-35.

MARCUS, Simón, **1962**, "A-t-il existé en Espagne un dialecte judéo-espagnol?", *Sefarad*, XXII, str. 129-149.

ANA ŠTULIĆ, IVANA VUČINA

MIHAILOVIĆ, Milica,

1982, *Jevrejska štampa na tlu Jugoslavije do 1941. godine* (katalog izložbe), Beograd, Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, 47 str.

2000, *Jevreji na jugoslovenskom tlu*, Podgorica, Beograd, Centar za toleranciju i dijalog, Forum za etničke odnose.

MOLHO, Michael

1950, *Usos y costumbres de los sefardíes de Salónica* (traducido del francés por F. Pérez Castro), Madrid, Barcelona, Instituto Arias Montano, 341 str.

1960, *Literatura sefardita de Oriente*, Madrid, Barcelona, CSIC, Instituto Arias Montano.

MOSCONA, Isak

1971, "About one of the components of the language »Djudezmo«", *Годишник/ Annual*, vol. VI, Sofia, Social cultural and educational association of the Jews in the people's republic of Bulgaria, str. 179-220.

1987, "Diccionario judeo-español /Aa-Ag/", *Годишник / Annual*, Vol. XXII, Sofia, *Organización de los judíos en Bulgaria »Shalom«*, str. 81-93.

1991, "Extracto del Diccionario Judeo-español – búlgaro /C/", *Годишник/ Anuario*, Vol. XXVI, Sofia, *Organización de los judíos en Bulgaria »Shalom«*, str. 56-80.

NEHAMA, Joseph, **1977**, *Dictionnaire du judéo-espagnol*, u saradnji sa: Jesús Cantera, CSIC, Instituto Benito Arias Montano, Madrid.

NEZIROVIĆ, Muhamed, **1992**, *Jevrejsko-španjolska književnost*, Sarajevo, Svjetlost, 656 str.

NOVAK, Grgo G., **1920**, *Židovi u Splitu*, Split, Knjižara Morpurgo, 65 str.

PAPO, Eliezer, **1999**, *La Megila de Saray*, Yerushalayim, Edision del Autor, 243 str.

PAPO, Isak,

1981, *Hebraizmi u govoru sarajevskih Sefarada /Hebraisms in the Vernacular of the Sephardim in Sarajevo/*, 76 str, rukopis u Biblioteci SJOJ.

1995, "Turcizmi u jevrejsko-španjolskom Sefarada Bosne i Hercegovine": *Sefarad '92, Zbornik radova*, Sarajevo, Institut za istoriju-Sarajevo, Jevrejska zajednica Bosne i Hercegovine str. 241-252

PARDO, David, 1993, *In memoriam za svakodnevni govorni bosanski dūdeoespanjol*, Sarajevo, *Bilten* – glasnik jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine, Jevrejska zajednica BiH, 46 str.

PASCUAL RECUERO, Pacual, 1988, *Ortografía del ladino*, Granada, Universidad de Granada, Departamento de los Estudios Semíticos.

PENNY, Ralph,

1992, "Dialect Contact and Social Networks in Judeo-Spanish", *Romance Philology*, vol. XLVI, 2, November 1992, str. 125-140.

1993, *Gramática histórica del español*, Barcelona, Editorial Ariel, Traducción de J. I. Pérez Pascual y M. E. Pérez Pascual, *A History of Spanish Language*.

PERAHYA, Klara, Elie Perahya, 1998, *Dictionnaire français - judéo-espagnol*, Langues & Mondes – L'Asiathèque, Paris.

PETROVIĆ-MEVORAH, Luci, 1961, "Abraham Kapon", *Jevrejski almanah*, 1961-62 god, Beograd, str. 74-81

PORTER, Ruth; Sarah Harel-Hochen, 1992, *Odyssey of the Exiles, The Sephardi Jews 1492-1992*, Tel-Aviv, Beth Hatefutsoth and Ministry of Defence Publishing House, 207 str.

PRENZ, J. O., 1968, "Vicisitudes del judeo-español de Bosnia", *Románica I*, La Plata, str. 163-173

PULIDO Fernández, Ángel

1904, *Los israelitas españoles y el idioma castellano*, Madrid.

1905, *Españoles sin patria y la raza sefardí*, Madrid, Establecimiento tipográfico de E. Teodoro, 661 str.

QUILIS, A. ed., 1968, *11 Congreso internacional de lingüística y filología románicas: Actas 4*, Madrid, CSIC.

RABIN, Haïm, 1996, "De la spécificité des langues juives", *Histoire. Epistémologie. Langage*, tome XVIII, fascicule 1, str. 11-19.

RÉVAH, I. S.,

1938, "Notes en marge du livre de Mrs Crews", *Bulletin Hispanique*, t. XL, str. 78-95.

1970, "Hispanisme et judaïsme des langues parlées et écrites par les séfardim": Hassán, I. (ed.) *Actas del primer simposio de estudios sefardíes*, Madrid, str. 233-242.

ROMANO, Samuel, 1933, *Dictionnaire judéo-espagnol parlé – français – allemand, avec une introduction sur la phonétique et sur la formation des mots dans le judéo-espagnol* (Thèse écrite au séminaire roman de l'Université de Zagreb, sous la direction de M. prof. Dr. Petar Skok) ; rukopis u Biblioteci SJOJ/ 1995, Jerusalem, Misgav Yerushalayim.

ROSSETI, A. ed., 1971, *Actele celui de – al XII – lea Congres international de linuistică si filologie romanică 2*, Bucuresti, Editura Academici Republicii Socialiste Romaniă.

SACHS, G. E., 1948-50, "Fragmento de un estudio sobre la *Biblia romanceada*", *Romance Philology*, II, str. 217-228.

SALA, Marius

1965, "Elementos balcánicos en el judeo-español", *Sefarad*, XXV, *Noticiario sefardí*, fasc. 2, str. 470-471.

1968, "Elementos balcánicos en el judeo-español": Quilis Antonio, (ed.) *Actas del XI congreso de lingüística y filología románicas*, Madrid, *Revista de filología española*, Anejo LXXXVI, str. 2151-2159.

1971, *Phonétique et phonologie du judeo-espagnol de Bucarest*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Mouton.

1976, *Le judéo-espagnol*, The Hague – Paris, Mouton, 117 str.

1998[1986], *Lenguas en contacto*, Madrid, Gredos, *Biblioteca Románica Hispánica*.

SAMARDŽIĆ, Radovan, ed., 1971, *Zbornik 1: Studije i građa o Jevrejima Dubrovnika*, Beograd, Jevrejski istorijski muzej, Savez jevrejskih opština Jugoslavije.

SÁNCHEZ ROMERALO, Antonio; Samuel G. Armistead; Suzanne H. Peterson, 1980, *Bibliografía del Romancero Oral*, 1, con la colaboración de D. Catalán, S. Martínez de Pinillos, K. L. Olson, Madrid, Gredos, Cátedra Seminario Ménendez Pidal, 280 str.

SAPORTAY BEJA, Enrique, 1957, *Refranero sefardí, compendio de refranes, dichos y locuciones típicas de los sefardíes de Salónica y otros sitios de Oriente*, Madrid, Barcelona, CSIC, Instituto Arias Montano.

SCHWARZWALD, Ora (Rodrigue),

1985, "The fusion of the Hebrew-Aramaic lexical component in Judeo-Spanish": Benu, I.; J. Sermoneta (eds.), *Judeo-Romance Languages*, Jerusalem, The Hebrew University of Jerusalem, Misgav Yerushalayim, str. 139-159.

1993, "Morphological aspects in the development of Judeo-Spanish", *Folia Linguistica*, XXVIII/1-2, str. 27-44.

1990, "The Venice 1601 ladino translation of *Pirke Aboth*", *Folia Linguistica Historica*, XI/1-2, str. 131-145.

1996, "Linguistic variations among ladino translations as determined by geographical, temporal and textual facteurs", *Folia Linguistica Historica*, XVII/1-2, str. 57-72.

SEPHIHA, Haïm Vidal

1972, "Ciclo de conferencias sobre el judeoespañol, el ladino y la lingüística de las lenguas judías, en el Institut des langues et civilisations orientales", *Sefarad*, XXXII, fasc. 1, str. 241-243.

1973, *Le ladino – judéo-espagnol calque, Deutéronome, versions de Constantinople (1547) et Ferrare (1553)*, édition, étude linguistique et lexicque, Paris, Centre de Recherches Hispaniques, Institut d'Études Hispaniques, 620 str.

1979, *L'agonie des judéo-espagnols*, Paris, Editions Entente, 134 str.

SHAUL, Moshe, 1993, "Le judéo-espagnol situation actuelle et perpectives d'avenir", *Los Muestras* (Septembre, 1993), Bruxelles, str. 43-45.

STANKIEWICS, Edward, 1964, "Balkan and Slavic Elements in Judeo-Spanish of Yugoslavia", *Hommage Weinreich*/ STANKIJEVIĆ, Edvard, „Balkanski elementi u judeo-španskom jeziku Jugoslavije”, *Jevrejski almanah 1965-1967*, Beograd, str. 84-91, prev. na srpskohrvatski M. Flajšer-Dimić.

STOJANOVIĆ, Jasna, 1999, "Hajim Davičo, traductor y crítico de Cervantes en las letras serbias", Madrid, Separata de la revista *Anales Cervantinos*, t. XXXV, str. 501-510.

STRAKA, G., 1965, *Actes du 10e Congres international de linguistique et philologie romanes, Strasbourg, 1962*, Paris, Klincksieck.

SUBAK, Josef, 1906, "Zum Judenspanischen", *Zeitschrift für Romanische Philologie* 30, str. 129-185.

ŠLANG, Ignjat, 1926, *Jevreji u Beogradu*, Beograd, Štamparija M. Karića, 143 str.

TABAK, J., 1970, "Nakon izгона iz Španjolske i Portugala, Sefardi u Sredozemlju i na Balkanu po knjizi Anhela Pulido Fernández", *Forum (Časopis Odjela za suvremenu književnost Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti)*, 4-5, Zagreb, str. 853-863.

TORROBA BERNALDO DE QUIROS, Felipe, 1985, *Los judíos españoles*, Madrid.

ANA ŠTULIĆ, IVANA VUČINA

TUTUNOVIĆ,, Drita

1992, *Dikcionario ladino – serbo / Ladino – srpski rečnik*, Beograd, Nova, 165 str.

1997, *Ya sponto la luna – Izgreva mesec*, Beograd, Narodna knjiga, 168 str.

VAROL, Marie-Christine,

1992, *Le judéo-espagnol d'Istanbul (étude linguistique)*; doktorski rad u rukopisu (kopija na mikrofilmu u Univerzitetskoj biblioteci u Bordiu).

1998, *Manuel de judéo-espagnol. Langue et culture*, Paris, Langues & Mondes, L'asiathèque, 320 str.

2000, "La lengua judeoespañola, presente y porvenir", Madrid, *Ínsula*, año LV, 647, str. 23-25.

VERBER, Eugen, 1979, "O jeziku, pismu i knjizi Jevreja": *Izložba Jezik, pismo i knjiga Jevreja Jugoslavije*, Beograd, str. 7-21.

VERD, G. M. S. J., 1971, "Las Biblias romanizadas; criterios de traducción", *Sefarad*, XXXI, str. 319-351

VIDAKOVIĆ, Krinka

1976, "Mogućnosti proučavanja jezičko-književnog nasleđa španskih Jevreja na našem tlu", *Forum: Časopis Odjela za suvremenu književnost Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti*, 7-8, Zagreb

1986, *Kultura španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu*, Sarajevo, Svjetlost, 318 str.

WAGNER, Max Leopold,

1914, *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften und Balkankommission, Linguistische Abteilung 11*, Wien, Alfred Hölder, 186 str.

1920, "Judenspanisch-Arabisches", *Zeitschrift für Romanische Philologie* 40, str. 543-549.

1923, "Algunas observaciones generales sobre el judeo-español de Oriente", *Revista de filología española*, tomo X (julio-septiembre 1923), str. 225-244.

1924, "Los dialectos judeoespañoles de Karaferia, Kastoria y Brusa": *Homenaje a Menéndez Pidal*, 2, Madrid, Imprenta de los sucesores de Hernando, str. 193-203.

1930, "Caracteres generales del judeo-español de Oriente", *Revista de filología española – Anejo XII.*, Madrid.

- 1950, "Espiguelo judeo-español", *Revista de filología española*, tomo XXXIV, str. 9-106.
- 1954a, "Calcos lingüísticos en el habla de los sefarditas de Levante": *Homenaje a Fritz Krüger*, t. II, Universidad nacional de Cuyo, Facultad de filosofía y letras Mendoza, República Argentina, str. 269-281.
- 1954b, "Judenspanisch fendris, endris", *Zeitschrift für Romanische Philologie* 70, str. 269-270.
- WIENER, L., 1903, "The songs of the Spanish Jews in the Balkan peninsula", *Modern Philology*, 1, str. 205-216, 259-274.
- ZAMORA VICENTE, Alonso, 1967, *Dialectología española*, II ed. aumentada, Madrid, Gredos, 587 str.
- ZINATO, Andrea, 1998, "Documenti in giudeo-spagnolo dalla rivista »Jevrejski glas« (Sarajevo)", *Annali di Ca' foscari rivista della facoltà di lingue e letterature straniere dell'università di Venezia*, Estratto XXXVII, 1-2.

Ana Štulić, Ivana Vučina

Judeo-Spanish Language: An Annotated Bibliography of Literature Periodicals

S u m m a r y

In this study we give a survey on bibliographic references on Judeo-Spanish language in the Orient, focusing mainly on the varieties of this language spoken in Sephardi communities of former Yugoslavia and on publications and articles that may offer the linguistic corpora for further investigations on Judeo-Spanish language of these territories.

The paper contains references on corpus-based descriptive studies and dictionaries of Judeo-Spanish language. A special emphasis is attached to the studies on Judeo-Spanish language on the territories of former Yugoslavia, which are classified geographically.

The studies on the language of Sephardi Jews deal with this Romance language from different linguistic(s) perspectives. First of all, we presented the Hispanic studies on Judeo-Spanish that examine it as one of the modern Hispanic varieties, consider it to be one of the sources of knowledge about the history of Spanish language or look at it from the sociolinguistic point of view. On the other hand, we had in mind works that try to examine Judeo-Spanish from the perspective of Jewish lan-

guages such as Yiddish and Judeo-Arab. In that sense it was necessary to draw attention to the studies that examine *Ladino*, written variety of Judeo-Spanish based on literal translations of Biblical texts from Hebrew and Aramaic to Judeo-Spanish. We also incorporated references on works dedicated to various systems of transcription of Judeo-Spanish language.

The actual situation of Judeo-Spanish is presented with a short account of today's magazines and institutions dedicated to the preservation of Sephardi language and culture.

Being the language an intrinsic part of the culture in which it arises and lives, we presented also the works dedicated to Sephardi culture and history of the communities in the Orient. Regarding the linguistic corpora in Judeo-Spanish, we presented the data on books published in Hebrew alphabet, collections of songs, stories and sayings from Sephardi oral tradition, among which a special importance has the Sephardi Romansero.

We took into account the periodical publications, which are very important as a source of linguistic and various cultural, sociological and historic corpora. The creation and development of periodical publications in Sephardi communities of former Yugoslavia (Belgrade, Sarajevo, and also later Vršac and Zagreb) from the end of XIX until the first half of the XX century are described. The data on these publications are presented in the tables. Special attention was paid to articles written in Judeo-Spanish and published in periodical publications and monographies. The list of the most important articles consists of two parts: the first part is devoted to the articles published in Hebrew alphabet, and the second to the articles in Judeo-Spanish and Serbian published in Latin alphabet. The latter are organized thematically.